

ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΟ ΛΑΣΙΘΙ

1. ΤΟ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΟ ΠΑΡΟΝ

Ο τουρισμός αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές δραστηριότητες στην Ελλάδα, καθώς συμμετέχει στο ΑΕΠ με 18%, προσφέρει στην χώρα μας πολύτιμο συνάλλαγμα, άνω των 10 δις δολαρίων, δημιουργεί θέσεις απασχόλησης και βοηθά στην επίτευξη γρήγορων ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης.

Οι απαιτήσεις όμως και αναζητήσεις των ξένων τουριστών αυξάνονται συνεχώς. Γι' αυτό το λόγο αυτό το ονομαζόμενο "τουριστικό πακέτο" διευρύνεται με νέους προορισμούς, νέα ενδιαφέροντα και νέες μορφές διακοπών-νέα είδη τουρισμού.

Η Πολιτεία, με το δεδομένο αυτό, μέσω των φορέων της και οι παραγωγικές τάξεις του τουριστικού τομέα, θα πρέπει να επιδιώκουν την χάραξη και υλοποίηση συγκεκριμένης τουριστικής πολιτικής, παρά τις εν δυνάμει διαφορετικές προσεγγίσεις του θέματος, ως προς το βαθμό αποτελεσματικότητας της εθνικής τουριστικής πολιτικής. Στόχος πρέπει να είναι η παρουσίαση ενός νέου ελληνικού τουριστικού προϊόντος το οποίο θα διαφοροποιείται – προς το καλύτερο – η εικόνα της Ελλάδας, στις διεθνείς τουριστικές αγορές, αλλά θα είναι και πιο ανταγωνιστικό.

Οι αφίξεις των τουριστών στην Ελλάδα σημείωσαν και σημειώνουν μέχρι σήμερα μακροχρόνια ανοδική τάση. Έτσι το μερίδιο του ελληνικού τουρισμού στον ευρωπαϊκό και γενικότερα στο διεθνή τουρισμό σημείωσε και σημειώνει αναφορικά με τις αφίξεις ανοδική πορεία τα τελευταία χρόνια. Η εξήγηση της πορείας αυτής, δηλαδή της συγκριτικής αύξησης δεν είναι συμμετρική με την αύξηση της τουριστικής δαπάνης, είτε ως αίτιο την έλλειψη της ολικής ποιότητας όπως για παράδειγμα ότι τα κέντρα υποδοχής και διαμετακόμισης τουριστών στην Ελλάδα (αεροδρόμια, πλην του νέου στα Σπάτα, σιδηροδρομικοί σταθμοί, λιμάνια κ.λ.π.) προσφέρουν χαμηλής στάθμης υπηρεσίες. Είτε ακόμη διότι οι φυσικοί πόροι, η αρχαιολογική και πολιτιστική κληρονομιά δεν έχουν προβληθεί όπως θα έπρεπε με αποτέλεσμα να μην αξιοποιούνται ανάλογα. Για την επιτυχία όμως του τουριστικού στόχου ο πολιτιστικός τουρισμός μπορεί να παίξει σπουδαίο ρόλο. Ο David A. Fennell επεσήμανε ότι η ανθρωπότητα πρέπει να εξετάσει πολύ προσεκτικά το θέμα του πολιτισμού (*David A. Fennell, 2001*). Ωστόσο σύμφωνα με τους (Clawson και Knetsch 1966) και τον (Mitsell 1984), το φαινόμενο του τουρισμού είναι ένα πολυσύνθετο μείγμα το οποίο είναι εντεταγμένο στο κοινωνικό-οικονομικό σύστημα και δυσχεραίνει λόγω της ιδιοσυστασίας του τις προσπάθειες προσδιορισμού του όρου. Πάντως πολλοί ειδήμονες σπανίως αγγίζουν τη φιλοσοφική του προσέγγιση, το μεθοδολογικό προσανατολισμό αλλά και το στόχο του.

Υπάρχει μία πληθώρα ορισμών του τουρισμού, που ο καθένας διαθέτει θεωρητικά χαρακτηριστικά, και αντανακλούν ερευνητικές πρωτοβουλίες διαφορετικών ερευνητικών τομέων. Για παράδειγμα, ο τουρισμός έχει πολλά κοινά θεωρητικά χαρακτηριστικά και αρχές με τον τομέα της αναψυχής και ελεύθερου χρόνου. Σύμφωνα με τους (*Jansen- Verdeke και Dietvorst 1987*), οι όροι: αναψυχή, ελεύθερος χρόνος και τουρισμός αντιπροσωπεύουν τον τύπο μίας χαλαρής και αρμονικής ομάδας, που εστιάζεται στα εμπειρικά και ενεργητικά χαρακτηριστικά και τυποποιούν αυτούς τους όρους. Από την άλλη πλευρά, οι οικονομικοί και τεχνικοί-στατιστικοί όροι παραγκωνίζουν το στοιχείο της ανθρώπινης εμπειρίας, που ενυπάρχει στην τουριστική δραστηριότητα, δίνοντας μεγαλύτερη σημασία στη μετακίνηση των

ανθρώπων πάνω από σύνορα κρατών και στην τουριστική δαπάνη που καταβάλλεται κατά τη μετακίνηση αυτή.

Επίσης η σχέση του τουρισμού με τις άλλες επιστήμες, π.χ. ψυχολογία, κοινωνιολογία, ανθρωπολογία, γεωγραφία, οικονομία είναι αυτή που διαμόρφωσε και την περίπλοκη φύση του τουριστικού φαινομένου. Όμως, παρά την ισχυρή του εξάρτηση από αυτές τις επιστήμες, ορισμένοι μελετητές, όπως ο Leiper (1981), υποστηρίζουν τη διαμόρφωση μίας ξεχωριστής τουριστικής επιστήμης. Σύμφωνα με τον Leiper, ο τρόπος με τον οποίο θα πρέπει να προσεγγίσουμε την τουριστική επιστήμη χρειάζεται να επικεντρωθεί γύρω από τη δομή της βιομηχανίας, η οποία θα αντιμετωπίζεται ως ένα ανοιχτό σύστημα πέντε βασικών συντελεστών, που δρουν μέσα στο ευρύτερο περιβάλλον: (1) το στοιχείο του ανθρωπινού δυναμικού, (2) η περιοχή προέλευσης, (3) μία ενδεχόμενη ενδιάμεση περιοχή, (4) η περιοχή προορισμού ή περιοχή υποδοχής, και (5) η ίδια η τουριστική βιομηχανία. Ο ορισμός αυτός είναι παρόμοιος με αυτόν, που έδωσαν οι (Mathieson και Wall 1982), και οι οποίοι θεωρούν ότι ο τουρισμός αποτελείται από τρία βασικά στοιχεία: (1) ένα δυναμικό στοιχείο που περιλαμβάνει το ταξίδι προς έναν επιλεγμένο τουριστικό προορισμό, (2) ένα στατικό στοιχείο που περιλαμβάνει την παραμονή στον προορισμό αυτό, και (3) ένα τεχνητό στοιχείο που προκύπτει μέσα από τα πρώτα δύο, και το οποίο αφορά τις επιδράσεις, που προκύπτουν από τα οικονομικά, κοινωνικά και φυσικά υποσυστήματα, με τα οποία ο τουρίστας έρχεται άμεσα ή έμμεσα σε επαφή. Άλλοι, όπως οι (Mill και Morrison 1985), ορίζουν τον τουρισμό ως ένα σύστημα αλληλεξαρτώμενων επιμέρους στοιχείων. Το σύστημα αυτό μοιάζει με "τον ιστό της αράχνης - δηλαδή αν αγγίξεις ένα σημείο θα επηρεαστεί όλος ο ιστός". Στο σύστημα αυτό περιλαμβάνονται τέσσερα επιμέρους στοιχεία, η Αγορά (προσέγγιση της τουριστικής αγοράς), το Ταξίδι (η αγορά ταξιδιωτικών προϊόντων), ο Προορισμός (η μορφή της τουριστικής ζήτησης) και το Μάρκετινγκ (η σύγχρονη οικονομική τεχνική που προωθεί τα ταξίδια και όχι μόνον).

Είναι πάντως γνωστό ότι σήμερα έχουν διαμορφωθεί παγκοσμίως συνθήκες τέτοιες που διευκολύνουν την τουριστική ανάπτυξη, όπως η εξέλιξη των μέσων συγκοινωνίας αλλά και η κατοχύρωση του δικαιώματος της άδειας για τους εργαζόμενους σε συνδυασμό με την επιμήκυνση της χρονικής της διάρκειας. Σύμφωνα με το Παγκόσμιο Συμβούλιο Ταξιδιών και Τουρισμού, η ταξιδιωτική – τουριστική δραστηριότητα συνιστά το μεγαλύτερο κλάδο παραγωγής σε παγκόσμιο επίπεδο, με βάση οποιοδήποτε οικονομικό μέτρο. Αυτό επιβεβαιώθηκε άλλωστε και από τους εξερευνητές του μαζικού τουρισμού που ήταν και ο τίτλος ετήσιας συνδιάσκεψης που οργανώθηκε από μεταπτυχιακούς φοιτητές στον Τουρισμό και που έλαβε χώρα στο πανεπιστήμιο του Αγίου Μάρκου και του Αγίου Ιωάννη στο Πλύμουθ της Αγγλίας στις 16 Μαρτίου του 1998.

Η τάση αυτή, που τα τελευταία χρόνια εξαπλώθηκε ολοένα και περισσότερο και αφορά στη χρήση και αξιοποίηση του ελεύθερου χρόνου, θα μπορούσε να οδηγήσει στη σταδιακή απελευθέρωση από το άγχος της εργασίας. Το άμεσο αποτέλεσμα της μείωσης των ωρών εργασίας, είναι η αύξηση του ελεύθερου χρόνου και κατά συνέπεια η βελτίωση των όρων διαβίωσης προς το ανθρωπινότερο. Ανέκαθεν η εργασία του ανθρώπου καθόριζε τον τρόπο ζωής του, το χαρακτήρα του και υπαγόρευε τη συμπεριφορά και τη σχέση του με τους άλλους. Η εργασία καθορίζει, ως γνωστό, και την ταξική διαστρωμάτωση της κοινωνίας. Ανάλογα με την ενασχόληση του ο άνθρωπος έχει τη δυνατότητα να έχει ή όχι ελεύθερο χρόνο και να απολαμβάνει ή όχι τη χαρά της ζωής.

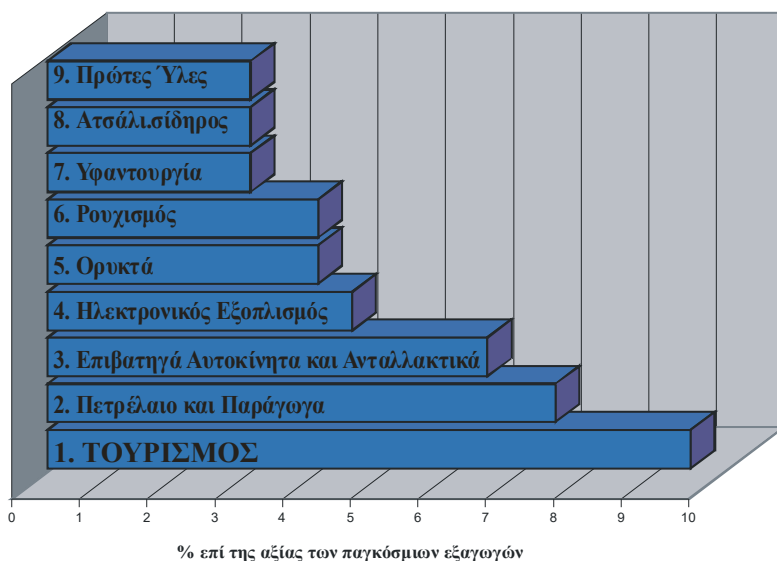
Η τουριστική βιομηχανία επένδυσε και επενδύει στη σχέση ανθρώπου και εργασίας και στην εκμετάλλευση του ελεύθερου χρόνου, τον οποίο αυτή παραχωρεί στον άνθρωπο και μάλιστα αυτό έχει θεσμοθετηθεί ως απαίτηση στην αρχή της νέας χιλιετηρίδας. (Europäische Kommission, 1997). Η τουριστική βιομηχανία ή βιομηχανία αναψυχής θέλοντας να αξιοποιήσει

αποδοτικά και να εκμεταλλευτεί τον ελεύθερο από την εργασία χρόνο, παράγει πληθώρα ελκυστικών καταναλωτικών «πακέτων», τα οποία με τη σειρά τους προτείνουν στον άνθρωπο, με το αζημίωτο, τρόπους απόλαυσης της χαράς της ζωής. (*Herbrt Hoffmann, 1988*). Η ψυχολογική πίεση πάνω στους ανθρώπους κατά την άσκηση της εργασίας σε συνάρτηση με την προσπάθεια τους να ικανοποιήσουν τις πολλαπλές επιθυμίες τους, οδηγούν συνήθως σε αγχωτικές καταστάσεις, από τις οποίες ελευθερώνονται, προσωρινά έστω, κατά τη διάρκεια του ελεύθερου χρόνου τους. Για όλους είναι ευχάριστο να απολαμβάνουν τις χαρές των διακοπών, που ονειρεύονται έναν ολόκληρο χρόνο, επισκεπτόμενοι άλλους τόπους κάνοντας δηλαδή τουρισμό.

Έτσι, ο ελεύθερος χρόνος θεωρείται στην εποχή μας ως κεκτημένο δικαίωμα για κάθε εργαζόμενο. Η ψυχολογία τον κρίνει απαραίτητο για την καταπολέμηση του άγχους, ενώ η τεχνοκρατική αντίληψη τον καταξιώνει ως παράγοντα αύξησης της παραγωγικότητας των εργαζομένων, αφού κατά την περίοδο των διακοπών τους ανακτούν νέες δυνάμεις και επιστρέφουν ανανεωμένοι στο εργασιακό τους καθήκον. Περισσότερο δε οι νέοι δίνουν προτεραιότητα στο θεσμό των διακοπών, καθώς έχουν αναγνωρίσει τη σημασία τους για την πολυπόθητη ψυχική ισορροπία. Επίσης, θεωρούν ότι η οργάνωση της ζωής του ανθρώπου χωρίς βάση πλέον την εργασιομανία, αποτελεί ένα μέσο αντίστασης στην τεχνοκρατική λογική. (*Jost Krippendorf, 1987*).

Εκτιμάται πως ο τουρισμός αντιπροσωπεύει το 12% περίπου της ιδιωτικής κατανάλωσης, το 7% της συνολικής παγκοσμίου απασχόλησης και το 6% του παγκοσμίου ακαθάριστου προϊόντος. Οι αριθμοί για την Ελλάδα αν και δεν είναι γνωστοί με μεγάλο βαθμό ακρίβειας, είναι πιθανότατα πολύ υψηλότεροι από τους παγκοσμίους μέσους όρους. *Παναγιώτης Παυλόπουλος (1999)*.

Συντελείται, λοιπόν, ένα οικονομικό γεγονός, καθώς λειτουργεί η λεγόμενη τουριστική βιομηχανία, αλλά συγχρόνως διαμορφώνεται και ένα κοινωνικό φαινόμενο, επειδή ο τουρισμός συνεπάγεται και συγχρωτισμό ανθρώπων διαφορετικών πνευματικών αντιλήψεων με όλα τα επακόλουθά του. Ο τουρισμός είναι ο σημαντικότερος και ταχύτερα αναπτυσσόμενος κλάδος της παγκόσμιας οικονομίας. Κατόπιν ακολουθεί το πετρέλαιο και τα παράγωγά του, στην τρίτη θέση έρχονται οι αυτοκινητοβιομηχανίες και τα ανταλλακτικά, αμέσως μετά η ηλεκτρονικός εξοπλισμός, μετά τα ορυκτά, κατόπιν ο ρουχισμός, στην έβδομη θέση η υφαντουργία, αμέσως μετά ο ατσαλοσίδηρος και στο τέλος του πίνακα οι πρώτες ύλες.

Η πρώτη λοιπόν του πίνακα βιομηχανία περιλαμβάνει ξενοδοχεία, αεροπορικές εταιρείες, τουριστικά πρακτορεία, εταιρείες επαγγελματικού τουρισμού, εταιρείες διοργάνωσης συνεδρίων και τουρισμού κινήτρων, διοργάνωση ταξιδιών τουρισμού, ενοικιάσεις αυτοκινήτων και σκαφών, εστιατόρια, ναυτιλιακές εταιρείες, μεταφορικές εταιρείες, εταιρείες catering, εταιρείες συμβούλων, κ.α.

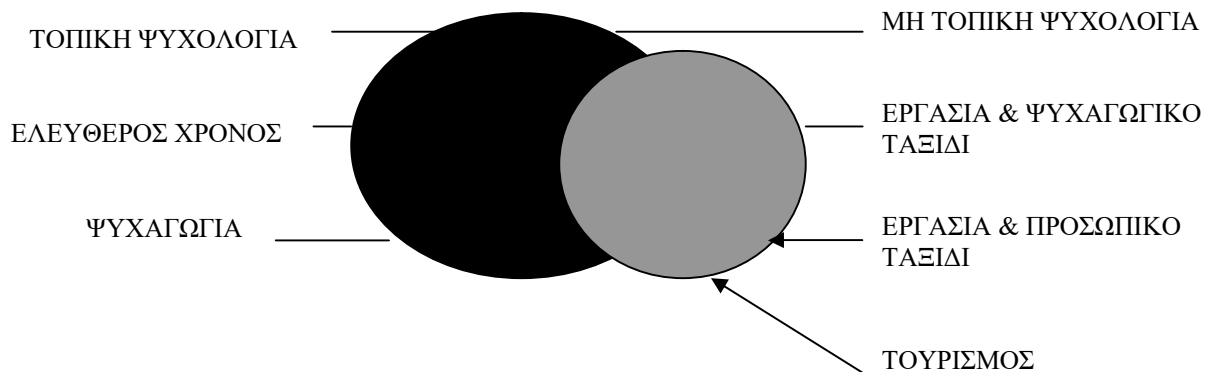
Και ο άνθρωπος από την άλλη ταξιδεύει και κανείς δεν μπορεί να του υποδείξει το πότε, με ποιον, πού και γιατί όσον αφορά το μελλοντικό του ταξίδι. Σ' ολόκληρη την ιστορία, η απαίτηση για ταξίδι αναπτύσσεται όπως ο χρόνος και το χρήμα. Για την επόμενη δεκαετία υπάρχει η ένδειξη ότι αυτές οι παράμετροι θα είναι διαρκώς αυξανόμενες για το μεγαλύτερο τμήμα του πληθυσμού της γης. (Jan Van Harsseel, 1994). Είναι βασικό όμως να πούμε ότι η οικονομική σημασία του τουρισμού διαφαίνεται ξεκάθαρα και από την συμμετοχή του στο σύνολο των παγκόσμιων εξαγωγών που είναι μεγαλύτερη από την συμμετοχή ομάδων προϊόντων όπως ηλεκτρονικού εξοπλισμού, ρουχισμού, υφαντουργίας και πρώτων υλών. (Roy Youell, 1998).

Πάντως σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Τουρισμού, ο τουρισμός είναι η μεγαλύτερη βιομηχανία παγκοσμίως. Το Παγκόσμιο Συμβούλιο Τουρισμού, που έχει έδρα τις Βρυξέλλες σε μια έρευνα του, τα αποτελέσματά έδειξαν αριθμητικά ότι το συνολικό Ακαθάριστο Προϊόν για τα Ταξίδια και τον Τουρισμό στα μέσα της δεκαετίας του 90 έφθασε κοντά στα 3,2 τρις, περίπου στο 6% του Παγκόσμιου Α.Ε.Π. Έτσι ο τουρισμός, αυξάνει σχεδόν με τη διπλάσια ταχύτητα από το Παγκόσμιο Α.Ε.Π. Σε παγκόσμια κλίμακα, 127 εκατομμύρια άνθρωποι δουλεύουν στην τουριστική βιομηχανία. Πρόκειται για σπουδαίο δημιουργό θέσεων εργασίας αφού για κάθε \$1 εκατ. εισοδήματος που δημιουργείται στη τουριστική βιομηχανία, δημιουργούνται 20.000 νέες θέσεις εργασίας. Λιάσκος Αν. (2005) & WTO 1998 Global Tourism Forecasts to the Year 2000.

2. ΛΟΓΟΙ ΑΝΑΠΤΥΞΗΣ ΤΟΥ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ

Στην τεράστια ανάπτυξη του τουρισμού συντέλεσαν πάρα πολλοί παράγοντες, κυρίως όμως η ανάγκη ξεκούρασης και φυγής από την καθημερινότητα για τους κατοίκους κυρίως των οικονομικά και βιομηχανικά ανεπτυγμένων χωρών. Η περιέργεια, η χαρά της αλλαγής, η γοητεία του άγνωστου συγκινούσαν πάντοτε το άνθρωπο. Άλλα αίτια του τουριστικού

κατακλυσμού είναι η μόδα, δηλαδή η κρατούσα τάση της περιήγησης, καθώς και η διάθεση φυγής από το συνηθισμένο σε συνδυασμό με την επιθυμία αλλαγής και γνωριμίας με το ανοίκειο. Μια σημαντική μερίδα του τουριστικού ρεύματος όχι μόνο δεν λαμβάνει υπόψη το μέγεθος του ελεύθερου χρόνου και χώρου, αλλά αντίθετα επικεντρώνεται σε ψυχαγωγικές δραστηριότητες και εμπειρίες[...] Η σύγκλιση στην εμπειρία του τουρισμού ενισχύεται επίσης από τον τόπο και τον τρόπο με τον οποίο ο τουρισμός εισβάλλει ολοένα στους καθημερινούς τρόπους βίωσης του ελεύθερου χρόνου. Στο παρακάτω σχεδιάγραμμα βλέπουμε τη σχέση μεταξύ ελευθέρου χρόνου, ψυχαγωγίας και τουρισμού. (Stephen Williams 1998).

Σε αυτά έρχεται να προστεθεί και η αντίδραση του σύγχρονου ανθρώπου προς την τεχνολογία και η διάθεση για πρόσκαιρη από τη μαζική και απρόσωπη αστικοποίηση, μέσα σε ένα όμορφο φυσικό περιβάλλον. Ασφαλώς, στον τουριστικό κατακλυσμό οδήγησαν και οι νέες συνθήκες εργασίας με το περιορισμένο ωράριο, τις καλύτερες αμοιβές, και τη συνταξιοδότηση. Θα πρέπει, επίσης, να μνημονεύσουμε και τη σημερινή αλλαγή των ηθών και ειδικότερα τη χαλάρωση της πάλαι ποτέ οικογενειακής αυστηρότητας, γεγονός που επιτρέπει πλέον στους νέους να ξεκινούν νωρίς τα ταξίδια της γνωριμίας τους με ξένους τόπους.

Ειδικότερα δε για την Ελλάδα τα अपαράμιλλα σε ομορφιά και ποικιλία φυσικά στοιχεία της σε συνδυασμό με τον, επίσης, μοναδικό σε ιστορικά μνημεία πολιτισμό της, που είναι παγκοσμίως γνωστά και τόσο ισχυρά, ώστε εξουδετερώνουν σε μεγάλο βαθμό την αποτρεπτική για την τουριστική ζήτηση επίδραση του σύγχρονου ανθρωπογενούς τμήματος της ολικής ποιότητας του τουριστικού προϊόντος. (Παν. Κομίλης-Ν.Βαγιωνής, 1999) και την κατατάσσουν στους πλέον περιζήτητους τουριστικούς προορισμούς σε παγκόσμιο επίπεδο.

Ο τουρισμός, όπως προαναφέραμε, σύμφωνα με τις εκτιμήσεις όλων των εμπλεκόμενων φορέων και παραγόντων είναι η βιομηχανία με τη μεγαλύτερη ανάπτυξη, τις περισσότερες νέες θέσεις εργασίας, τη μεγαλύτερη συμβολή στο εθνικό εισόδημα. Στο τουριστικό γίγνεσθαι η Ελλάδα κατέχει εξέχουσα θέση και ο ελληνικός τουρισμός έχει δυνατότητες. Η Ελλάδα διαθέτει άφθονη και μοναδικά ελκυστική πρώτη ύλη, που την έχει καταξιώσει στην παγκόσμια τουριστική αγορά. δηλαδή στα νησιά του νότιου Αιγαίου (Κυκλάδες, Δωδεκάνησα, Ρόδο) και κυρίως στην Κρήτη. Το σύνολο των διανυκτερεύσεων αλλοδαπών και ημεδαπών τουριστών σε ξενοδοχειακά καταλύματα κατά τη διάρκεια των τελευταίων ετών σε επίπεδο του νησιού της Κρήτης αλλά και ξεχωριστά ανά Νομό θα δούμε παρακάτω σε κεφάλαιο..... με τα διαγράμματα. Η συνεισφορά της τουριστικής και ξενοδοχειακής βιομηχανίας στη γενικότερη άνοδο του βιοτικού επιπέδου είναι σημαντική και πολυδιάστατη όπως η ραγδαία τοπική ανάπτυξη αλλά και η απασχόληση. Ο τουρισμός του οποίου η ξενοδοχειακή βιομηχανία αποτελεί κύριο στοιχείο του απασχολεί 8 εκατομμύρια άτομα ή το 6% των συνολικών θέσεων εργασίας στην Ευρωπαϊκή Ένωση. (Πρινιανάκη Ελ.1995)

Στην σημερινή εποχή ο τουρισμός (όπως προαναφέρθηκε) είναι ένα οικονομικό και κοινωνικό φαινόμενο, που διδάσκει πάρα πολλά στον άνθρωπο και τη γεωγραφία, τον οδηγεί στην αγάπη της φύσης ενώ παράλληλα αναπτύσσει το αίσθημα της φιλοξενίας και υποβοηθά στο να γνωριστούν μεταξύ τους οι άνθρωποι καλύτερα. «...Η λέξη Τουρισμός είναι το μέλλον, η μεγάλη βιομηχανία, η πρώτη εμπορεύσιμος ύλη, η βάση και το θεμέλιο μίας μελλοντικής ευτυχίας, το ψωμί της Ελλάδας. Είναι κρίμα που δεν το έχουμε όλοι ακόμη καταλάβει. Κρίμα, ότι οι κυβερνήσεις έρχονται και παρέρχονται και καμία τους δεν έχει εννοήσει ότι μία, αυτή, είναι η μεγάλη δουλειά, αυτή ο πλούτος, το ισοζύγιο πληρωμών, η ισοσκέλιση του προϋπολογισμού...». Ο τουρισμός αποτελεί μια από τις πιο σημαντικές δραστηριότητες στην Ελλάδα, καθώς συμμετέχει (όπως προαναφέρθηκε) στο ΑΕΠ με 18%, προσφέρει δε στην χώρα μας πολύτιμο συνάλλαγμα, άνω των 10 δις δολαρίων, δημιουργεί θέσεις απασχόλησης και βοηθά στην επίτευξη γρήγορων ρυθμών οικονομικής ανάπτυξης.

Κατά τους ειδήμονες του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών του Πανεπιστημίου Βιέννης, (*Wirtschafts Universitaet Wien - Institut fuer Fremdenverkehrs Forschung*) τουρισμός: είναι ένα σύνολο σχέσεων και γεγονότων που εκδηλώνεται με την μετακίνηση και τη διαμονή ατόμων έξω από τον τόπο της μόνιμης κατοικίας των, εφόσον αυτή η μετακίνηση και η διαμονή δεν οφείλεται σε κερδοσκοπική δράση.

Ο τουρισμός σήμερα αποτελεί κοινωνική δραστηριότητα, αλλά μαζί και οικονομική, (όπως προαναφέραμε), που κινείται σε διεθνή επίπεδα, καλύπτει όλες τις κοινωνικές τάξεις και προσβλέπει στην ικανοποίηση αναγκών ανεπτυγμένου πολιτισμού των ανθρώπων.

Είναι γεγονός ότι η έντονη επιθυμία όλο και περισσότερων αναπτυσσόμενων χωρών να διευρύνουν τον τουριστικό κλάδο τους, αποδίδεται στην αντίληψη ότι ο τουρισμός ήταν και είναι ικανός να βελτιώσει τα βασικά μεγέθη του οικονομικού τους συστήματος. Όπως για παράδειγμα: το εθνικό προϊόν, το εθνικό εισόδημα, τα συναλλαγματικά αποθέματα και την απασχόληση. Επιπλέον επικρατεί η άποψη ότι οι αναπτυσσόμενες χώρες διαθέτουν συγκριτικά πλεονεκτήματα και ευνοϊκές συνθήκες ζήτησης για το διεθνή τουρισμό. (*Παύλος Παύλου, 1993*)

Ο συνδυασμός των αντιλήψεων αυτών με το γεγονός της απουσίας σημαντικών δυνατοτήτων για την επίλυση των οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων τους μέσω του πρωτογενή και δευτερογενή τομέα, οδηγεί πολλές χώρες, ανάμεσα τους και την Ελλάδα, σε μία στροφή προς τον τουρισμό, που συχνά συνοδεύτηκε και από αναπτυξιακούς νόμους όπως ο Νόμος 2601/98 για παράδειγμα που είναι ο νεότερος μίας σειράς Αναπτυξιακών Νόμων και που ψηφίστηκαν με σκοπό την προώθηση ιδιωτικών επενδύσεων και μέσω αυτών την περιφερειακή ανάπτυξη, την αύξηση της απασχόλησης, τη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας και την προστασία του περιβάλλοντος. Επίσης ο αναπτυξιακός νόμος του 2004 προβλέπει επίσης στην ενδυνάμωση της ισόρροπης ανάπτυξης, στην αύξηση της απασχόλησης, στη βελτίωση της ανταγωνιστικότητας της οικονομίας, στην ενίσχυση της επιχειρηματικότητας, στην προώθηση της τεχνολογικής αλλαγής και της καινοτομίας, στην προστασία του περιβάλλοντος, στην εξοικονόμηση ενέργειας και στην επίτευξη της περιφερειακής σύγκλισης), προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης και σχέδια καθώς και πολυδάπανα έργα.

Αν και αρκετές προσπάθειες της τουριστικής ανάπτυξης ήταν ανεπιτυχείς, υπήρξαν όμως και άλλες, που βοήθησαν αισθητά στην βελτίωση της οικονομίας των τουριστικών χωρών. Ιδιαίτερα σημαντικά υπήρξαν τα οικονομικά οφέλη που καρπώθηκαν εκείνες οι χώρες στις οποίες ο τουρισμός αναπτύχθηκε μέσα στα πλαίσια ενός εθνικού προγραμματισμού. Εκεί δηλαδή όπου ο τουρισμός ως κλάδος της οικονομίας λειτούργησε συμπληρωματικά και όχι ανταγωνιστικά προς τη γεωργία, βιοτεχνία και βιομηχανία. Έτσι συνέβαλε στη δημιουργία

διαφοροποιημένων οικονομιών και στην αποφυγή εμφάνισης της επικίνδυνης τουριστικής «μονοκαλλιέργειας» σε εθνικό ή τοπικό επίπεδο.

Παλαιότερα ο τουρισμός παρουσίαζε τα χαρακτηριστικά ενός αγαθού πολυτελείας. Το γεγονός ότι αργότερα (της διεθνούς οικονομικής στασιμότητας), όπως και μετέπειτα (του στασιμοπληθωρισμού και της ενεργειακής κρίσης), η μείωση του τουριστικού ρεύματος προς τις αναπτυσσόμενες χώρες υπήρξε περιορισμένη και σχεδόν ανάλογη των μειώσεων που παρατηρήθηκαν στη γεωργία (εξαγωγές) και στη βιομηχανία (παραγωγή και εξαγωγές), οδηγούμαστε στο συμπέρασμα ότι ο τουρισμός έπαψε να είναι αγαθό πολυτελείας και μεταβλήθηκε σε αγαθό βασικής ανάγκης. Αυτή η μεταβολή υπήρξε εκείνο το στοιχείο που ανέδειξε τον τουρισμό σε σταθεροποιητικό παράγοντα της οικονομίας ορισμένων χωρών.

Εδώ θα πρέπει να υπογραμμίσουμε ορισμένα γνωρίσματα του διεθνούς τουρισμού όπως: Η ανάπτυξη του διεθνούς τουρισμού στις αναπτυσσόμενες χώρες μπορεί να πραγματοποιηθεί όταν το επιτρέπουν οι οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες των βιομηχανικών χωρών, που αποτελούν τις κυρίες αγορές αποστολής τουριστικού ρεύματος. Επίσης από το βαθμό έντασης των ίδιων των συνθηκών εξαρτάται ο βαθμός ανάπτυξης και επέκτασης του τουρισμού στις αναπτυσσόμενες χώρες. Ακόμα ο διεθνής τουρισμός προτιμά ελάχιστες αναπτυσσόμενες χώρες και μέσα σ' αυτές περιορίζεται σε ελάχιστες μόνο περιοχές.

Και από τα παραπάνω χαρακτηριστικά, προκύπτει μια ρεαλιστικότερη εικόνα για των οικονομικών δυνατοτήτων του τουρισμού, ενώ ταυτόχρονα γίνεται έκδηλη η εξάρτηση των αναπτυσσόμενων από τις οικονομικά αναπτυγμένες χώρες όπως είναι και η χώρα μας.

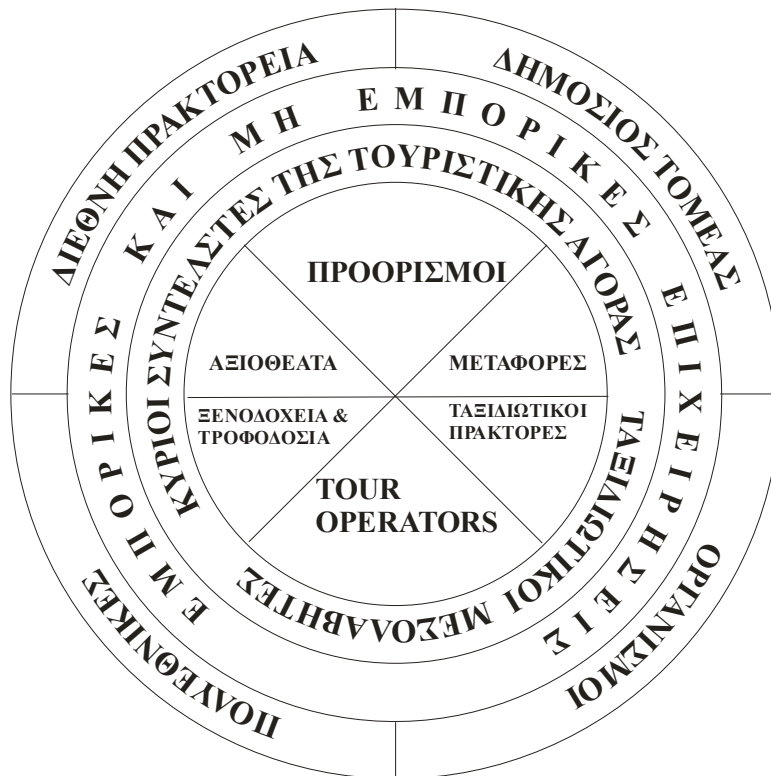
Εν μιάσει περιπτώσει ο τουρισμός σήμερα αποτελεί κεκτημένο δικαίωμα κάθε πολίτη οποιασδήποτε χώρας. Και φυσικά τα αίτια που οδήγησαν στη σημερινή ανάπτυξή του μπορούμε να τα διακρίνουμε κατ' αρχάς σε: υποκειμενικά και αντικειμενικά. Αναλυτικότερα τα υποκειμενικά θεωρούνται εκείνα όπου υπάρχει η έμφυτη τάση του ανθρώπου για το άγνωστο, η αλλαγή της ρουτίνας, η επιθυμία γνωριμίας με συνανθρώπους και τα πολιτιστικά τους ενδιαφέροντα, ενώ στα αντικειμενικά εντάσσονται: η αύξηση του κατά κεφαλήν εισοδήματος και η ανακατανομή του, η ανάπτυξη των συγκοινωνιακών μέσων, η βελτίωση όρων και συνθηκών εργασίας, η οικονομική και πολιτική σταθερότητα, η άνοδος του μορφωτικού επιπέδου των λαών, η απλοποίηση διατυπώσεων, οι πιστωτικές διευκολύνσεις και άλλα. Για τους λόγους που κινείται ένα τέτοιο ρεύμα είναι καθαρά λόγοι ψυχαγωγίας, υγείας, οικογενειακοί, επιχειρηματικοί κ.λπ.

3. Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΣΤΟΝ ΤΟΥΡΙΣΜΟ

Μακροπρόθεσμα ο Παγκόσμιος Οργανισμός Τουρισμού (Π. Ο. Τ) ελπίζει ότι ο διεθνής τουρισμός θα διατηρηθεί έως το 2020 με τον προβλεπόμενο ρυθμό ανάπτυξης, περίπου στο 4,1% κατά μέσο όρο ετησίως. Ο αριθμός των τουριστών που θα ταξιδεύουν και στα τέσσερα σημεία του πλανήτη θα τριπλασιαστεί μέσα στα επόμενα 14 χρόνια. Ο Οργανισμός προβλέπει επίσης έκρηξη των μετακινήσεων, η οποία θα ωφελήσει τις οικονομίες όλων των περιοχών στον κόσμο. Για το 2010 αναμένεται να ανέλθουν σε ένα δισεκατομμύριο και το 2020 σε 1,56 δισεκατομμύριο τουρίστες.

Η παρακάτω σχηματική παράσταση δείχνει κατ' αρχάς τέσσερα κύρια συστατικά της τουριστικής βιομηχανίας τα οποία είναι: ο τουρ. προορισμός, τα τουριστικά αξιοθέατα, τα μεταφορικά μέσα και η διατροφή μαζί με το κατάλυμα. Αξίζει να επισημανθεί ότι οι ταξιδιωτικοί πράκτορες λειτουργούν ως μεσολαβητές και διαμορφώνουν τα τουριστικά πακέτα όπως στην παρακάτω σχηματική παράσταση. (Roy Youell, 1998)

Οι τουριστικές αυτές επιχειρήσεις άρα δεν βρίσκονται στο κενό αλλά επηρεάζονται από πολλούς παράγοντες που μεταξύ άλλων είναι και οι εσωτερικοί. Εσωτερικοί παράγοντες είναι

οι οικονομικοί, οι ανθρώπινοι πόροι που αναμφισβήτητα μπορούν να επηρεάσουν άμεσα τη λειτουργία της κάθε τουριστικής επιχείρησης. Οι ανεπαρκείς οικονομικοί πόροι για παράδειγμα, προϋποθέτουν ανεπαρκή ροή στα μετρητά για την κάλυψη των τρεχουσών αναγκών και έτσι μπορεί να οδηγηθεί μια τουριστική επιχείρηση στην αποτυχία. Όμως οι σωστές στρατηγικές επιλογές απέναντι στον ανταγωνισμό, με σωστή οργανωτική δομή, αλλά και διάφορες πολιτικές της επιχείρησης μπορούν επίσης να περισώσουν ή να καταστρέψουν μια επιχείρηση. (Adee Athiyaman 1995). Η αναψυχή στην οποία βασίζονται κατά κύριο λόγο τα ταξίδια και η αναγνώριση των πλεονεκτημάτων της δεν μπορεί να σταματήσει και την δημιουργία ανεπιθύμητων καταστάσεων. (John Edigton & M.A. Edigton, 1986). Μια από τις κύριες καταστάσεις που θα μπορούσε να φέρει δυσάρεστα αποτελέσματα είναι και η έλλειψη ποιότητας και φυσικά η ανεπάρκειά της φέρνει αρνητικά αποτελέσματα.

Η ποιότητα των παρερχομένων υπηρεσιών των ξενοδοχείων της χώρας μας υστερεί σε σύγκριση με τις αντίστοιχες κατηγορίες των ανταγωνιστριών χωρών, περισσότερο δε στις αναπτυσσόμενες περιοχές και στις περιοχές με χαμηλή πληρότητα, όπου υπάρχει και μεγαλύτερη αδυναμία εξασφάλισης ειδικευμένου προσωπικού, έλλειψη υποδομής αλλά και άλλων υπηρεσιών. (Τόμος Υπουργείου Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων, 1995). Οι τουριστικές υπηρεσίες πρέπει να βασίζονται στο επίπεδο της ποιότητάς τους. Ο σερβιτόρος ενός ξενοδοχείου για παράδειγμα μπορεί να σερβίρει με τον ενδεδειγμένο τρόπο, αλλά ποτέ με παγωμένο χαμόγελο για παράδειγμα (Bruno Hinterwirth, 1978). Ο υπάλληλος υποδοχής επίσης οφείλει να είναι εξυπηρετικότερος στο να βοηθήσει τον πελάτη ακόμα και να ακυρώσει την κράτησή του, χωρίς να καταβάλει ιδιαίτερη προσπάθεια να τον πείσει για το αντίθετο. Αυτό, βέβαια, δε μπορεί να λογισθεί ως τέλεια εξυπηρέτηση, εφόσον η ακύρωση δεν καταλήγει τελικά σε εξυπηρέτηση του πελάτη. Αυτό δεν είναι η δυναμική που περιμένει κανείς

πάνω σε θέματα εξυπηρέτησης και μάλιστα με λογικά επιχειρήματα που να συμφέρουν και τον πελάτη αλλά και την τουριστική επιχείρηση (*Edgar E. Schaetzing, 1985*)

Η ταχεία επίσης εξέλιξη των μέσων μετακίνησης μεγάλων μαζών και η άνοδος του βιοτικού και πνευματικού επιπέδου των λαών έφερε επαναστατική αλλαγή στην πολιτική αντιμετώπιση των αυξανόμενων συνεχώς τουριστικών απαιτήσεων. Όσον αφορά τις προοπτικές της παγκόσμιας τουριστικής βιομηχανίας, οι σχετικοί αριθμοί είναι εντυπωσιακοί και αποκαλυπτικοί. Έως το 2005, η δραστηριότητα αυτή θα αντιπροσώπευε το 10% του ΑΕΠ, θα απασχολούσε άνω των 300 εκατομμυρίων ατόμων και σε συνολικό τζίρο που θα υπερέβαινε τα 5,5 τρισεκατομμύρια δολάρια. Ταυτόχρονα μελλοντικά ο τουρισμός θα δημιουργήσει σε παγκόσμιο επίπεδο περίπου 8-12 εκατομμύρια θέσεις εργασίας ετησίως σε προσφερόμενες υπηρεσίες και μάλιστα σε ποσοστό της τάξεως άνω του 75% σε επίπεδο μικρομεσαίων τουριστικών επιχειρήσεων.

Ο τουρισμός διακρίνεται ακόμα σε ψυχαγωγικό - καλλιτεχνικό μορφωτικό – αθλητικό – θρησκευτικό - εμπορικό και θεραπευτικό. Από πλευράς αριθμού τουριστών, ο τουρισμός διακρίνεται σε μεμονωμένο και ομαδικό. Ο μεμονωμένος τουρισμός πραγματοποιείται από ένα ή περισσότερα άτομα φιλικά ή συγγενικά συνδεδεμένα. Οι τουρίστες της κατηγορίας αυτής αποτελούν τον αντιπροσωπευτικό τύπο τουρισμού, παραμένουν περισσότερο χρόνο σε μέρη που παρουσιάζουν ενδιαφέρον, λόγω δε της μεγαλύτερης παραμονής τους, δαπανούν περισσότερα χρήματα. Για τούτο ο μεμονωμένος τουρισμός από οικονομικής άποψης είναι ο επωφελέστερος για τη χώρα στην οποία πραγματοποιείται. Ενώ ο ομαδικός τουρισμός πραγματοποιείται από πολλά άτομα με βάση γνωστό πρόγραμμα. Ο ομαδικός τουρισμός οργανώνεται κυρίως από διάφορα γραφεία συλλόγων ή οργανισμών, παρουσιάζει πλεονεκτήματα για τους περιηγητές, όχι όμως και για τη χώρα υποδοχής τουριστικού ρεύματος. Αυτό γιατί οι δαπάνες του ταξιδιού είναι σημαντικά μειωμένες, λόγω των επιταχυνόμενων εκπνώσεων στα μέσα συγκοινωνίας, διαμονής, κλπ. (*Βασίλειος Ρούπας, 19*). Παρά το σοβαρό όμως αυτό μειονέκτημα, οι διάφορες χώρες όπως και η χώρα μας αλλά και το νησί της Κρήτης είναι υποχρεωμένες να αντιμετωπίζουν τον ομαδικό τουρισμό με προσοχή, γιατί με την κατανάλωση επέρχεται το κέρδος. Μια άλλη διάκριση είναι μεταξύ του εξωτερικού και του εσωτερικού τουρισμού. Ο εξωτερικός τουρισμός πραγματοποιείται από άτομα που διαμένουν μόνιμα σε μια χώρα εκτός των φυσικών ορίων της. Οποιαδήποτε χώρα έχει εξωτερικό τουρισμό είτε εισέρχονται σε αυτή ξένοι, είτε εξέρχονται μόνιμοι κάτοικοί της. Στην πρώτη περίπτωση ο εξωτερικός τουρισμός λέγεται ενεργητικός, γιατί κύριο χαρακτηριστικό του είναι η εισαγωγή ξένου συναλλάγματος για το οποίο κυρίως ενδιαφέρονται όλες οι χώρες, στη δε δεύτερη λέγεται παθητικός, γιατί σημειώνεται έξοδος πολύτιμου συναλλάγματος. Ο εξωτερικός παθητικός τουρισμός δεν είναι όμως απόλυτα επιζήμιος, γιατί αυτοί που ταξιδεύουν στις προηγμένες κυρίως χώρες αποκομίζουν ωφέλειες, όπως η παρακολούθηση της τεχνικής προόδου και της εξέλιξης των χωρών, οι οποίες τελικά ζωογονούν ολόκληρο το έθνος.

Ο εσωτερικός τουρισμός πραγματοποιείται από τον εγχώριο πληθυσμό μιας χώρας, εντός των φυσικών ορίων της. Καίτοι δεν προκαλεί είσοδο ξένου συναλλάγματος, παρουσιάζει σημαντικές ωφέλειες για τη χώρα, οικονομικές, πνευματικές, εκπολιτιστικές και ψυχικές. Στην περίπτωση του εσωτερικού τουρισμού είναι ανάγκη να επιδιώξουμε την ανάπτυξη της κατανόησης και εκ μέρους των περιηγητών και εκ μέρους των ντόπιων κατοίκων. Προς αυτή δε την κατεύθυνση πρέπει να εργάζονται όλοι οι αριθμοί για τα τουριστικά θέματα.

Από πλευράς οικονομικών δυνατοτήτων των περιηγητών, ο τουρισμός διακρίνεται σε λαϊκό και κοσμοπολίτικο. Ο λαϊκός τουρισμός πραγματοποιείται από άτομα που ανήκουν σε φτωχότερες τάξεις. Προς εξυπηρέτηση αυτών δημιουργήθηκαν τα κάμπινγκ και οι

κατασκηνώσεις. Από τον τουρισμό αυτό δεν προκύπτουν σοβαρά οικονομικά οφέλη για μια χώρα. Πλην όμως στη χώρα μας αξίζει κάθε προσοχής, λόγω της αναμενόμενης διόγκωσης του ρεύματος του τουρισμού τούτου και γιατί οι περισσότεροι των περιηγητών αυτών, νέοι κυρίως στην ηλικία, διακρίνονται για τον θαυμασμό τους προς την Ελλάδα.

Ο κοσμοπολίτικος τουρισμός πραγματοποιείται από άτομα ικανά να δαπανήσουν μεγάλα χρηματικά ποσά κατά τη διάρκεια του ταξιδιού τους. Από πλευράς επιδιωκόμενου σκοπού των τουριστών, ο τουρισμός διακρίνεται σε ιστορικό, θρησκευτικό, φυσιολατρικό, αθλητικό, καλλιτεχνικό, θεραπευτικό και σε τουρισμό εκθέσεων.

Η πρακτική σημασία των ανωτέρω διακρίσεων του τουρισμού είναι μεγάλη, γιατί κάθε είδος τουρισμού έχει ίδιες και συνεπώς ανάλογα πρέπει να είναι τα λαμβανόμενα μέτρα. Αυτό άλλωστε πρέπει να λαμβάνουν υπόψη οι αρμόδιοι ανέγερσης διαφόρων τουριστικών εγκαταστάσεων – εγκαταστάσεων φιλοξενίας γιατί θα αποτελούσε απερισκεψία να αναγείρουμε παραδείγματος χάριν εστιατόριο ή ξενοδοχείο ή εγκαταστάσεις θαλάσσιων λουτρών υπερπολυτελούς κατηγορίας, σε μέρος που συχνάζουν περιηγητές χαμηλού οικονομικού βαλαντίου, όπως αντίθετα θα αποτελούσε σημαντική έλλειψη η απουσία πολυτελών τουριστικών εγκαταστάσεων σε μέρος της ανάπτυξης κοσμοπολίτικου τουρισμού.

Τα τουριστικά προσόντα μιας χώρας ή μιας περιοχής όπως αυτής του Νομού Λασιθίου είναι τα φυσικά ή επίκτητα εφόδια ή των κατοίκων του, τα οποία μπορούν να προκαλέσουν το ενδιαφέρον των τουριστών. Τα φυσικά τουριστικά προσόντα του Νομού είναι η γεωγραφική του θέση, οι φυσικές καλλονές, το καλό κλίμα, τα σπήλαια τα φαράγγια, τα ιστορικά δέντρα, οι παραπόταμοι και η γαλανή θάλασσα. Οι ιαματικές πηγές (αναξιποίητες), είναι και αυτές από τους πολλούς πόλους έλξης στην τουριστική ζήτηση. Τα βουνά του Νομού είναι κοντά στις ακτές λόγω του γεωγραφικού σχήματος του νησιού και επιτρέπουν την αξιοποίησή τους όλο το χρόνο, σε συνδυασμό με την αξιοποίηση των ακτών, κλπ.

Το προς την Ελλάδα και ιδιαίτερα προς την Κρήτη κινούμενο τουριστικό ρεύμα καλύπτει σχεδόν όλες τις παραπάνω περιπτώσεις, εξέχουν όμως σήμερα οι ειδικές μορφές τουρισμού περισσότερο. Εκείνο όμως που έχει σημασία από τον τουρισμό είναι τα οικονομικά οφέλη. Διότι στην παρούσα φάση της οικονομικής ανάπτυξης, στην οποία χρειάζεται κινητοποίηση όλων των διαθεσίμων εθνικών πόρων, ο τουρισμός μπορεί να διαδραματίσει σπουδαίο ρόλο. Με τα έσοδα από τον τουρισμό μπορεί να βελτιώσει το ισοζύγιο των εξωτερικών πληρωμών και να δημιουργήσει τις προϋποθέσεις για την ανάπτυξη κεφαλαιουχικών αγαθών. Επίσης μπορεί και προσφέρει ευκαιρίες απασχόλησης εργατικού δυναμικού και να προκαλέσει δικαιότερη κατανομή του εθνικού εισοδήματος ανάμεσα στις διάφορες περιοχές της χώρας, συμβάλλοντας έτσι στην άμβλυνση των σημερινών διαφόρων, οικονομικών και κοινωνικών, μεταξύ κέντρου και επαρχίας. Είναι λοιπόν ο τουριστικός τομέας παραγωγικός κλάδος, και μπορεί να αντιμετωπιστεί ως σημαντικό παραγωγικό δυναμικό.

Στο νησί της Κρήτης και ιδιαίτερα στο Νομό Λασιθίου που η οικονομία έχει γεωργικό χαρακτήρα και οι λοιποί κλάδοι παραγωγής από το αντικείμενο τους προσφέρουν μέτρια σε σχέση εργασία στους εργαζομένους, φαίνεται το μέγεθος της κοινωνικής σημασίας του τουρισμού. Διότι ο Νομός σήμερα παρά τις βιομηχανικές επιχειρήσεις που διαθέτει μπορεί κατά κάποιο τρόπο να απορροφά όλο το κατά τόπους εργατικό δυναμικό. Για το Νομό Λασιθίου το μέλλον ίσως να μην προβλέπει μια ουσιώδη βιομηχανική ανάπτυξη, όμως η βιομηχανία του τουρισμού αποτελεί και θα αποτελέσει τον κύριο τομέα της απασχόλησης και μάλιστα με τις ειδικές μορφές τουρισμού.

Εκτός όμως αυτής της με τη στενή έννοια απασχόλησης ο τουρισμός αποτελεί και απασχόληση υπό ευρεία έννοια. Είναι το πλήθος των δραστηριοτήτων η επηρεάζονται από το μέγεθος των επενδύσεων στον Νομό.

4. ΤΑ ΤΟΥΡΙΣΤΙΚΑ ΠΡΟΤΥΠΑ

Κατά την πορεία της βιβλιογραφικής αυτής διερεύνησης προέκυψαν διάφορα πρότυπα τουρισμού με στόχο την ανάπτυξη περιοχών δίχως τον συνδυασμό μεταξύ τους ώστε να επιφέρουν την σωστή κατανομή μέσα στο χρόνο και την επιμήκυνση της τουριστικής περιόδου τουλάχιστον σε επίπεδο Νομού. Τέτοια πρότυπα είναι:

- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΜΕ ΗΛΙΟΘΕΡΑΠΕΙΑ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΟΝΤΑ ΣΤΟΥΣ ΑΓΡΟΤΕΣ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΜΕ ΧΕΙΜΕΡΙΝΑ ΑΘΛΗΜΑΤΑ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΤΙΣ ΟΡΕΙΝΕΣ ΠΕΡΙΟΧΕΣ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΜΕ ΚΡΟΥΑΖΙΕΡΕΣ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΣΥΝΕΔΡΙΩΝ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΠΡΟΕΤΟΙΜΑΣΙΑΣ ΑΘΛΗΤΩΝ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΜΕ ΘΡΗΣΚΕΥΤΙΚΕΣ ΕΠΙΣΚΕΨΕΙΣ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΣ
- ΤΟΥΡΙΣΜΟΣ ΕΠΙΧΕΙΡΗΜΑΤΙΚΟΣ

Όλα αυτά τα πρότυπα αναπτύσσονται κύρια με την εκμετάλλευση του φυσικού, ιστορικού και πολιτιστικού πλούτου και βασικά μέσω της ιδιωτικής πρωτοβουλίας. Εξαιρέση απετέλεσε η συνεισφορά του Ευρωπαϊκού Κοινωνικού Ταμείου, οι εθνικές ενισχύσεις υπέρ του Κοινωνικού Ταμείου, οι εθνικές ενισχύσεις υπέρ του κοινωνικού τουρισμού, καθώς και εκείνες του γεωργικού ταμείου για την ανάπτυξη του αγροτουρισμού, δηλαδή για την ανάπτυξη υποδομής καταλυμάτων, κλπ. Τέλος και όσες προσφέρθηκαν στα πλαίσια του ΕΤΠΑ, των ΜΟΠ, κλπ.

Έτσι έχουμε κατά βάση μια ανάπτυξη που σχεδιάστηκε μονόπλευρα δίχως την απαιτούμενη συνεργασία των δύο πλευρών, δηλαδή του κράτους και του ιδιωτικού τομέα, με αποτέλεσμα αντί της ορθολογικής ανάπτυξης να υπάρχει ένας φαύλος κύκλος.

Οι 25 χώρες της Ε. Ε. διαθέτουν σήμερα συγκριτικά πλεονεκτήματα στη διεθνή αγορά του τουρισμού, εξαιτίας της ιστορίας, του φυσικού κάλλους, καθώς και του σύγχρονου πολιτισμού τους. Το φαινόμενο του τουρισμού δίνει την δυνατότητα στους λαούς να αλληλογνωριστούν πολιτιστικά, κοινωνικά γεωγραφικά, κλιματολογικά, ιστορικά, ανθρώπινα. Έτσι μέσα στην Ε. Ε. οραματιζόμαστε, τη δραστηριότητα αυτή ως πρωταρχική σημασία για την αμοιβαία κατανόηση και την αλληλεγγύη που πρέπει να μας χαρακτηρίζει.

Αναλύοντας την προσφορά του τουρισμού και έχοντας υπόψη την οικονομικογεωγραφική κατάσταση της Ευρώπης των 15, διαπιστώνουμε ότι οι πληθυσμοί των οικονομικά αναπτυγμένων περιοχών, έχουν μεγαλύτερη που επιλέγουν για διακοπές, για λόγους πολιτιστικούς, υγείας ή προσωπικών προτιμήσεων μπορεί να βρίσκονται εντός ή εκτός Κοινότητας, και η διάρκεια παραμονής υπερβαίνει τις 24 ώρες.

Όμως ο τουρισμός, όπως κάθε βιομηχανία, πραγματοποιεί άλματα προς τα μπρος χάρη στις διάφορες καινοτομίες-ομαδικά ταξίδια το 1960, χθες το Σκάυτραιν, ενώ σήμερα το charterfly. Αλλά εκείνο που καθορίζει πόσα θα ξοδέψουν για τουρισμό και που, είναι πόσα χρήματα διαθέτουν και πόσο μακριά μπορούν αυτά να τους μεταφέρουν.

Όπως συμβαίνει και με άλλες μορφές διακριτικών δαπανών ο τουρισμός είναι ιδιαίτερα ευαίσθητος στις γενικότερες οικονομικές συνθήκες. Έχει το δικό του κύκλο, που αντιμετωπίζει το ενδεχόμενο προσωρινών υφέσεων στην οικονομία, αλλά που έχει ανάγκη από άνοδο της οικονομίας ενός χρόνου για να ανθήσει πραγματικά και πάλι. Όσο κι αν οι τουρίστες επηρεάζονται από το κατά πόσο το πραγματικό του εισόδημα αυξάνεται η όχι, η ύπαρξη μεγάλου εισοδήματος βοηθάει πάντοτε για το ξεκίνημα.

4. ΕΙΔΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΗΠΙΟΥ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ

Οι εναλλακτικές και οι ήπιες μορφές τουρισμού, αναφέρονται ως οι μορφές εκείνες του τουρισμού, όπου ο πελάτης όσο και οι ντόπιοι κάτοικοι περιοχών υποδοχής τουριστικού ρεύματος σέβονται τη φύση ακόμα και μέχρι του σημείου αποφυγής μαζικών μέσων μετακίνησης. Ως εναλλακτικές μορφές τουρισμού που αναπτύσσονται παράλληλα με τις ήπιες μορφές τουρισμού είναι μεταξύ άλλων τα σεμινάρια ψυχολογίας yoga, αλλά και ζωγραφικής, χειροτεχνίας. Επίσης η τουριστική ανάπτυξη στις περιοχές γύρω από το φαράγγι της Σαμαριάς για παράδειγμα, αποτελεί παράδειγμα οικολογικού τουρισμού ενώ στα πλαίσια αυτά εντάσσεται και η ανάπτυξη βιοτόπων, όπως επίσης ο σπηλαιολογικός, ο Μουσειακός αλλά και ο αγροτουρισμός κ.λ.π.

Τα τελευταία χρόνια, παρατηρείται μια στροφή προς νέες εναλλακτικές μορφές τουρισμού, οι οποίες σέβονται το περιβάλλον και ενισχύουν αντί να περιφρουρούν την πολιτιστική κληρονομιά του τόπου υποδοχής. Οι κατά καιρούς διακηρύξεις του ΟΗΕ (Διάσκεψη για τη Διατήρηση των Παγκοσμίων Φυσικών Πόρων (1949), "Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για το Ανθρώπινο Περιβάλλον" (Συνδιάσκεψη της Στοκχόλμης, 1972), "Παγκόσμιος Χάρτης για τη Φύση" (1982), έκθεση WWF, IUCN, UNEP: "Παγκόσμια Στρατηγική για την Προστασία και τη Διατήρηση", έκθεση WWF, IUCN, UNEP: "Φροντίζοντας τη Γη: Στρατηγική για τη Ζωή βασιζόμενη στην Αειφόρο Ανάπτυξη.", "Διακήρυξη των Ηνωμένων Εθνών για το Περιβάλλον και την Ανάπτυξη" (Διάσκεψη του Ρίο Ντε Ζανέιρο, 1992). για μια βιώσιμη και αειφόρο ανάπτυξη, αλλά και οι εκατοντάδες μελέτες που έχουν γίνει, καταδεικνύουν την αναγκαιότητα στροφής του τουριστικού φαινομένου προς εναλλακτικές μεθόδους, που θα στηρίζονται πάνω στις βασικές αρχές της βιώσιμης ανάπτυξης. (Kirstges Torsten (1995) "Sanfter Tourismus: Chancen und Probleme der Realisierung eines oekologieorientierten und sozialverträgliches Tourismus durch deutsche Reiseveranstalter", Oldenbourg Verlag, Wien), αποδεικνύουν τη θέση αυτή.

Το ερώτημα που προκύπτει, λοιπόν, είναι κατά πόσο οι νέες, εναλλακτικές μορφές θα μπορέσουν να ωθήσουν τον τουρισμό σε μια πιο αειφόρο και βιώσιμη ανάπτυξη. Πώς θα περιφρουρηθούν οι εναλλακτικές αυτές μορφές τουρισμού από τον κίνδυνο της μαζικοποίησής τους και από τον κίνδυνο να γίνουν απλώς υποδοχείς της μαζικότητας του μαζικού τουρισμού; Ερωτήματα, που επιχειρείται ν' απαντηθούν μέσα από την ίδια την έννοια του ήπιου και αειφόρου τουρισμού. Οι περιοχές υποδοχής των εναλλακτικών μορφών τουρισμού είναι κυρίως περιοχές με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης, ευαίσθητα οικοσυστήματα και με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος. Περιοχές που αποτελούν από μόνες τους πρόκληση για τουριστική ανάπτυξη και πεδία για εφαρμογή νέων, πρότυπων σχεδίων διαχείρισης και ανάπτυξης. Αποτελούν όμως και περιοχές που απειλούνται με μέγιστη και ανεπανόρθωτη καταστροφή, εάν δεν γίνει μια σωστή και ορθολογική διαχείριση. Η χλωρίδα του νομού Λασιθίου είναι ιδιαίτερα σημαντική και πλούσια αφού υπάρχει μεγάλη ποικιλία βιοτόπων στο νησί. Υπάρχουν τοπικά ενδημικά είδη φυτών (δεν εμφανίζονται σε άλλο μέρος της Κρήτης), καθώς και φυτά που δεν συναντώνται σε άλλο μέρος της Ευρώπης.

Το δάσος του Σελάκανου, η χαράδρα του Χα, το φοινικόδασος του Βάι, η Χρυσή, το ΚουΦονήσι, Διονυσάδαιο κ.ά. αποτελούν περιοχές με μοναδική χλωρίδα.

Επίσης από πλευράς πανίδας στο νομό Λασιθίου συναντά κανείς κυρίως θηλαστικά μικρού μεγέθους όπως ο Κρητικός αγριόγατος, ο ακανθοποντικός η Κρητική μυγαλίς (μικρόσωμο θηλαστικό) η νυφίτσα, η ζουρίδα (κουνάβι) και ο άρκαλος (ασβός). Από τα 412 είδη πουλιών που υπάρχουν ή περνούν από την Κρήτη εντυπωσιάζουν τα μεγάλα αρπακτικά, όπως ο γυπαετός, ο χρυσαετός και το όρνιο. Στη χαράδρα του Χα συναντά κανείς τη μεγαλύτερη αποικία κοκκινοκαλιακούδας στην Κρήτη. Στο νομό υπάρχουν όλα τα είδη ερπετών (έντεκα,

όλα ακίνδυνα) και αμφίβιων τρία (είδη) που υπάρχουν στην Κρήτη. Θεωρητικά είναι δυνατή η ανάπτυξη όλων των ειδών και μορφών τουρισμού σε μια χώρα. Ωστόσο, κοινωνικοοικονομικοί παράγοντες (π.χ. η έλλειψη επενδυτικών κεφαλαίων, απροθυμία των ιδιωτών για ορισμένες επενδύσεις, έλλειψη εξειδικευμένου στα τουριστικά επαγγέλματα προσωπικού) αλλά και οικολογικοί παράγοντες (π.χ. ρύπανση του περιβάλλοντος, καταστροφή της αρχιτεκτονικής κληρονομιάς, φτωχά αποθέματα νερού) επιβάλλουν, στα πρώτα στάδια της τουριστικής ανάπτυξης, σημαντικούς περιορισμούς όσον αφορά το μέγεθος των επενδύσεων, την έκταση και την ποιότητα των τουριστικών έργων ή εγκαταστάσεων, καθώς και τα αναγκαία επενδυτικά κίνητρα που χορηγεί το δημόσιο.

Τα είδη και οι μορφές του τουρισμού αποτελούν διακρίσεις του γενικού τουριστικού συστήματος. Με βάση τα κίνητρα και τις ανάγκες του οδηγούν τα άτομα να κάνουν τουρισμό διακρίνουμε τα «είδη του τουρισμού». Ενώ με βάση τα εξωτερικά φαινόμενα και τις επιδράσεις που προκαλεί η συμμετοχή στον τουρισμό, διακρίνουμε τις «μορφές του τουρισμού». Σύμφωνα με τις απόψεις του καθηγητή του Οικονομικού Πανεπιστημίου Βιέννης και Διευθυντή του Ινστιτούτου Τουριστικών Ερευνών Πανεπιστημίου Βιέννης (*Wirtschafts Universitaet Wien - Institut fuer Fremdenverkehrs Forschung*) PAUL. BERNECKER (1985), η ομάδα έρευνας συνέθεσε έναν κατάλογο τα είδη και τις μορφές του τουρισμού. Είδη του τουρισμού με διακριτικό γνώρισμα το κίνητρο: Τουρισμός ανάπαυσης και αναψυχής, τουρισμός διακοπών, εκδρομικός τουρισμός, θεραπευτικός τουρισμός - αποκατάσταση ψυχικής και σωματικής υγείας. Οικονομικός τουρισμός: επαγγελματικός, συνεδριακός, εκθεσιακός τουρισμός. Τουρισμός κινήτρων: επιβραβευτικός. Πολιτικός τουρισμός: τουρισμός διπλωματών, πολιτικών εκδηλώσεων. Αθλητικός τουρισμός: τουρισμός αθλητών και θεατών αθλητικών γεγονότων, θαλάσσιος τουρισμός.

Μορφές τουρισμού με (διακριτικό γνώρισμα τα εξωτερικά φαινόμενα και τις επιδράσεις), και με βάση την προέλευση (όπως προαναφέρθηκε): εσωτερικός και εξωτερικός τουρισμός. Με βάση την εποχή του έτους: θερινός, χειμερινός τουρισμός. Με βάση τον αριθμό των συμμετεχόντων: ατομικός, μαζικός, οικογενειακός τουρισμός, τουρισμός σωματείων, συλλόγων και λεσχών. Αναλόγως της ηλικίας: νεολαιίστικος τουρισμός, τουρισμός μεσηλικών, πρεσβυτέρων. Αναλόγως του τύπου του καταλύματος: ξενοδοχειακός, κατασκηνωτικός, παραξενοδοχειακός τουρισμός όπου οι επιπτώσεις της τελευταίας περίπτωσης αντανακλώνται στο ισοζύγιο πληρωμών της χώρας. Επίσης αναλόγως κατεύθυνσης (όπως προαναφέρθηκε: ο εισερχόμενος και ο εξερχόμενος τουρισμός. Αναλόγως του τρόπου χρηματοδότησης: κοινωνικός, εργοστασιακός, τουρισμός απόρων. Και τέλος αναλόγως των κοινωνιολογικών χαρακτηριστικών: τουρισμός πολυτελείας, παραδοσιακός, νεολαιίστικος, κοινωνικός τουρισμός.

Στην Κρήτη ως «ειδικές μορφές τουρισμού» χαρακτηρίζονται: ο αγροτικός, ο οικολογικός, ο αθλητικός, ο οδοιπορικός, ο μουσειακός, ο σπηλαιολογικός τουρισμός κ.λπ. Με την προώθηση τέτοιων μορφών μπορεί να επιχειρηθεί από τη μια μεριά η αύξηση της ανταγωνιστικότητας του Κρητικού τουρισμού, η ποιοτική αναβάθμιση του, η δημιουργία νέων πόλων τουριστικής έλξης, η ορθολογικότερη χρονική και περιφερειακή κατανομή της ζήτησης, η προστασία του φυσικού και πολιτιστικού περιβάλλοντος, και από την άλλη θα μπορούσε να καταβληθεί η προσπάθεια εξωραϊσμού της εικόνας του Κρητικού τουρισμού με τη μετατόπιση του κέντρου βάρους της ανάπτυξης του από το καθαρά συναλλαγματικό στο ανθρωποκεντρικό στοιχείο.

Αυτές οι μορφές τουρισμού θα μπορούσαν ν' αποτελέσουν την εξισορρόπηση του Νομού στο μαζικό τουρισμό και τα προβλήματα του και γι' αυτό επιβάλλεται να καλλιεργηθούν, προκειμένου να αξιοποιηθούν ανεκμετάλλετοι τουριστικοί πόροι. Οι

ανωτέρω μορφές της τουριστικής ανάπτυξης των περιοχών του Νομού, σε συνεργασία με την Νομαρχιακή και Τοπική Αυτοδιοίκηση και ιδιωτική πρωτοβουλία πρέπει να συμπεριληφθεί στη χάραξη τουρ. πολιτικής εξέλιξη που συμφωνεί με τα μελλοντικά σχέδια των Τ.Ο. Η προβολή και προώθηση των μορφών αυτών και όχι μόνον θα πρέπει με ειδική αρθρογραφία των περιοχών αυτών στο εξωτερικό θα συμβάλλει στην οικονομική ανάπτυξή τους, αλλά και θα βελτιώνει την εικόνα της τουριστικής Κρήτης και του Νομού Λασιθίου στο εξωτερικό.

6. ΕΝΑΛΛΑΚΤΙΚΕΣ ΜΟΡΦΕΣ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ ΕΠΙΚΕΝΤΡΩΣΗ ΣΤΟΝ ΝΟΜΟ ΛΑΣΙΣΘΙΟΥ

Ο λεγόμενος "αστικοβιομηχανικός χώρος", όπου εκεί ζει μόνιμα και δρα το μεγαλύτερο ποσοστό του συνολικού πληθυσμού της χώρας μας (άνω του 80% των Ελλήνων), είναι αυτός που δημιουργεί τις δύσκολες και αφόρητες καταστάσεις για τους εκεί διαβιούντες "μεγαλοαστούς", "μεσοαστούς", "μικροαστούς", "απλούς" και "βιομηχανικούς" εργάτες, οι οποίοι, ως άνθρωποι των πόλεων, αναζητούν ευκαιρίες αναψυχής και ψυχαγωγίας στον "αγροτικό χώρο", διότι σε αυτόν: περιέχεται το σημαντικότερο τμήμα της εθνικής κληρονομιάς μας, ήτοι τα φυσικά και ανθρωπογενή μνημεία, διατηρείται το πολιτιστικό περιβάλλον της χώρας, ήτοι ως πολιτιστική συνέχεια, παιδεία, ιστορική μνήμη, εμπεδώνεται η εθνική και κοινωνικοψυχολογική ταυτότητα των ατόμων, ήτοι στον "αγροτικό χώρο" τα άτομα ταυτίζονται με το παλαιό, του οποίου –ισχυρίζονται ότι– αποτελούν συνέχεια διαπιστώνεται η βιολογική σχέση των ανθρώπων με τη φύση και το περιβάλλον αποκαλύπτεται η οικονομική διάσταση του "αγροτικού χώρου" ως φυσικού πόρου, ήτοι η οικονομική διάσταση των "παλαιών πραγμάτων" και της "φύσης" ως έχουν. (Εξαρχος Γ.- Καραγιάννης Στ., 2004).

Ιδιαίτερα ο αγροτουρισμός μπορεί άμεσα να συνδυαστεί με την τοπική αγροτική δομή ιδιαίτερα στο οικονομικό επίπεδο (αφού ο νομός είναι στην πλειονότητά του γεωργικός). Θα προϋποθέτει έναν αγρότη οικονομικά ενεργό που θα ασκεί την αγροτική δραστηριότητα ως επάγγελμα βασικό ενώ η τουριστική δραστηριότητα θα συμβάλλει απλώς στην συμπλήρωση του εισοδήματος. Η επαφή του τουρίστα με τον ντόπιο θα είναι ειλικρινής και άμεση, αφού η ίδια η τουριστική δραστηριότητα θα προϋποθέτει την συμμετοχή σε κοινές δραστηριότητες. Ιδιαίτερα ο αγροτουρισμός δεν είναι τυχαίο ότι μεγάλο μέρος αυτής της μορφής τουρισμού είναι οικογενειακής μορφής: Ο χώρος επιτρέπει στα παιδιά να λειτουργήσουν περισσότερο ελεύθερα. Η μορφή αυτή συμβάλλει δυναμικά στην απορρόφηση τοπικών αγροτικών προϊόντων, γλυκά, διακοσμητικά, τυροκομικά, αρτοκατασκευάσματα κ.λ.π.), δημιουργώντας έτσι ένα πρόσθετο εισόδημα στις αγροτικές περιοχές. Επίσης διαγράφεται ο καθοριστικός ρόλος των γυναικών, οι οποίες συχνά διευθύνουν τις αγροτουριστικές μονάδες, αφού ο σύζυγος συνήθως ασχολείται με την αγροτική απασχόληση.

6.1 Αγροτουρισμός και άλλες δραστηριότητες ορεινών χωριών του Ν. Λασιθίου

Παραδοσιακά Χωριά: Τα χωριά αυτά μπορούν να προσελκύουν επισκέπτες / τουρίστες που αναζητούν τόπους ψυχαγωγίας σε δραστηριότητες όπως η ορειβασία, το κυνήγι, ο περίπατος στο δάσος, οι κτηνοτροφικές ενασχολήσεις, η τυροκομία κ.ά., ή που αναζητούν την "αεροθεραπεία" στον βουνίσιο αέρα και την "υγεία" τους, με βάση "θεραπευτικά προγράμματα" στα ορεινά ειδικά κέντρα υγείας ή στα "σανατόρια", στα οποία παρέχεται υγιεινή διατροφή, περίπατοι, γυμναστική ατμόλουτρα. Αυτά είναι: *Οι Πεύκοι*: Το χωριό είναι παραδοσιακό χωριό της Κρήτης, χτισμένο αμφιθεατρικό στην πλαγιά ενός λόφου σε υψόμετρο 420μ. με παραδοσιακά λιθόστρωτα δρομάκια. Το όνομα του, διασταυρώνεται με το ομώνυμο δέντρο αφού βρίσκεται μέσα σε μια πευκόφυτη κοιλάδα. *Το Σταυροχώρι*: Απέχει 35 χλμ. από τη Σητεία και είχε 227 κατοίκους. Η εκκλησία της Θεοτόκου Πηγής στην τοποθεσία «τσοι Αποστόλους της Λυγιά» συγκεντρώνει πολλά στοιχεία για να είναι ο αναφερόμενος από τον

Rantoph ναός ο οποίος όμως αναζητείται από άλλους στο Μακρύ Γιαλό Σητείας και στα Φέρμα Ιεράπετρας: *Το Καβούσι, Η Θρυπή, Το Σελάκανο*: Ο δρόμος προς το Σελάκανο είναι γεμάτος από πρίνους και πεύκα, αγριοαχλαδιές και κατσοπρίνια, φασκομηλιές και αχιμάδες. (από το εργαστήριό μας πληροφορηθήκαμε ότι υπήρξε χρηματοδότηση για να αναπτυχθεί ο αγροτουρισμός στο Σελάκανο αλλά δεν έχει πραγματοποιηθεί ακόμα τίποτα. www.selakano.net)

6.2 Αγροτουρισμός σε ψαροχώρια του Ν. Λασιθίου

Ο Αγροτουρισμός, αναπτύσσει την εναλλακτική απασχόληση των απασχολούμενων κυρίως στον Πρωτογενή τομέα. Στον τομέα αυτό, του οποίου η ανταγωνιστικότητα είναι συνεχώς μειούμενη, απασχολείται το 20% περίπου του συνόλου των απασχολούμενων της χώρας. Οι δράσεις αγροτουρισμού δίδουν νέα πνοή στις ορεινές κυρίως και απομονωμένες περιοχές, στις οποίες οι τωρινές συνθήκες απασχόλησης είναι δυσοίωνες. Ενισχύονται οι ΜΜΕ, ώστε να μπορέσουν να αντιμετωπίσουν τον εντεινόμενο εσωτερικό και διεθνή ανταγωνισμό, καθώς η προσαρμογή των επιχειρήσεων και των εργαζομένων τους είναι βασική προϋπόθεση της βιωσιμότητας και ανάπτυξής τους και κατά συνέπεια της διατήρησης και αύξησης της απασχόλησης μιας απασχόλησης η οποία θα συνδέεται με αναβαθμισμένα ποιοτικά προσόντα. Επιμόρφωση – εκπαίδευση και απορρόφηση εκπαιδευμένου ανθρώπινου δυναμικού στον Τουρισμό, δράση η οποία προάγει όχι μόνο την απασχόλησιμότητα αλλά και την άμεση απασχόληση. Επίσης η διάσωση και καθιέρωση της ελληνικής κουζίνας, ένταξη παραδοσιακών αγροτικών προϊόντων στο τουριστικό προϊόν, ενίσχυση της παραδοσιακής χειροτεχνίας, προσέγγιση με τη σύγχρονη ελληνική τέχνη. Οι δράσεις αυτές θα τονώσουν και θα προαγάγουν την απασχόληση σε αυτούς τους παραδοσιακούς τομείς καθώς και στη σύγχρονη τέχνη, αυξάνοντας τη ζήτηση, η οποία απευθυνόμενη μέχρι τώρα στην εγχώρια αγορά είχε περιορισμένες δυνατότητες ανάδειξης και ανάπτυξης. Επίσης ο γενικός στόχος που αφορά την άμβλυση της εποχικότητας θα έχει θετικότερες επιπτώσεις στην προώθηση της απασχόλησης σε μόνιμη ετήσια βάση. Η αναμενόμενη άρση της Περιφερειακής ανισότητας θα δημιουργήσει θέσεις εργασίας σε Περιφέρειες που αυτή τη στιγμή είναι λιγότερο ανεπτυγμένες τουριστικά. Επίσης, κυρίως στις δράσεις που αφορούν την ανάπτυξη θεματικών μορφών τουρισμού προάγονται νέες ειδικότητες (οδηγοί βουνού, τουρισμός περιπέτειας, κλπ) συνεπώς νέα πεδία απασχόλησης.

Μπορεί να προσφερθεί μόνον από παραθαλάσσιους και νησιωτικούς οικισμούς, σε όσους θέλουν να έχουν επαφή με τη ζωή των ψαράδων-αγροτών και με τις θαλάσσιες ψυχαγωγικές δραστηριότητες. Τα απλά χωριάτικα καταλύματα, η φιλοξενία και η ευγένεια των απλών ανθρώπων αυτών των οικισμών και η επαφή των τουριστών / επισκεπτών με δραστηριότητες της θάλασσας (π.χ. νυχτερινό ψάρεμα κ.ά.) αποτελούν τους σπουδαιότερους παράγοντες προσέλκυσης των ανθρώπων που επιθυμούν να ζήσουν γαλήνιες διακοπές, σαν "αναχωρητές" και "Ροβινσώνες", θεραπευόμενοι από τα άγχη και τις πιέσεις της σύγχρονης ζωής στην πόλη. Τα χωριά που διαθέτουν αυτά τα προσόντα και υπάρχουν προοπτικές ανάδειξής των είναι: Ο Μύρτος και ο Μακρύς Γιαλός.

6.3 Αναζήτηση της «Τουριστικής Κληρονομιάς»

Οι επισκέπτες προσελκύνονται από τα μικρά πράγματα τα οποία είναι μοναδικά στην κοινωνία – η κληρονομιά, η κουλτούρα, η αρχιτεκτονική, τα σκηνικά. Η επίγνωση των ξένων για την αξία αυτών, μπορεί να κεντρίσει, να ανανεώσει τον ενδιαφέρον και τη περηφάνια μεταξύ των κατοίκων, για να διασώσουν και να προφυλάξουν αυτά τα στοιχεία που συνεισφέρουν σε αυτήν την μοναδικότητα. Οι παραδοσιακές τέχνες, τα εθνικά κουστούμια και άλλα ακόμα, οι ιστορικές πόλεις και τα οικοδομήματα είναι απλά μερικά παραδείγματα των

στοιχείων που μπορούν να αυξηθούν με την συνειδητοποίηση ότι έχουν αξία πέρα από τα όρια της τοπικής κοινωνίας. Πολιτεία και κυβέρνηση καταλαβαίνουν την επιθυμία των επισκεπτών για μια θετικότερη αισθητική του περιβάλλοντος, σαν ένα πλαίσιο για την τουριστική εμπειρία που μπορεί να είναι οργανικό, στο να προχωρούν σταθερά οι κοινωνικοί στόχοι, και από τις δραστηριότητες να προκύπτει η διαφύλαξη των υψηλής ποιότητας απόψεων της κοινωνίας και ο αποκλεισμός εκείνων που αποτελούν δυσφήμιση.

6.4 Τουρισμός σε παραδοσιακούς οικισμούς στο Ν. Λασιθίου

Μπορεί να προσφερθεί από φθίνοντες ορεινούς και ημιορεινούς αγροτικούς οικισμούς στους οποίους η αρχιτεκτονική όψη και η πολεοδομική οργάνωσή τους πιστοποιούν μια διαχρονική κοινωνική και οικονομική οργάνωση των κατοίκων τέτοια που έφτασε και σε υψηλά επίπεδα πολιτιστικής ανάπτυξης, στοιχεία που στο σύνολό τους συνθέτουν ένα "μνημειακό σύνολο". Οι παραδοσιακοί οικισμοί προσελκύουν τουρίστες / επισκέπτες που έχουν ανάγκη από ανάπαυση και ψυχαγωγία. Τα μνημειακά οικιστικά σύνολα των παραδοσιακών οικισμών, μπορούν να εξελιχθούν και σε αυτοδύναμα τουριστικά κέντρα, φτάνει τα σχετικά προγράμματα και οι εθνικές και κοινοτικές χρηματοδοτήσεις "να πιάσουν τόπο", με αναστηλώσεις και αναπαλαιώσεις και τήρηση της σχετικής προστατευτικής νομοθεσίας αλλά έξω από τις γραφειοκρατικές αγκυλώσεις και διαδικασίες. Το εργαστήριο μας κατέγραψε το παραδοσιακό ξενοδοχείο *Cretan Villa*: Είναι αρμονικά σχεδιασμένο με παραδοσιακά αυθεντικά στοιχεία όπως: παλιές γκραβούρες της περιοχής, παλιά αγροτικά εργαλεία, κρητικά υφαντά που αναδύουν το άρωμα μιας παλιάς ξεχασμένης περιοχής κ.α..

6.5 Οικοτουρισμός σε περιοχές με ιδιαίτερο φυσικό κάλλος του Ν. Λασιθίου

Μπορεί να προσφερθεί από οικισμούς που βρίσκονται σε προνομιακές τοποθεσίες της φύσης, ήτοι σε κοντά σε δασοσκεπείς βουνοπλαγιές, κοντά σε βιότοπους, σε όχθες ποταμών και λιμνών, σε χαράδρες και φαράγγια, κοντά σε καταρράκτες ή σπηλιές, σε ηφαίστεια και απολιθωμένα δάση, κοντά σε μετέωρα και άλλους μετασχηματισμούς της φύσης κ.λπ. Η ομορφιά της φύσης, τα απλά καταλύματα και η φιλοξενία των αγροτών, αποτελούν τους καλύτερους "κράχτες" αύξησης της προσέλευσης επισκεπτών / τουριστών σε αυτούς τους οικισμούς, των οποίων τα τοπία προστατεύονται και από τον Ν. 1650/1986, ως στοιχεία της πολιτιστικής μας κληρονομιάς αλλά και για τη διασφάλιση της οικολογικής ισορροπίας. Φαράγγια. Γι την περιοχή μας βλέπουμε το: *Φαράγγι του Χα. Το φαράγγι της Σαρακίνας* : Δυτικά της Ιεράπετρα και σε απόσταση 20 χλμ βρίσκεται ο παραδοσιακό χωριό των Μύθων. Σε μικρή απόσταση από αυτό αρχίζει το φαράγγι της Σαρακίνας ή του Σαραντάπηχου (κατά τους ντόπιους). Κατά το μύθο ο Σαραντάπηχος (γίγαντας γιος του Δία) περνώντας από το βουνό έσκυψε να πει νερό στο ποτάμι. Η μακριά γενειάδα έσχιζε το βουνό στα δύο και δημιουργήθηκε το φαράγγι. Το φαράγγι είναι πλούσιο σε βλάστηση πουλιά και γάργαρα νερά. *Φαράγγι των Μύσων* : Σπάνια χλωρίδα και πανίδα και δύο μονοπάτια, ένα εύκολο για πεζοπορία ενώ το άλλο είναι ιδανικό για εκείνους που αρέσει το σκαρφάλωμα και η περισσότερη περιπέτεια. *Πευκιανό Φαράγγι*: Η βατότητα του φαραγγιού έχει αποκατασταθεί μέσω του προγράμματος LEADER και έχουν γίνει διακριτικές παρεμβάσεις (αναπαυτήρια, πέτρινες βρύσες). Μικρό φαράγγι στη νότια ακτή της Κρήτης μεταξύ του χωριού Πεύκοι και του τουριστικού θερέτρου Μακρύ Γιαλού. Στην αρχή το μονοπάτι δεν προχωράει μέσα στο φαράγγι αλλά πάνω από αυτό κατά μήκος του και μετά από 700 – 800 μέτρα περίπου κατηφορίζει για να καταλήξει στην κοίτη του φαραγγιού. Η ομορφιά είναι μοναδική διότι βρίσκεται σε δάσος πεύκων και το πράσινο του πεύκου θα το έχετε συνέχεια μπροστά σας. *Φαράγγι του Κάψα* : Μήκος φαραγγιού 4,5 χλμ. Διάρκεια πορείας 2 ώρες. Απέχει 9 χλμ. από

τον Μακρύ Γιαλό και 35 χλμ. από τη Σητεία και ξεκινά δίπλα από το γνωστό μοναστήρι του Καψά. Επίσης εξαιρετικό ενδιαφέρον παρουσιάζουν τα φαράγγια: Αδριανός, Χοχλακιές, Κριτσά, Πεύκοι, Κουτσουράς, Χαμέτουλο. Επίσης, η συστηματική και επιστημονική μελέτη των δασικών – οικολογικών συστημάτων, μπορεί και πρέπει να αναζητήσει και να αναδείξει τους πυρήνες των σπάνιων οικολογικών και των εξαιρετού φυσικού κάλλους στοιχείων, όπως είναι π.χ.: οι εθνικοί δρυμοί, οι ορεινές "δρακολίμνες", τα δάση των Κέδρων, τα δάση οξιάς ή βελανιδιάς, και οι περιοχές προστασίας άγριων ζώων κ.λπ.

6.5.1 Τα Ιστορικά δέντρα ως στοιχεία των οικοτουριστικών δραστηριοτήτων του Νομού

Ένα ιστορικό δέντρο αποτελεί μία ελιά στο Καβούσι της Ιεράπετρας το οποίο η χρονολογία του είναι περίπου 1000 χρόνια και έχει περίμετρο η ρίζα του 18 με 20 μέτρα. Στους Ολυμπιακούς αγώνες του 2004 έκοψαν κλαδιά από τη συγκεκριμένη ελιά και τα έκαναν στεφάνια στους αθλητές.

6.6 Δασικός τουρισμός και προβλήματα προς αξιολόγηση

Τα δάση, ως τοπία και φυσικά οικοσυστήματα και ως χώροι ανθρωπίνης δραστηριότητας, προστατεύτηκαν κατά το παρελθόν πλημμελώς, όπως πλημμελώς προστατεύονται και σήμερα παρ' όλο το αυστηρό θεσμικό πλαίσιο, γεγονός που οδήγησε στη μείωση των δασοσκεπών εκτάσεων, κυρίως: λόγω πυρκαγιών από εμπρησμούς ή από εγκληματική αμέλεια, λόγω παράνομης εκχέρσωσης τους για γεωργική και κτηνοτροφική χρήση, λόγω παράνομης οικοπεδοποίησης για δεύτερη παραθεριστική κατοικία, λόγω παράνομης ιδιοποίησης των περιαιστικών δασών και εκείνων των τουριστικών περιοχών.

Η έλλειψη "δασικού κτηματολογίου" και η εύκολη καταπάτηση των δασικών εκτάσεων (χωρίς κάποια έννομη συνέπεια), η κοινωνική αδράνεια και απάθεια για την φύλαξη και προστασία των δασών, συντέλεσαν σημαντικά στο να μην εφαρμόζονται οι "δασικοί νόμοι" και στο να μειωθούν σε σημαντικό βαθμό οι δασοσκεπείς εκτάσεις της χώρας μας.

Η δημιουργία Τοπικών, Περιφερειακών και Εθνικών Πάρκων, με διοικητικούς και παραγωγικούς μηχανισμούς υποστήριξης και προστασίας του δημόσιου χαρακτήρα τους, μπορεί και πρέπει να αποτελέσει την ορθή κίνηση αξιοποίησης του δάσους: ως φυσικού πόρου, ως τόπου αναψυχής, όπου σε αυτά τα πάρκα μπορούν να εγκατασταθούν, "σταθμοί", "περίπτερα", "ζωολογικοί κήποι", "βοτανικοί κήποι", "παραδοσιακά καλυβοχώρια" (= "κατούνες) κ.ά. Δηλαδή, μέσα στο δάσος μπορούν να αναπτυχθούν δραστηριότητες που δεν θα βλάψουν τον δασικό χαρακτήρα του "αγροτικού τοπίου".

6.7 Προσκυνηματικός - Θρησκευτικός τουρισμός

6.7.1. Τα Μοναστήρια και οι Ναοί σε μια νέα πραγματικότητα.

Η ομάδα έρευνας πραγματοποιεί μια εμπειρική αποτύπωση στοιχείων της χριστιανικής μας λατρείας που βασίζεται όχι μόνον στην καταγραφή των μνημείων σε επίπεδο Νομού αλλά και στην αντίληψη που έχει να κάνει με τον τουρισμό και την Ορθόδοξη Χριστιανική Μαρτυρία.

Τα μνημεία της ελληνικής ορθοδοξίας είναι αναπόσπαστο τμήμα της εθνικής μας κληρονομιάς και αποτελούν αξιόλογο πόλο έλξης επισκεπτών. Οι βυζαντινές και οι μεταβυζαντινές εκκλησίες με την αξιολογή εικονογράφησης τους, τα ψηφιδωτά, τις τοιχογραφίες και τις σπάνιες εικόνες τους, οι επιβλητικοί καθεδρικοί ναοί, τα ξωκλήσια και τα προσκυνήματα της υπαίθρου, τα μοναστήρια, τα μετόχια και οι σκήτες, η μοναδική μοναστική

πολιτεία του Αγίου Όρους και τα μοναστήρια των Μετεώρων (Θεσσαλία), μαρτυρούν την επίμονη προσήλωση στις παραδόσεις και τη στενή και μακραίωνη διασύνδεση της τέχνης με τη θρησκευτική λατρεία την επιμονή στην πίστη και την παράδοση.

Ενδεικτικό παράδειγμα αποτελεί ο κατάλογος θρησκευτικών μνημείων όπου έχουν καταγραφεί «Τα βήματα του Αποστόλου Παύλου στην Ελλάδα» αλλά και στη Θεσσαλία, τα Μετέωρα (Βυζαντινά μοναστήρια του 14ου αιώνα), που είναι σκαρφαλωμένα στις κορφές ενός συγκροτήματος επιβλητικών βράχων. Στη Βόρεια Ελλάδα στη Χερσόνησο της Χαλκιδικής, στο ανατολικό άκρο, που βρίσκεται πάνω από χίλια χρόνια η μοναστική κοινότητα του Αγίου Όρους, η οποία αποτελείται από είκοσι μοναστήρια και που έχουν μερικούς από τους πλέον πολύτιμους Βυζαντινούς θησαυρούς και μια πληθώρα κλασικών και μεσαιωνικών χειρογράφων. Το νησί της Πάτμου, με το μοναστήρι του Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου και το σπήλαιο όπου ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος έγραψε την Αποκάλυψη κατά το τέλος του 1ου μ.Χ. αιώνα. Ο πλούτος λοιπόν όλων των θρησκευτικών της μνημείων κάνει την Ελλάδα ιδανικό θρησκευτικό προορισμό

Με το θρησκευτικό τουρισμό δίνει σήμερα ο άνθρωπος μία σειρά από εξετάσεις πνευματικής ζωής και ανάπτυξης. Από τον τρόπο που δέχεται κανείς και περιποιείται ένα ξένο ή σχετίζεται μαζί του αποκαλύπτει όλο το πνευματικό του περιεχόμενο, την ειλικρίνεια, την αγάπη, την ωριμότητα, την καλλιέργεια, που διαθέτει. Από την άλλη μεριά πάλι και ο τουρίστας είναι φορέας κάποιου αντίστοιχου πνεύματος, κάποιου πολιτισμού με συστατικά πνευματικότητας ή όχι, άθεος, ή υλιστής, πνευματικός, ή πιστός. Και οι δυο μαζί είναι μία αντιπροσώπευση του πνευματικού δυναμικού του κόσμου του σήμερα, των αποθεμάτων που διαθέτει η τράπεζα του πνεύματος και του πολιτισμού του εικοστού πρώτου αιώνα. Έτσι έγινε και ανοίχτηκαν οι πύλες των λαών, γκρεμίστηκαν οι μεσότοιχοι του χωρισμού, παραμερίστηκαν τα παραπετάσματα της απομόνωσης. Δεν υπάρχει πια χώρος απροσπέλαστος. Καθένας μας βλέπει το πρόσωπο του άλλου χωρίς προσχήματα, ένα πρόσωπο τόσο γνώριμο, πλασμένο «κατ' εικόνα και καθ' ομοίωση» των ιδεών, που λανσάρονται στην αγορά του πνεύματος αυτής της εποχής.

Άνθρωποι με πνευματική καλλιέργεια και άνεση οικονομική, καμιά φορά όχι τυχαία, που τους επέτρεπαν να επισκέπτονται και να παραμένουν σε τόπους με θρησκευτικά και πολιτιστικά ενδιαφέροντα, τέτοια, που προσφέρουν άφθονα η Ιταλία, λ.χ. και η Ελλάδα. Η Αθήνα, η Ολυμπία, η Δήλος, οι Δελφοί ήταν για όλους ένα όνειρο και μία πνευματική Ιερουσαλήμ, που ήθελαν να αξιωθούν να προσκυνήσουν μία φορά στη ζωή τους.

Την ίδια στάση πρέπει να έχουν πολλοί από τους επισκέπτες των ιερών αυτών χώρων ακόμη και στις μέρες μας, μολονότι είναι δύσκολο να τους ξεχωρίσεις από το μεγάλο πλήθος των τουριστών που κινούνται σήμερα. Εδώ δεν πρέπει να βιαστούμε να σημειώσουμε, ότι στην κύρια παρουσία της και αυτή η μορφή του τουρισμού έγινε μαζική και για τούτο επιδερμική και επιπόλαια από τη φύση της.

Ας πούμε πρώτα ότι υπάρχουν και αξιόλογοι αληθινά ευλαβικοί προσκυνητές, πριν κρατήσουμε τις πένθιμες σημειώσεις μας για τα κοπάδια της μαζοποίησης λίγο πιο κάτω. Ποτέ, λ.χ. δεν θα ξεχάσω το παλικάρι εκείνο με τις δύο πατερίτσες, που κατέβαινε σιγά-σιγά με τη βοήθεια κάποιου φίλου τα ανώμαλα βράχια στις Μυκήνες. Η μια κοπέλα με γύψο στο ένα πόδι να πηγαίνει γονατιστή να προσκυνήσει την Παναγία της Τήνου. Για τούτο αν ηθικά καταξιώνεται ο χρόνος του καθενός προβάλλει αυτόματα η άλλη όψη στην ενότητα της ανθρώπινης ζωής από την άποψη της πίστης και της λατρείας. Στο σημείο τούτο δεν θα ήταν άσχημο να γυρίσουμε και στην Αγία Γραφή με μερικές σημειώσεις ερασιμμένες χωρίς ερευνητική διάθεση. Κάπου ο προφήτης Μιχαίας κάνει λόγο για τη γλύκα της ανάπαυσης κάτω από μια κληματαριά ή κάποια ευσκιάφυλλη συκιά. Και ο θριαμβικός χορός της Μαριάμ

μετά το θαυμαστό εκείνο πέρασμα της Ερυθράς είναι χρόνος κατάπαυσης ντυμένος στον χιτώνα της χαράς και της θείας δοξολογίας. Τέτοιος χρόνος είναι και η ώρα, που ο Δαβίδ, βασιλιάς, προφήτης ντυμένος μια «έξαλλη» στολή χορεύει εμπρός στην κιβωτό ή τραγουδά τον θεϊκό ύμνο με συνοδεία τα κύμβαλα και τις χορδές της ψαλμικής του λύρας. Αρχικό κύμα σε τούτη την ορμή θα σταθεί η πρώτη εκείνη κατάπαυση του Κυρίου μας. Αλλά και η Καινή Διαθήκη, θα μας παρουσιάσει τον ίδιο τον Κύριο να αποσύρεται συχνά στη μοναξιά του βουνού, του δάσους ή κάποιας ερημικής ακρογιαλιάς. Και δεν έχει σημασία μόνο ότι αυτό το «κατ'ιδίαν» ήταν ώρα προσευχής και κοινωνίας με τον Θεό Πατέρα, αλλά και αυτό το γεγονός, ότι ο Ιησούς ένιωθε την ανάγκη να μείνει για λίγο μόνος με τον εαυτό του, ελεύθερος από τα άλλα. Αλλά και το κρασί, που θα προσφέρει πλουσιοπάροχα στο θαύμα της Κανά, δεν πρέπει μόνο να θεωρηθεί σαν μια κατάφαση και ευλογία στην αγιότητα του τελευμένου μυστηρίου του γάμου, παρά συνάμα και στην ώρα της κατάπαυσης, την τόσο ποθητή ώρα της πιο όμορφης παραβολής, εννοώ εκείνη του ασώτου, που την διήγησή της ο κύριος δεν παραλείπει να ολοκληρώσει με τη σημείωση για το γλέντι της χαράς στο γυρισμό του χαμένου παιδιού.

Μια σειρά από ερωτήματα, που δεν θέλουν να μειώσουν την αξία των τουριστικών επιτευγμάτων. Αντίθετα θέλουν να υπομνήσουν έτσι πολύ απλά, ότι για την Ελλάδα υπάρχουν πάρα πολλοί χώροι του πνεύματος και της θρησκευτικής τους λατρείας. Και ασφαλώς θα ήταν όχι μόνο όμορφο, ίσως και επείγον και αναγκαίο, να αρχίσει να στρέφεται και κατά τους χώρους αυτούς ο προβληματισμός μας. Ίσως και σε τούτο το χώρο θα μπορούσαμε να φιλοδοξήσουμε τουλάχιστον ισάξια επιτεύγματα, μια και από παλιά είναι γνωστό, πως τα καταφέρναμε καλά στο εμπόριο του πνεύματος, το μόνο δικό μας εμπόριο. Και κάτι ακόμη. Ένα άνοιγμα προς τους χώρους του πνεύματος, του χριστιανικού και του ελληνικού φυσικά, θα μας έφερνε πιο κοντά όχι μόνο προς το χρέος μας απέναντι στους δικούς μας και το σύγχρονο κόσμο.

6.7.2. Προσκυνηματικός τουρισμός και ήθη

Στο σημείο αυτό έπαιξε οπωσδήποτε το ρόλο του και το γνωστό από τη διεθνή ονομασία του “Weekend”. Τούτο είναι καρπός της εβδομάδας των πέντε ημερών εργασίας. Καθιερώθηκε αρχικά στις Αγγλοσαξονικές χώρες και σιγά σιγά επεκτάθηκε και σε άλλες. Καλύπτει χρόνο από το απόγευμα της Παρασκευής ως το βράδυ της Κυριακής. Τούτο είναι μια νέα κατάκτηση του ανθρώπου. Ωστόσο δεν έχει χριστιανική προέλευση ούτε και χριστιανική απόκλιση, έστω και αν καλύπτει τη μέρα της Κυριακής. Καιρός για τούτο να σκεφτούμε την οργάνωση του μελλοντικού εξαγιασμού του. Άλλωστε παρέχει μεγάλες δυνατότητες, αφού ευρύνει το πλάτος του προσωπικού χρόνου και αγγίζει την αγιότητα της Κυριακής μας. Έχουν όμως όλα τούτα τη συνάρτησή τους με το πρόβλημα, ποια Ελλάδα έρχονται να δουν όλοι αυτοί εδώ οι ξένοι και τι Ελλάδα παίρνουν μαζί τους. Οι αποσκευές τους και πιο πολύ η καρδιά τους έχουν τίποτε από την Ελλάδα, που την θέλουμε τη χριστιανική δηλαδή Ελλάδα, αν βέβαια υπάρχει πουθενά και μπορούν να τη συναντήσουν. Πρέπει να μείνουμε για λίγο ακόμη στις διακοπές με θρησκευτικό υπόβαθρο, όπως είναι εκείνες των μεγάλων χριστιανικών εορτών και εννοούμε των Χριστουγέννων και του Πάσχα. Εδώ βέβαια, η φθορά δεν είναι τόσο μεγάλη. Ίσως σε τούτο να έπαιξαν το ρόλο τους εκτός από τα άλλα το μέγεθος του περιεχομένου, που αντιπροσωπεύουν και η μεγάλη χρονική απόσταση, που χωρίζει την επανάληψή τους. Αυτά πάλι δεν πρέπει να μας επαναπαύουν, γιατί ένα πολύ μεγάλο ποσοστό ανθρώπων στις μέρες αυτές έγιναν απλώς θαυμάσιες ευκαιρίες για τουρισμό ή και είδος αναψυχής. Ο Μητροπολίτης Καλαβρίας Αιμιλιανός Τιμιάδης αναφέρει, ότι «ο άγιος Ιωάννης ο Χρυσόστομος ανησυχούσε πάντα για τα αρνητικά αποτελέσματα, που μπορούσε να έχει στη ζωή των χριστιανών αυτή η ετερόκλητη κοσμοσυρροή τόσων ανθρώπων στην Κωνσταντινούπολη». Ο

ίδιος, ως αντιπρόσωπος του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών, σε μία εισήγησή του στο Παγκόσμιο Συνέδριο «για τις πνευματικές αξίες του Τουρισμού», που οργανώθηκε στη Ρώμη στα 1967 από το Γραφείο για την Ποιμαντική του Τουρισμού της Καθολικής Εκκλησίας, παρατηρεί: «Ο Τουρισμός ετοιμάζει μία κοινωνία χωρίς τείχη ο άνθρωπος αισθάνεται πια οικουμενικός». Απόηχος τούτο από το Παύλειο χωρίο «ουκ ένι Ιουδαίος ουδέ Έλλην, βάρβαρος, Σκύθης...» αποτελεί το πρώτο μεγάλο «συν» του Τουρισμού, ένα πελώριο αληθινά «συν» και την πρώτη ίσως βασική σημείωση της θεολογίας για το θέμα τούτο.

... «Οι κοινωνιολόγοι σήμερα περιμένουν πολλά από την ανάπτυξη του τουρισμού : εξομοιώνει, λένουν, τους λαούς εκ των κάτω, καταλύει τα σύνορα και τους φραγμούς, που χωρίζουν τεχνητά την ανθρωπότητα και «ενοποιεί». Αντίθετα προς την άποψη των κοινωνιολόγων «Πλάθουμε όμως εμείς έτσι το παραμύθι της «εθνικής μας αρετής, της μαζικής εθνικής μας αγιότητας και της αντίστοιχης αμαρτωλότητας των άλλων... μας αρέσουν, βλέπετε, τέτοιοι μύθοι, μας κολακεύουν, τρεφόμαστε με τις αυταπάτες, δεν μπορούμε να ζήσουμε χωρίς φουσκωμένα λόγια και ψευδαισθήσεις».

Στο σημείο αυτό θα μπορούσε κανείς να παρεμβάλει πάλι μερικές σκέψεις από την εισήγηση του Μητροπολίτη Καλαβρίας στο Συνέδριο της Ρώμης: «για τις πνευματικές αξίες του Τουρισμού». «Ο άνθρωπος, αναφέρει, δεν μένει σε ένα τόπο, με τα επιτεύγματα των άλλων. Ο κόσμος του ανήκει, πρέπει να τον κατακτήσει. Ο Τουρισμός ανήκει στα φαινόμενα, που αποκαλύπτουν την πρόνοια του Θεού και εκπληρώνει κάποιο θείο σχέδιο». Φυσικά η τελευταία φράση χρειάζεται κάποια υπογράμμιση. Λίγο πιο κάτω ο ίδιος ιεράρχης θα κάνει την παρατήρηση, ότι «οι προφήτες, ο Χριστός, οι Απόστολοι και ιδιαίτερα ο Παύλος ήταν δεινοί ταξιδιώτες». Τα πλαίσια των παραβολών του Κυρίου αποπνέουν τη γαλήνη και τη γραφικότητα της φύσης. Αλλά και ο χώρος της διδασκαλίας τους άλλοτε στις όχθες της λίμνης, δεν δείχνουν μόνο πώς «ο Κύριος ευνοούσε μια μορφή τουριστικής ιεραποστολής», αλλά και ότι αγαπούσε τη φύση, την κίνηση και το ταξίδι.

Θα πρέπει ακόμη εδώ να κάνουμε την αναφορά μας στις ιερές αποδημίες όλων των θρησκειών και της χριστιανικής ιδιαίτερα στα Ιεροσόλυμα-στους αγίους τόπους. Και, βέβαια, είναι σωστή η παρατήρηση του Καρδινάλιου Ραολό Morella, ότι «ο σημερινός τουρισμός δεν έχει θρησκευτικές βάσεις ή παρορμήσεις, έστω και αν οι επισκέψεις τουριστών στους θρησκευτικούς χώρους είναι τακτικές. Αυτές γίνονται από τάση για περιέργεια ή από ανάγκη για πνευματική καλλιέργεια με την έννοια της γενικότερης κουλτούρας. Για τούτο δεν μπορούμε ούτε να τον συγχέουμε με την ιερή αποδημία». Ο ίδιος, όμως προσθέτει, ότι «έχει ωστόσο επαφή με τη θρησκεία, αφού στα ενδιαφέροντα του είναι και η επίσκεψη τόσων αγίων χώρων». Η τελευταία αυτή σκέψη του παίρνει κάποια συμπλήρωση. Δεν έχει μόνο επαφή αλλά και αναφορά προς την θρησκεία ο τουρισμός των ημερών μας, γιατί κάθε επίσκεψη σε άγιο χώρο, είναι επίσκεψη σε χώρο χάρις. Κι ακόμη δεν πρέπει να ξεχνούμε, πως οι τουρίστες είναι άνθρωποι και έχουν και αυτοί συχνά προσωπική αναφορά προς την ανάσταση. Μάλιστα ακόμη πιο πολύ, όταν ως χριστιανοί δέχτηκαν τον αρραβώνα των θείων χαρισμάτων.

Τέλος χρειάζεται και η αναφορά στις ιερές αποδημίες, που δεν πρέπει να τις στολίζει μόνο η μαγική ωραιοποίησα του περασμένου χρόνου, αλλά και η διακριτικότητα τους με το πεσμένο ηθικό δυναμικό τους, όταν μάλιστα – δρόμος παράλληλος αυτός – έπαιρναν την μορφή της μαζικής κίνησης.

... «Πόσες φορές έτσι στα τελευταία χρόνια, μπαίνοντας μέσα σε κάποιο ταπεινό εξωκλήσι δεν βρεθήκαμε ξαφνικά μπροστά σ' ένα μικρό μουσείο βυζαντινής ζωγραφικής και τέχνης,

σπαραχτικά αφρούρητο και ανυπεράσπιστο από την επιβουλή του χρόνου και των αρχαιοκαπήλων μες' στην απέριπτη ομορφιά του ελληνικού τοπίου». («Βυζαντινά εξωκλήσια». Η εμπειρία, γράφει πάλι ο κ. Μ. Ανδρόνικος, μιας τέτοιας τουριστικής σύναξης έτυχε στην Capella Sixtina του Βατικανού (ΒΗΜΑ 3.8.73). Ένα αμέτρητο πλήθος, που έσπρωχνε, που φλυαρούσε, που έβλεπε βιαστικά, σχεδόν αδιάφορα, τα φοβερά τεχνουργήματα του Μιχαήλ Αγγέλου, αυτά που οραματίστηκε και εκτέλεσε με δουλειά χρόνων. Εκεί που αισθανόσουν την ανάγκη να σταθείς με άκρα σιωπή και κατάνυξη, «ενώπιος ενωπίω» στην συντριπτική μορφή του Κριτή Χριστού, κάτω από το βλέμμα του Θεού, που δημιουργεί τον κόσμο, βρισκόσουν μέσα σ' ένα πολύβουο συρφετό της Βαβέλ».

«... Οι άνθρωποι αρχίζουν να χάνουν τη φυσική τους απλότητα και ειλικρίνεια, πιθηκίζουν ευγένειες και τρόπους που δεν τους καταλαβαίνουν και γίνονται επιχειρηματίες εμπορευόμενοι όχι μόνο τα πολιτιστικά ιερά και τα φυσικά προϊόντα του τόπου τους, αλλά και τα μικρά θαύματα της τέχνης τους, τους χορούς και τα πανηγύρια τους, τις γραφικότητες και τις ιδιορρυθμίες τους... έως ότου σιγά – σιγά αρχίζουν να νοθεύονται: από το γλυκό του κουταλιού και το κέντημα ή το υφαντό ως την παρέα και το χαμόγελο!!» γράφει ο κ. Ε. Παπανούτσος

Ο Χρ. Γιανναράς, παρατηρεί ότι το ιδανικό του μεταπολεμικού Ελληνικού εθνικού βίου είναι να φτάσουμε το γρηγορότερο «στο χώρο των καταναλωτικών κοινωνιών, στο χώρο του πολιτισμού της ευζωίας... Πριν από μερικά χρόνια είχε εμφανιστεί το σύνθημα για μια απόλυτη προτεραιότητα της παιδείας του τόπου, αλλά από τα πρώτα κιόλα βήματα εφαρμογής του με την «εκπαιδευτική μεταρρύθμιση» έγινε αμέσως φανερό, ότι και της παιδείας η ανάπτυξη απέβλεπε κυρίως στην παραγωγή τεχνοκρατών και επαγγελματιών της τεχνικής προόδου ».

... Αλλά και στα ήρεμα χρόνια του περιηγητισμού (του 19^{ου} αιώνας) ακόμη πιο πολύ, η επίσκεψη της Ελλάδος, - γράφτηκε αυτό, - από καλλιεργημένους ιδιαίτερα ξένους δεν ήταν υπόθεση ικανοποίησης μίας φιλοπερίεργης διάθεσης ή συμπληρώσεως του καρνέ των ταξιδιωτικών επιτυχιών του περιηγητή, αλλά πολύ συχνά ήταν προσδοκία ιερής μέθεξης με ότι εκφράζει και ότι περιέχει η ιδέα της Ελλάδος. Δεν είχαμε τότε απλούς επισκέπτες αλλά ευλαβικούς προσκυνητές αυτού του βράχου, που σμίλεψε ότι ευγενέστερα δημιούργησε το ανθρώπινο πνεύμα, όχι μόνο στο χώρο των ιδεών και της τέχνης, αλλά στην καθολική όραση της ζωής.

... Η επαφή με τη φύση από την άλλη μεριά δεν διαλύει μόνο την νευρωτική φθορά της σημερινής ξέφρενης ζωής, όπως σημειώσαμε αρχικά, αλλά καλλιεργεί και ισχυρές αφορμίσεις ανατάσεως. Οι ομορφιές της φύσεως μαλακώνουν την καρδιά του ανθρώπου και τον κάνουν όργανο ειρήνης και ελπίδας, παρατηρεί ο Καρδινάλιος Paolo Morella, σημειώνοντας τη γνωστή προσευχή των προσκυνητών της Ασσίζης : «Κύριε κάνε μα όργανο της ειρήνης σου, που θα φέρνει την αγάπη σου εκεί που υπάρχει το μίσος, το φως σου εκεί, που υπάρχει το σκοτάδι, την ελπίδα εκεί που υπάρχει η απελπισία». «Η δημιουργία είναι κάτι ιερό» αναφέρει ο Θωμάς Ακυϊνάτης. Η επαφή με τη φύση ανυψώνει το πνεύμα σε μία απόπειρα θείας συναντήσεως, όσο κι αν πάγωσε σήμερα τις καρδιές ο αγωνιστικισμός, ο μηδενισμός ή η απιστία.

... Και ο κ. Άγγελος Τερζάκης παρατηρεί ειρωνικά για την μανία της αξιοποίησης που μας έχει κυριαρχήσει τελευταία: «θα πρότεινα να χτίσουμε έναν ουρανοξύστη επάνω στην Ακρόπολη, θα έχει από κει ωραία θέα»! Θα μπορούσε κανείς να μακρύνει το λόγω και με την Αγία Γραφή και με αναφορά στους Πατέρες της Εκκλησίας. Αλλά και ο εορτολογικός κύκλος της Εκκλησίας τι άλλο μπορεί να είναι από την άποψη, που μας ενδιαφέρει, παρά μια εξυγιαντική κατάφαση στην αναγκαιότητα του ελεύθερου χρόνου. Αναγκαιότητα, λοιπόν, ιερά θεμελιωμένη όσο και η εργασία, με άγιες τις αρχές της όπως και κείνη, την ώρα της κατάπαυσης. Χρέος και δικαίωμα

συνάμα. Χρέος ζωής, βασικό στοιχείο ύπαρξης και για τούτο δικαίωμα πανανθρώπινο. Και παράλληλα δημιουργικό υπόβαθρο στην πιο ολοκληρωμένη ανάπτυξη της κοινωνίας, ιδιαίτερα της σημερινής.

Δεν ήταν βέβαια, έτσι από την αρχή τα πράγματα. Τις διαγραφές αυτές τις τόσο αυτονόητες και τόσο ιερές από παλιά πρέπει να τις εντάξουμε στις κατακτήσεις των καιρών μας. Δεν θα χρειαστεί να βυθιστούμε πολύ στο χρόνο της ιστορίας για να βρούμε ότι η κατάπαυση ήταν άλλοτε για τους λίγους, από τα προνόμια των ανώτερων κοινωνικών τάξεων. Για τους μεγάλους όγκους των μαζών η αγωνία του επιούσιου δεν άφηνε περιθώρια για τέτοιες πολυτέλειες, το θέμα ήταν κλειστό, δεν υπήρχε. Σήμερα είναι πια χρέος και δικαίωμα του κάθε ανθρώπου και είναι ντροπή ότι χρειάστηκαν αγώνες για τούτο, όπως και για άλλα αυτονόητα και τόσο δεδομένα, κι ακόμη τόσο προσωπικά και ιερά. Όσο μάλιστα περνούν τα χρόνια, δείχνουμε πως ανοιγόμαστε πολύ σε τούτο το θέμα, έτσι σαν να κατευθυνόμαστε στην αντίπερα όχθη. Εννοώ ότι σιγά-σιγά με την αυτοματοποίηση ή ας πούμε έτσι, με την ασύλληπτη ως πριν λίγα χρόνια. (*Paolo Morella εις το Συνέδριο «για τις πνευματικές αξίες του Τουρισμού», Ρώμη 1967*)

Η μορφή αυτή του τουρισμού σήμερα αναφέρεται σε επισκέψεις που πραγματοποιούνται σε τόπους που παρουσιάζουν θρησκευτικό ενδιαφέρον όπως βυζαντινά μνημεία, εκκλησίες και άλλα μνημεία εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής και τέχνης. Η Ελλάδα λόγω του πλούτου των μνημείων που διαθέτει, προσελκύει κάθε χρόνο χιλιάδες κόσμου στα μοναστήρια και τις εκκλησίες όχι μόνο από το εξωτερικό βέβαια αλλά και από το εσωτερικό.

Η μορφή αυτή έχει το θετικό ότι ακριβώς επειδή απευθύνεται κυρίως στον εσωτερικό τουρισμό (τον τελευταίο καιρό γίνεται προσπάθεια και για προσέλκυση ξένων τουριστών) δεν επηρεάζεται από εξωτερικούς παράγοντες. Ακόμα και για τους επισκέπτες που έχουν διαφορετική θρησκευτική αντίληψη έχει πολύ μεγάλο ενδιαφέρον η αρχιτεκτονική των μνημείων αυτών που σώζονται αιώνες τώρα.

Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελεί το Άγιον Όρος που παρά το γεγονός ότι απαγορεύεται η επίσκεψη στις γυναίκες, ο αριθμός των ανδρών που το επισκέπτονται είναι μεγάλος. (*Φραιδάκη Μαίρη 2004*). Το Μοναστήρι της Παναγιάς της Φανερωμένης βρίσκεται περίπου 17χιλιόμετρα από την Ιεράπετρα. Μοναστήρια της Παναγιάς της Εξακουστής περίπου 20χιλιόμετρα από την Ιεράπετρα: Μονή Βρυομένης, Αγιασμένος, Άξιον Εστί, Μοναστήρι του Αγίου Γιάννη του Καψά βρίσκεται μετά το Μακρύ Γιαλό και είναι περιοχή Σητείας. Επίσης οι εκκλησίες είναι πολλές και ενδιαφέρουσες, ως έδρα άλλωστε Επισκοπής. Η ιστορία των περισσότερων φαίνεται ότι αρχίζει από τους ύστερους βυζαντινούς αιώνες, οπότε μετά την Αραβική κατάκτηση έγινε μια πραγματική οικοδομική αναγέννηση σε ναούς και μοναστήρια σε όλη την Κρήτη.

Η Παναγία (απέναντι από την πόρτα του φρουρίου) στην Ιεράπετρα και γνωστή ως “Παναγίτσα” ή “Παναγία του Καλέ”. Πρόκειται για ένα μικρό μονόκλιτο εκκλησάκι που γιορτάζει στις 21 Νοεμβρίου. Όπως αναφέρει η παράδοση εκεί εκκλησιάζονταν ο άρχοντας της πόλεως στα βυζαντινά χρόνια και ο φρούραρχος στα ενετικά. Η Μεταμόρφωση του Χριστού, σπουδαία εκκλησία, γνωστή σαν “Αφέντης Χριστός” ή “Σωτήρας”. Βρίσκεται δυτικά του Φρουρίου και σε μικρή απόσταση, σε περιοχή γνωστή σαν “Σαρακήνα”. Πιθανόν κάποτε να ήταν μονή. Έχει ωραίο ξυλόγλυπτο τέμπλο και αξιόλογες εικόνες, θεωρείται η πιο παλιά εκκλησία της πόλης και πιθανό να οικοδομήθηκε τον 14^ο αι. Εδώ διατηρείται το παλιό έθιμο να καίγεται ο Ιούδας την Ανάσταση. Ο Άγιος Νικόλαος είναι παλιά εκκλησία, στην παλιά πόλη, που κατά την παράδοση έκτισαν 4 “Νικολήδες”, που ήταν ναυτικοί και ψαράδες. Ο Άγιος Ιωάννης βρίσκεται στην παλιά πόλη και είχε μετατραπεί από τους Τούρκους σε τζαμί τον 17^ο αι. Ο Ναός του Αγίου Γεωργίου είναι μητροπολιτικός ναός της πόλης. Της Ιεράπετρας

πολιούχος είναι ο Άγιος Γεώργιος. Ο ρυθμός του είναι Βασιλική με τρούλο κεντρικό και μικρότερους τρούλους γύρω. Αξιοσημείωτο είναι ότι το 1856 η οροφή και οι τρούλοι κατασκευάστηκαν με κέδρους. Ο Ναός του Αγίου Αντωνίου στην παλιά πόλη. Στη νέα πόλη βρίσκονται οι Ναοί: Ο Ναός της Αγίας Φωτεινής, που είναι Καθεδρικός Ναός. Ο Ναός του Τιμίου Σταυρού. Ο Ναός της Παναγίας της Ελεούσας. (Δήμος Ιεράπετρας, 2001).

6.8 Φυσιολατρικός τουρισμός στο Νομό Λασιθίου

Απαραίτητος συντελεστής ενός φυσιολατρικού πακέτου μεταξύ άλλων είναι και: η ανάδειξη η παρουσίαση με όσο το δυνατό αποτελεσματικότερο τρόπο ειδικών διαδρομών και περιπάτων στην ενδοχώρα. Στα πλαίσια των ειδικών διαδρομών έχουμε: το Σελέκανο, το Καθαρό, τις πηγές Βόινα και Αχλάδα στην Κριτσά, το παλιό Τυροκομείο στον Κάτω Λούμα, τον Τίμιο Σταυρό στο Καλό Χωριό, τις μινωικές αρχαιότητες του Βρόκαστρου στο Καλό Χωριό, τον Φάρο του Αγίου Ιωάννη, τους νερόμυλους στα Μουλιανά, τη διαδρομή των μελισσών στον Κρούστα, τους ελαιώνες γύρω από την Κριτσά, το Λιμνάκαρο στο Οροπέδιο Λασιθίου, κ.α. Στην ευρύτερη περιοχή έχουμε: το *νησί της Χρυσής με το κεδρόδασος της και τη Σπιναλόγκα*. Η πρώτη περιοχή ενδείκνυται και σύμφωνα με τις απόψεις της ομάδας έρευνας τον τουρισμό ανάπαυσης και αναψυχής, επίσης τον εκδρομικό τουρισμό, και τον τουρισμό της ψυχικής και σωματικής ανάπαυλας. Για τη Σπιναλόγκα προτείνουμε τον επαγγελματικό, εκθεσιακό τουρισμό. Επίσης τον πολιτιστικό – φεστιβαλικό αλλά και τον πολιτικό τουρισμό που σημαίνει τουρισμό διπλωματών με την έννοια πραγματοποίηση ακόμα και πολιτικών εκδηλώσεων.

7. Καταλύματα - Τουριστική υποδομή

ΚΡΗΤΗ: Γεωγραφικό νησιωτικό διαμέρισμα στο νοτιότερο άκρο της χώρας. Το μήκος της είναι 260χλμ, έχει μεγαλύτερο πλάτος 60χλμ και μικρότερο 12 χλμ. Η Κρήτη προσπαθεί στον τομέα του τουρισμού να πρωτοτυπεί, να ενημερώνεται και να βρίσκεται πάντα στην καρδιά των εξελίξεων. Γιατί η Κρήτη φαίνεται έχει «πιάσει» την σημασία που έχει ο τουρισμός για έναν τόπο και το πόσο σημαντικά μπορεί να συμβάλει στην ανάπτυξη της οικονομίας αυτού, εφόσον βέβαια οργανωθεί σωστά και αντιμετωπιστεί με την πρέπουσα σημασία.

Η Σωστή αντιμετώπιση του Τουρισμού στην Κρήτη μπορεί να φανεί και με στατιστικά μεγέθη. Από τις 100 πιο κερδοφόρες επιχειρήσεις της Κρήτης, οι επιχειρήσεις τουρισμού μαζί με τις βιομηχανίες βρίσκονται στην πρώτη θέση με ποσοστό 31% ο κάθε τομέας. Ακολουθούν οι επιχειρήσεις παροχής υπηρεσιών με ποσοστό 25% και τελευταίες έρχονται οι εμπορικές επιχειρήσεις με ποσοστό 13%. Ακόμα η Μεγαλόνησος προσέφερε το 58% του συνολικού συναλλάγματος που εισέρευσε στην χώρα, με ποσοστό που έφταναν το 27% του συνόλου της δυναμικότητας σε ξενοδοχειακές κλίνες πολυτελείας σε Πανελλήνιο επίπεδο, φιλοξενεί το 1/5 των αφικνούμενων στην Ελλάδα τουριστών και της αντιστοιχεί το 21% των διανυκτερεύσεων.

Επίσης δέχεται σχεδόν 2.000.000 τουρίστες κάθε τουριστική περίοδο, και ξεχωρίζει σε ποιότητα προσφερόμενων υπηρεσιών. Τα εκατομμύρια των τουριστών, επισκέπτονται την Κρήτη για να παραθερίσουν στις όμορφες ακρογιαλιές, να χαρούν τις φυσικές καλλονές και να θαυμάσουν τα μνημεία του Μινωικού Πολιτισμού. Μάλιστα η Κνωσός και το μουσείο του ηρακλείου κατέχουν της τέταρτη θέση σε κίνηση, μετά από την Ακρόπολη, τους Δελφούς και το Σούνιο.

Κατά την χρονική περίοδο 1984 – 1996 ο τουρισμός, χωρίς αμφιβολία υπήρξε ο κατ' εξοχήν παραγωγικός κλάδος, ο οποίος κράτησε το κύριο βάρος για την ανάπτυξη της Κρήτης. Αυξήθηκε εντονότερα από τους άλλους τομείς της κρητικής οικονομίας και με βάση το 1984 η

συμμετοχή του στο συνολικό εισόδημα της περιοχής συνέχισε να έχει αύξουσα ανοδική πορεία για πολλά χρόνια με αποτέλεσμα το βιοτικό επίπεδο να αυξηθεί.

Η Κρήτη συγκαταλέγεται μεταξύ των περιοχών εκείνων της χώρας όπου οι επισκέπτες είναι σχεδόν διπλάσιοι, στους έξι ή επτά μήνες που διαρκεί η τουριστική περίοδος, σε αντιπαράθεση με τον έντυπο πληθυσμό. Έτσι ο τουρισμός επηρεάζει ανάλογα είτε θετικά, είτε αρνητικά και τους υπόλοιπους παραγωγικούς τομείς.

Οι διαχρονικές διακυμάνσεις των διάφορων κλάδων του κρητικού τουρισμού, για τα έτη 1984 – 2005, αναφέρονται στη συνέχεια αναλυτικά, λόγω ακριβώς της βαρύτητας που διαδραματίζει η τουριστική δραστηριότητα στην περιοχή. Έτσι θα παρουσιαστούν αρχικά οι αφίξεις – διανυκτερεύσεις τόσο της Κρήτης συνολικά όσο και στους νομούς της Δυτικής Κρήτης. Στην συνέχεια εξετάζονται ξεχωριστά οι αλλοδαποί και οι ημεδαποί τουρίστες στην Δυτική Κρήτη, όσον αφορά τον ρυθμό μεταβολής και το ποσοστό συμμετοχής που τους αντιστοιχεί στις συνολικές αφίξεις και διανυκτερεύσεις της Κρήτης.

Τέλος θα παρουσιαστεί το ξενοδοχειακό δυναμικό της Δυτικής Κρήτης καθώς και η εποχικότητα τουρισμού στην ίδια περιοχή.

7.1 Κρήτη

7.1.1 Περιφέρεια Κρήτης

7.1.2 Εξέλιξη αφίξεων και διανυκτερεύσεων περιφέρειας Κρήτης κατά τα έτη 1984 – 2005

Κατά την χρονική διάρκεια 1984 – 2005 η περιφέρεια Κρήτης σημείωσε μια ανοδική τάση στο θέμα του τουρισμού. Έτσι σύμφωνα με τα στοιχεία του πίνακα 1, βλέπουμε ότι με βάση το έτος 1984 οι αφίξεις είχαν ανοδική πορεία. Έτσι ενώ το 1984 ήταν της τάξεως του 1.122.581, το 1990 ήταν 1.283.354, το 1996 έφτασαν 1.372.567 με κορύφωση το 1994 όπου έφθασαν 1.397.811. Κατά τα επόμενα έτη, ένα ακόμα έτος κρίσιμο ήταν το 1999 όπου οι αφίξεις ήταν 1.743.859, και το 2004 ήταν 1.877.054.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
ΚΡΗΤΗ

ΕΤΗ	ΑΦΙΞΕΙΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ	ΡΥΘΜΟΣ ΜΕΤΑΒ	ΔΙΑΝ/ΣΕΙΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ	ΡΥΘΜΟΣ ΜΕΤΑΒ
1984	1.122.581	100	-	7.216.845	100	-
1985	1.185.441	105,6	5,6	7.864.280	108,97	8,97
1986	1.113.520	99,19	-0,81	7.834.415	108,56	8,56
1987	1.081.959	96,38	-3,62	7.566.761	104,85	4,85
1988	1.150.701	102,5	2,5	8.245.845	111,26	11,26
1989	1.155.297	102,91	2,91	8.571.023	118,76	18,76
1990	1.283.354	114,32	14,32	9.657.286	133,81	33,81
1991	1.144.250	101,93	1,93	8.309.774	115,14	15,14
1992	1.362.601	121,38	21,38	9.890.157	137,04	37,04
1993	1.364.680	121,57	21,57	10.060.052	139,04	39,4
1994	1.397.811	124,52	24,52	10.590.566	146,75	46,75
1995	1.321.545	117,72	17,72	9.947.640	137,84	37,84
1996	1.372.567	122,27	22,27	10.069.870	139,53	39,53
1997	1.546.789	137,78	37,78	11.498.156	159,32	59,32

1998	1.615.562	143,91	43,91	11.829.482	163,91	63,91
1999	1.743.859	155,34	55,34	13.116.526	181,74	81,74
2000	1.679.142	149,57	49,57	12.457.367	172,61	72,61
2001	1.704.783	151,86	51,86	12.579.897	174,31	74,31
2002	1.624.848	144,74	44,74	12.206.645	169,14	69,14
2003	1.652.320	147,18	47,18	12.370.325	171,40	71,40
2004	1.877.054	167,20	67,20	13.153.110	182,25	82,25
2005	1.729.469	154,06	54,06	12.490.327	173,07	73,07

Επίσης από τα στατιστικά στοιχεία του προαναφερθέντος πίνακα, μπορούν να εξαχθούν ορισμένα χρήσιμα συμπεράσματα:

Α) ο δείκτης αφίξεων κατά την δωδεκαετία 1984 - 2005 αυξήθηκε κατά 54,06% με βάση 100 το 1984, φτάνοντας το 2004 167,20. Ο υψηλότερος δείκτης ήταν το 2004 167,20 και ο μικρότερος ήταν το 1987 96,38.

Β) οι ετήσιοι ρυθμοί των αφίξεων ήταν θετικοί, με εξαίρεση το 1986 (-0,81) και το 1987 (-3,62) όπου παρουσιάστηκαν μειώσεις των αφίξεων,

Γ) οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές για αυτή την περίοδο, δεν αυξάνονται στον ίδιο ρυθμό. Ο μέσος όρος μεταβολής της αυξητικής τάσης των αφίξεων είναι της τάξεως του 10,8%.

Ομοίως από τον πίνακα 1 διαπιστώνουμε ότι α) και οι διανυκτερεύσεις παρουσιάζονται αυξημένες. Έτσι ενώ το 1984 ήταν 7.216.845, το 1990 ήταν 9.657.286, το 1994 είχαμε τις περισσότερες διανυκτερεύσεις, οι οποίες έφτασαν στις 10.590.566, και το 1996 είχαμε 10.069.870, το 1999 είχαμε 13.116.526, και το 2004 13.153.110, β) ο δείκτης διανυκτερεύσεων κατά την χρονική περίοδο 1984 - 2005 αυξήθηκε κατά 73,07%, φτάνοντας με βάση 100 το 1984 173,07 το 2005. Ο μεγαλύτερος δείκτης σημειώθηκε το 2004 με 182,25, γ) οι ετήσιοι ρυθμοί των διανυκτερεύσεων είναι θετικοί, δ) ο μέσος όρος μεταβολής της αυξητικής τάσης των διανυκτερεύσεων είναι 25,1%.

7.2 Δυτική Κρήτη

7.2.1 Συγκριτική εξέλιξη αφίξεων και διανυκτερεύσεων δυτικής Κρήτης κατά τα έτη 1984 – 2005

Σύμφωνα με τα στοιχεία που παρατίθενται στον πίνακα 2 διαπιστώνουμε ότι οι αφίξεις στην Δυτική Κρήτη έχουν ανοδική τάση, αφού ενώ το 1984 ήταν 293.236, το 2005 ήταν της τάξεως 689.656. Σημείωσε δηλαδή άνοδο της τάξης του 77.80%. Εξαίρεση αποτελούν τα έτη 1986 και 1987 όπου οι αφίξεις ήταν 286.683 και 287.342 αντίστοιχα.

Επίσης στον ίδιο πίνακα φαίνεται καθαρά ότι οι διανυκτερεύσεις ακολουθούν ανοδική πορεία όπως και οι αφίξεις, καθώς ενώ το 1984 έφτασαν τις 1.500.270 εκτινάχθηκαν το 1995 σε 3.601.834, το 1996 3.641.180, το 1999 4.677.773, το 2001 4.832.595, και το 2004 5.406.071.

ΠΙΝΑΚΑΣ 2
ΣΥΝΟΛΑ ΔΥΤΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ

ΕΤΗ	ΑΦΙΞΕΙΣ	ΔΙΑΝ/ΣΕΙΣ	ΠΛΗΡ/ΤΑ	ΚΛΙΝΕΣ
1984	293.236	1.500.270	69.35	71.874
1985	305.136	1.669.734	70.70	77.694
1986	286.683	1.673.648	70.65	78.023
1987	287.342	1.733.633	67.90	83.917

1988	310.772	1.949.666	71.35	89.555
1989	320.198	2.223.408	69.75	104.329
1990	388.603	2.675.950	79.45	112.280
1991	344.447	2.417.669	75.50	107.586
1992	381.023	2.655.531	82.70	107.948
1993	457.221	3.278.929	77.45	141.583
1994	472.523	3.481.448	78.60	147.763
1995	501.696	3.601.834	69.45	187.167
1996	522.686	3.641.180	64.30	185.593
1997	553.741	3.880.369	72.10	181.173
1998	578.117	4.146.450	76.55	181.641
1999	639.659	4.677.773	80.95	193.749
2000	600.770	4.389.999	79.60	185.396
2001	679.463	4.832.595	78.05	206.689
2002	627.679	4.574.750	75.38	202.553
2003	674.627	4.890.531	76.03	215.371
2004	752.475	5.406.071	75.45	
2005	689.656	4.916.065	77.80	

Με παρατήρηση του πίνακα, μπορεί κάποιος να δει ότι έχει αυξηθεί ο αριθμός των κλινών, σαν συνέπεια της προσπάθειας για καλύτερη οργάνωση του τουρισμού στη Κρήτη και ειδικότερα στην Δυτική Κρήτη. Έτσι το 1984 είχαμε 71.874, το 1990 112,280 και το 1996 185.593 κλίνες. Σημειώθηκε δηλαδή αύξηση των κλινών κατά την χρονική περίοδο 1984 –1996 της τάξεως του 158,2%.

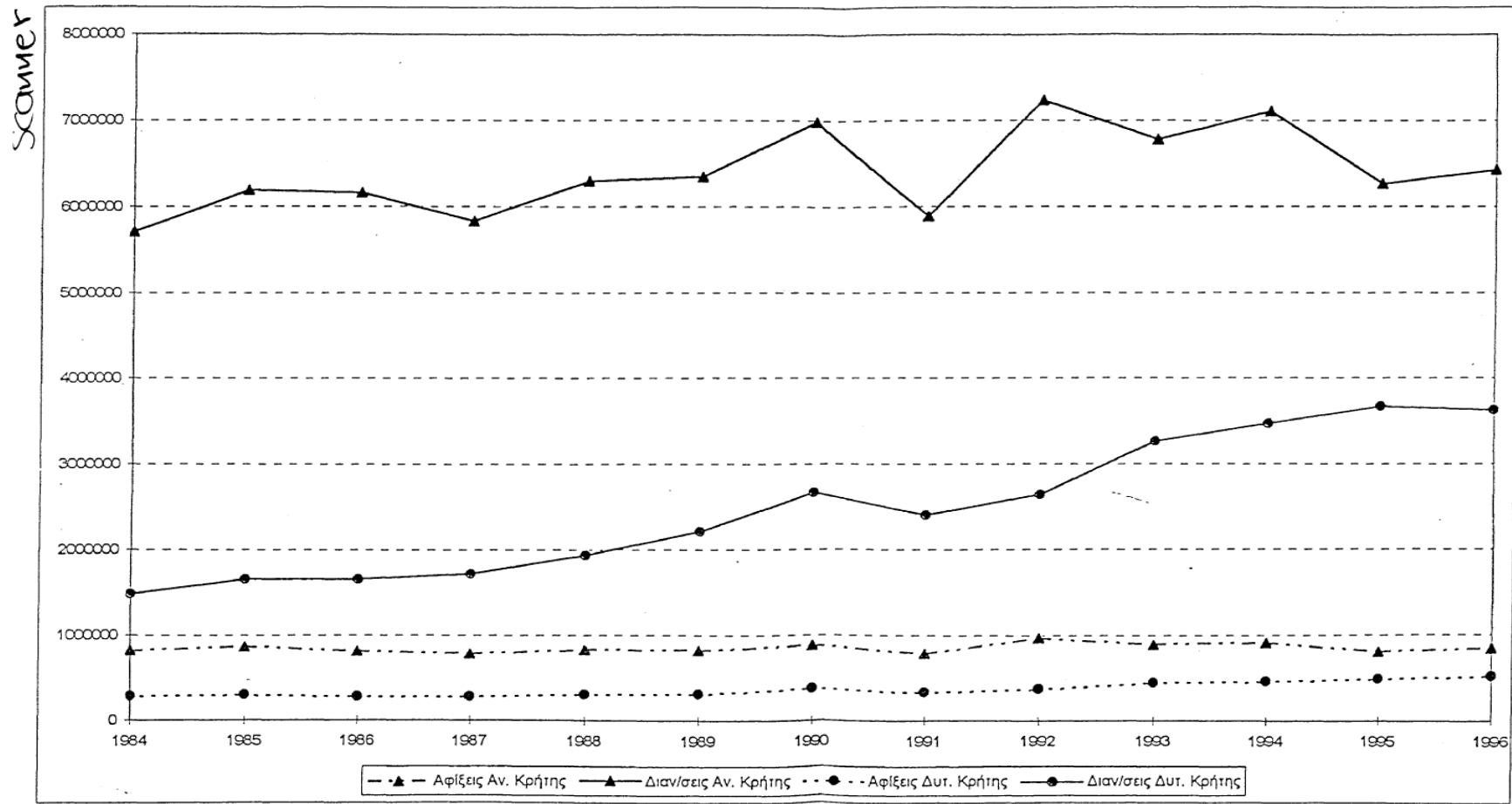
Τέλος όσων αφορά την πληρότητα κατά την διάρκεια της παραπάνω περιόδου διαπιστώνουμε ότι το 1996 είχαμε την χαμηλότερη με ποσοστό 64,30 σε αντίθεση με την μεγαλύτερη που ήταν το 1992 με 82,70. Γενικά ο μέσος όρος πληρότητας κατά το διάστημα αυτό ήταν της τάξεως του 72,8.

7.3 Τουριστική Κίνηση

7.3.1 Συνολικές αφίξεις και συνολικές διανυκτερεύσεις κατά Νομό 1984 – 2005

Για αναλυτικότερη εξέταση του τουριστικού κλάδου της Κρήτης, κρίθηκε ορθότερο η διαίρεση της περιοχής σε Ανατολική και Δυτική. Έτσι εδώ θα περιοριστούν οι αφίξεις και διανυκτερεύσεις στους νομούς της δυτικής Κρήτης και συγκεκριμένα στον νομό Ρεθύμνης και στον νομό Χανίων.

ΑΦ ΔΙΑΝ. ΚΡΗΤΗ Γράφημα 4

Πίνακας 3

-7-

7.4 Ρέθυμνο – Χανιά (αφίξεις)

Από τα στοιχεία που προκύπτουν από τον πίνακα 4 βλέπουμε ότι οι αφίξεις στο Ρέθυμνο το 1984 ήταν 138.580 τουρίστες. Την επόμενη τριετία μένουν σχεδόν στο ίδιο επίπεδο, ώσπου το 1988 έχουμε αύξηση των αφίξεων φτάνοντας τις 151.757. Η αύξηση αυτή συνεχίζεται φτάνοντας το 1992 τις 172,681, το 1996 τις 216.663, το 1999 τις 259.295, το 2003 τις 270.536, και το 2004 τις 290.434. Επίσης διαπιστώνουμε ότι και στα Χανιά το 1998 έχουμε μια μικρή αύξηση των αφίξεων φτάνοντας τις 159.015 έναντι 154.656 το 1984. Ακολουθεί μετά το 1990 μια μεγάλη αύξηση στις αφίξεις, αφού το 1990 είχαμε 22.819 το 1993 244.537, το 1995 292.424 και φτάνουμε στο 1996 όπου ξεπερνιέται το «φράγμα» του 300.000 με 306.023 αφίξεις, στη συνέχεια το 1999 είχαμε 380.364, το 2001 είχαμε 434.061, και το 2004 είχαμε 462.041.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4
Συνολικές αφίξεις Κρήτης κατά νομό 1984 – 2005

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ
1984	576.973	252.372	138.580	154.656	1.122.581
1985	623.511	256.794	143.157	161.979	1.185.441
1986	572.861	253.976	134.418	152.265	1.113.520
1987	550.733	243.884	137.001	150.341	1.081.959
1988	589.897	250.032	151.757	159.015	1.150.701
1989	601.680	233.419	155.664	164.534	1.155.297
1990	640.975	253.776	165.784	222.819	1.283.354
1991	575.216	224.697	150.539	193.798	1.144.250
1992	697.670	283.908	172.681	208.342	1.362.601
1993	665.509	241.950	212.684	244.537	1.364.680
1994	691.058	234.230	231.226	241.297	1.397.811
1995	591.894	227.955	209.272	292.424	1.321.545
1996	626.033	223.848	216.663	306.023	1.372.567
1997	738.271	254.777	217.137	336.604	1.546.789
1998	714.357	323.088	233.546	344.571	1.615.562
1999	813.169	291.031	259.295	380.364	1.743.859
2000	807.053	271.319	236.087	364.683	1.679.142
2001	764.012	261.308	245.402	434.061	1.704.783
2002	745.609	251.560	256.905	370.774	1.624.848
2003	758.959	218.734	270.536	404.091	1.652.320
2004	868.394	256.185	290.434	462.041	1.877.054
2005	784.019	255.794	279.706	409.950	1.729.469

Σύμφωνα εξάλλου με τα δεδομένα του πίνακα 5, διαπιστώνουμε ότι ο δείκτης αφίξεων με βάση το 1984 έφτασε το έτος 2005 στο 201,83 (αύξηση 101,83%) για το Ρέθυμνο, με μεγαλύτερο δείκτη το 2004 με 209,57 (αύξηση 109,57%). Ο ίδιος δείκτης στα Χανιά έφτασε το 2005 στο 265,07 (αύξηση 165,07%), με μεγαλύτερο δείκτη το 2004 με 298,75 (αύξηση 198,75%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 5
Δείκτης αφίξεων Κρήτης κατά Νομό, με έτος βάσης 1984 = 100

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ
1984	100,00	100,00	100,00	100,00
1985	108,07	101,75	103,30	104,74
1986	99,29	100,64	97,00	98,45
1987	95,45	96,64	98,86	97,21
1988	102,24	99,07	109,51	102,82
1989	104,28	92,49	112,33	106,39
1990	111,09	100,56	119,63	144,07
1991	99,70	89,03	108,63	125,31
1992	120,92	112,50	124,61	134,71
1993	115,34	95,87	153,47	158,12
1994	119,77	92,81	166,85	156,02
1995	102,59	90,32	151,01	189,08
1996	108,50	88,70	156,35	197,87
1997	127,95	100,95	156,68	217,64
1998	123,81	91,96	168,52	222,79
1999	140,93	115,31	187,10	245,94
2000	139,87	107,50	170,36	235,80
2001	132,41	103,54	177,08	280,66
2002	129,22	99,67	185,38	239,74
2003	131,54	86,67	195,22	261,28
2004	150,60	101,51	209,57	298,75
2005	135,88	101,35	201,83	265,07

Ένα άλλο συμπέρασμα που εξάγεται από τον πίνακα 6 είναι ότι το ποσοστό συμμετοχής του Ρεθύμνου στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης από το 1984 έως το 1992 κυμαίνεται μεταξύ του 12,07 και 13,47. Αντίθετα τα επόμενα χρόνια το ποσοστό αυτό ανέβηκε φτάνοντας μέσο όρο το 15,9 με καλύτερο ποσοστό συμμετοχής το 16,54 του 1994.

ΠΙΝΑΚΑΣ 6
Ποσοστά συμμετοχής κατά Νομό στις συνολικές αφίξεις Κρήτης 1984 – 2005

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ
1984	51,40	22,48	12,34	13,78
1985	52,60	21,66	12,08	13,66
1986	51,45	22,81	12,07	13,67
1987	50,90	22,54	12,66	13,90
1988	51,26	21,73	13,19	13,82
1989	52,08	20,20	13,47	14,24
1990	49,95	19,77	12,92	17,36
1991	50,27	19,64	13,16	16,94
1992	51,20	20,84	12,67	15,29
1993	48,77	17,73	15,58	17,92
1994	49,44	16,76	16,54	17,26
1995	44,79	17,25	15,84	22,13
1996	45,61	16,31	15,79	22,30
1997	47,73	16,47	14,04	21,76
1998	44,22	19,99	14,46	21,33
1999	46,63	16,69	14,87	21,81
2000	48,06	16,16	14,06	21,72
2001	44,81	15,33	14,40	25,46
2002	45,89	15,48	15,81	22,82
2003	45,93	13,24	16,37	24,46
2004	46,26	13,64	15,47	24,61
2005	45,33	14,79	16,17	23,70

Στα Χανιά βλέπουμε ότι στην πρώτη πενταετία, ο μέσος όρος με τον οποίο συμμετείχε ο νομός στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης ήταν 13,8. Μετέπειτα το ποσοστό συμμετοχής ανεβαίνει φτάνοντας το 1993 17,92 και το 1996 στο 22,30 που είναι το μεγαλύτερο ποσοστό συμμετοχής του νομού. Συγκεντρωτικά μπορούμε να πούμε ότι και στους 2 νομούς το ποσοστό συμμετοχής τους στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης αυξήθηκε. Αυτό μπορεί να διαπιστωθεί και από το γεγονός ότι συνολικά οι 2 νομοί είχαν το 26,12 των αφίξεων στην Κρήτη το 1984, ενώ το 1996 κατέχουν πλέον το 38,09 των αφίξεων.

Από τα στατιστικά στοιχεία του πίνακα 7, μπορούν να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα: α) ο ετήσιος μέσος όρος μεταβολής των συνολικών αφίξεων στην περιοχή του Ρεθύμνου την περίοδο 1984 - 2005 είναι -7,74% και στην περιοχή των Χανίων -33,68%. β) οι ετήσιοι ρυθμοί των αφίξεων είναι θετικοί την περίοδο 1984 – 2005 για το Ρέθυμνο, με εξαίρεση τα έτη 1986 (-6,29%), 1987 (-1,24%), 1991 (-18,76%), το 1994 (-15,84%), το 2000 (-16,74%), και το 2005 (-7,74%). Όσον αφορά τα Χανιά οι αφίξεις παρουσιάζουν θετικές μεταβολές, εκτός των ετών 1986 (-6,00%), 1987 (-,26%), 1991 (-13,02%), 1994 (-2,1%), 2000 (-10,14%), 2002 (-40,92%), το 2005 (-33,68%) γ) οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές, την αυτή περίοδο, δεν αυξάνονται με τον ίδιο ρυθμό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 7
Ετήσιες μεταβολές % αφίξεων κατά Νομό 1984 – 2005

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ
1984	-	-	-	-
1985	8,07	1,75	3,30	4,74
1986	-8,78	-1,11	-6,30	-6,29
1987	-3,84	-4,00	1,86	-1,24
1988	6,79	2,43	10,65	5,61
1989	2,04	-6,58	2,82	3,57
1990	6,81	8,07	7,30	37,68
1991	-11,39	-11,53	-11,00	-18,76
1992	21,22	23,47	15,98	9,40
1993	-5,58	-16,63	28,86	23,41
1994	4,43	-3,06	13,38	-2,1
1995	-17,18	-2,49	-15,84	33,06
1996	5,91	-1,62	5,34	8,79
1997	19,45	12,25	0,33	19,77
1998	-4,14	-8,99	11,84	5,15
1999	17,12	23,35	18,58	23,15
2000	-1,06	-7,81	-16,74	-10,14
2001	-7,00	-3,96	6,72	44,86
2002	-3,19	-3,87	8,30	-40,92
2003	2,32	-13,00	9,84	21,54
2004	16,06	14,84	14,35	37,47
2005	-14,72	-0,16	-7,74	-33,68

7.3 Ρέθυμνο – Χανιά (διανυκτερεύσεις)

Σύμφωνα με τον πίνακα 8 οι τουρίστες που επισκέφθηκαν το Ρέθυμνο το 1984 πραγματοποίησαν 937.492 διανυκτερεύσεις. Την επόμενη τριετία οι διανυκτερεύσεις σταθεροποιήθηκαν γύρω στις 1.067.772, για να ακολουθήσει μια συνεχή αύξηση φτάνοντας το 1994 τις 2.128.337. Την τελευταία διετία όμως βλέπουμε ότι οι διανυκτερεύσεις ακολουθούν φθίνουσα πορεία αφού το 1995 είχαμε 1.910.882, το 1996 1.850.040, το 1999 2.322.933 και το 2004 2.432.350. Στα Χανιά βλέπουμε ότι η αύξηση των διανυκτερεύσεων είναι συνεχής. Έτσι το 1984 είχαμε 562.778, το 1989 772.965, το 1993 1.354.657 και ότι το 2005 είχαμε 2.253.751 διανυκτερεύσεις περισσότερες σε σύγκριση με τις αντίστοιχες του 1984.

ΠΙΝΑΚΑΣ 8
Συνολικές διανυκτερεύσεις Κρήτης κατά νομό 1984 – 2005

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ	ΣΥΝΟΛΟ
1984	3.979.215	1.737.410	937.492	562.778	7.216.895
1985	4.331.459	1.863.087	1.069.955	599.779	7.864.280
1986	4.261.662	1.899.105	1.063.897	609.751	7.834.415
1987	4.111.168	1.721.960	1.069.465	664.168	7.566.761
1988	4.484.061	1.812.118	1.232.918	716.748	8.245.845
1989	4.677.722	1.669.893	1.450.443	772.965	8.571.023
1990	5.117.900	1.863.436	1.554.967	1.120.983	9.657.286
1991	4.280.811	1.611.294	1.322.777	1.094.892	8.309.774
1992	5.255.394	1.979.232	1.524.843	1.130.688	9.890.157
1993	4.998.601	1.782.522	1.924.272	1.354.657	10.060.052
1994	5.296.652	1.812.466	2.128.337	1.353.111	10.590.566
1995	4.614.732	1.651.074	1.910.882	1.770.952	9.947.640
1996	4.782.619	1.646.071	1.850.040	1.791.140	10.069.870
1997	5.778.256	1.839.531	1.941.274	1.939.095	11.498.156
1998	5.785.230	1.897.802	2.082.557	2.063.893	11.829.482
1999	6.275.231	2.163.522	2.322.933	2.354.840	13.116.526
2000	6.089.415	1.977.953	2.144.291	2.245.708	12.457.367
2001	5.839.810	1.907.492	2.136.106	2.696.489	12.579.897
2002	5.714.828	1.917.067	2.235.832	2.338.918	12.206.645
2003	5.881.107	1.598.687	2.366.203	2.524.328	12.370.325
2004	5.949.444	1.797.595	2.432.350	2.973.721	13.153.110
2005	5.544.416	1.571.885	2.159.396	2.253.751	12.490.327

Ο δείκτης διανυκτερεύσεων με βάση 100 το 1984 ανέβηκε το 2005 στο 230,33 (αύξηση 130,33%) για το Ρέθυμνο, με μεγαλύτερο δείκτη το 2004 όπου ήταν 259,45 (αύξηση 159,45%). Αντιστοίχως στα Χανιά ο ίδιος δείκτης ανέβηκε στο 400,46 (αύξηση 300,46%) το 2005 με μεγαλύτερο δείκτη το 2004 528,40 (αύξηση 428,40%) σύμφωνα με τον πίνακα 9.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9
Δείκτης διανυκτερεύσεων Κρήτης κατά Νομό, με έτος βάσης 1984 =100.

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ
1984	100,00	100,00	100,00	100,00
1985	108,85	107,23	114,13	106,57
1986	107,10	109,31	113,48	108,35
1987	103,32	99,11	114,08	118,02
1988	112,69	104,30	131,51	127,36
1989	117,55	96,11	154,72	137,35
1990	128,62	107,25	165,86	199,19
1991	107,58	92,74	141,10	194,55
1992	132,07	113,92	162,65	200,91
1993	125,62	102,60	205,26	240,71
1994	133,11	104,32	227,02	240,43
1995	115,97	95,03	203,83	314,68
1996	120,19	94,74	197,34	318,27
1997	145,21	105,88	207,07	344,55
1998	145,38	109,23	222,14	366,73
1999	157,70	124,52	247,79	418,43
2000	153,03	113,85	228,73	399,04
2001	146,76	109,79	227,85	479,14
2002	143,62	110,34	238,50	415,60
2003	147,80	92,01	252,40	448,55
2004	149,51	103,46	259,45	528,40
2005	139,33	90,47	230,33	400,46

Από τα στοιχεία του πίνακα 10 διαπιστώνεται ότι η συμμετοχή του Ρεθύμνου στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης παρουσιάζει μια μικρή αύξηση μέχρι το 1989 τότε το ποσοστό αυτό ήταν 16,92 έναντι 12,99 του 1984. Στην τριετία που ακολουθεί όμως αρχίζει να μειώνεται το ποσοστό φτάνοντας το 1992 το 15,42, για να έρθει στην συνέχεια η ανάκαμψη με 20,10 το 1994. Η ανάκαμψη αυτή όμως ήταν προσωρινή αφού το ποσοστό συμμετοχής έπεσε το 1995 στο 19,21 και το 1996 στο 18,37. Στα Χανιά το ποσοστό συμμετοχής στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης παρέμεινε σχεδόν σταθερό ανά τριετία μέχρι το 1989. έτσι την τριετία 1987 -89 το ποσοστό ήταν 8,83 έναντι 7,74 της τριετίας 1984 – 86. Τα 5 επόμενα χρόνια βλέπουμε ότι το ποσοστό παρουσιάζει αυξομειώσεις, ώσπου την τελευταία διετία το ποσοστό με το οποίο συμμετέχουν τα Χανιά στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης σταθεροποιήθηκε στο 17,80. Συνολικά μπορούμε να πούμε ότι το ποσοστό που αντιστοιχεί στο Ρέθυμνο και στα Χανιά, όσον αφορά τις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης, αυξήθηκε. Έτσι το 1996 το ποσοστό και για τους 2 νομούς ήταν 36,16 έναντι 20,79 το 1984.

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Ποσοστά συμμετοχής κατά Νομό στις συνολικές διανυκτερεύσεις Κρήτης 1984 – 2005

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ
1984	55,14	24,07	12,99	7,80
1985	55,08	23,69	13,61	7,63
1986	54,40	24,24	13,58	7,78
1987	54,33	22,76	14,13	8,78
1988	54,38	21,98	14,95	8,69
1989	54,58	19,48	16,92	9,02
1990	53,00	19,30	16,10	11,61
1991	51,52	19,39	15,92	13,18
1992	53,14	20,01	15,42	11,43
1993	49,69	17,72	19,13	13,47
1994	50,01	17,11	20,10	12,78
1995	46,39	16,60	19,21	17,80
1996	47,49	16,35	18,37	17,79
1997	50,25	15,99	16,89	16,87
1998	48,90	16,04	17,60	17,46
1999	47,85	16,50	17,70	17,95
2000	48,88	15,88	17,21	18,03
2001	46,42	15,16	16,98	21,44
2002	46,82	15,70	18,32	19,16
2003	47,54	12,92	19,13	20,41
2004	45,23	13,66	18,49	22,60
2005	44,38	12,58	17,28	18,04

Από τον πίνακα 11 προκύπτουν τα εξής συμπεράσματα: α) ο ετήσιος μέσος όρος μεταβολής των διανυκτερεύσεων στο Ρέθυμνο κατά την περίοδο 1984 -1996 ήταν 6,5% ενώ στα Χανιά 10,9%. Β) οι ετήσιοι ρυθμοί αύξησης των διανυκτερεύσεων κατά την προαναφερθέντα περίοδο είναι στην πλειοψηφία τους θετικοί, τόσο όσον αφορά το Ρέθυμνο όσο και για τα Χανιά. Εξάιρεση για το μεν Ρέθυμνο αποτελούν τα έτη 1986 (-0,57%), 1991 (-14,93%), 1995 (-10,22%), 1996 (-3,18%) και για τα δε Χανιά τα έτη 1991 (-2,33%), 1994 (-0,11%) γ) οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές δεν αυξάνονται με τον ίδιο ρυθμό.

ΠΙΝΑΚΑΣ 11
Ετήσιες μεταβολές %διανυκτερεύσεων κατά Νομό 1984 – 2005

ΕΤΗ	ΝΟΜΟΣ ΗΡΑΚΛΕΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΛΑΣΙΘΙΟΥ	ΝΟΜΟΣ ΡΕΘΥΜΝΗΣ	ΝΟΜΟΣ ΧΑΝΙΩΝ
1984	-	-	-	-
1985	8,85	7,23	14,13	6,57
1986	-1,75	2,08	-0,65	1,78
1987	-3,78	-10,20	0,60	9,67
1988	9,37	5,19	17,43	7,92
1989	4,86	-8,19	23,21	9,34
1990	11,07	11,14	11,14	61,84
1991	-21,04	-14,51	-24,76	-4,64
1992	24,49	21,18	21,55	6,36
1993	-6,45	-11,32	42,61	39,80
1994	7,49	1,72	21,76	-0,28
1995	-17,14	-9,29	-23,19	74,25
1996	4,22	-0,29	-6,49	3,59
1997	25,02	11,14	9,73	26,28
1998	0,17	3,35	15,07	22,18
1999	12,32	15,29	25,65	51,70
2000	-4,67	-10,67	-19,06	-19,39
2001	-6,27	-4,06	-0,88	80,10
2002	-3,14	0,55	10,65	-63,54
2003	4,18	-18,33	13,90	32,95
2004	1,71	11,45	7,05	79,85
2005	-10,18	-12,99	-29,12	-127,94

7.4. Τουριστική κίνηση αλλοδαπών Δυτικής Κρήτης

7.4.1 Αφίξεις

Από τα στοιχεία του πίνακα 12 διαπιστώνουμε ότι οι αφίξεις των αλλοδαπών τουριστών στην Δυτική Κρήτη, με ελάχιστες εξαιρέσεις, χρόνο με το χρόνο γίνονταν όλο και πιο πολλές. Έτσι ενδεικτικά βλέπουμε ότι το 1984 ήταν 216.670, το 1987 219.577, το 1989 244.467, το 1994 392.054 και το 1995 408.451. Δηλαδή οι αφίξεις των αλλοδαπών τουριστών στη Δυτική Κρήτη, την περίοδο 1984 – 1995 σημείωσαν άνοδο, αφού το 1995 ήρθαν 191.781 αλλοδαποί περισσότεροι σε σύγκριση με το 1984.

ΠΙΝΑΚΑΣ 12
Τουριστική Κίνηση αλλοδαπών δυτικής Κρήτης. Αφίξεις

ΕΤΗ	Αφίξεις αλλοδαπών τουριστών Δυτικής Κρήτης	Δείκτης με έτος βάσης 1984 = 100	Ρυθμός μεταβολής %	Ποσοστό συμ/χης στις συνολικές αφίξεις Κρήτης %
1984	216.670	100,00	-	19,30
1985	234.455	108,21	8,21	19,78
1986	219.918	101,50	-6,71	19,75
1987	219.577	101,34	-0,16	20,29
1988	236.594	109,20	7,86	20,56
1989	244.467	112,83	3,63	21,16
1990	314.248	145,04	32,21	24,49
1991	267.865	123,63	-21,41	23,41
1992	304.318	140,45	16,82	22,33
1993	364.475	168,22	27,77	26,71
1994	392.054	180,95	7,57	28,05
1995	408.451	188,51	7,56	30,91
1996	411.074	189,72	1,21	29,94
1997	431.765	199,27	9,55	27,91
1998	454.969	209,98	10,71	28,16
1999	518.878	239,48	29,50	29,75
2000	488.950	225,66	-13,82	29,11
2001	539.776	249,12	23,46	31,66
2002	496.780	229,28	-19,84	30,57
2003	536.584	247,65	18,37	32,47
2004	595.079	274,64	26,99	31,70
2005	529.950	244,58	-30,06	30,64

Επίσης από τον προαναφερθέντα πίνακα προκύπτει ότι ο δείκτης αφίξεων της κατηγορίας αυτής των τουριστών, με βάση 100 το 1984 ανήλθε το 1995 στο επίπεδο του 188,51 (αύξηση 88,51%) που ήταν συγχρόνως και ο ψηλότερος δείκτης. Όσον αφορά το ποσοστό με το οποίο συμμετέχουν οι αλλοδαποί τουρίστες στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης, παρατηρούμε ότι ήταν 19,9% για την περίοδο 1984 – 1988. Τα 4 επόμενα χρόνια το ποσοστό αυτό παρουσίασε αυξομειώσεις, αλλά στην συνέχεια έχει αρχίσει ανοδική πορεία φτάνοντας το 1994 στο 28,05% και το 1995 στο 30,91%.

Τέλος από τον πίνακα 12 μπορούν να εξαχθούν τα εξής συμπεράσματα, όσον αφορά τον ρυθμό μεταβολής: α) ο κατά μέσο όρο ετήσιος ρυθμός μεταβολής τη χρονική περίοδο, είναι θετικοί με εξαίρεση τα έτη 1986 (-6,20%), 1987 (-0,16%), 1991 (-14,76%), γ) οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές δεν αυξάνονται με τον ίδιο ρυθμό.

7.4.2 Διανυκτερεύσεις

Όπως και στις αφίξεις, έτσι και οι διανυκτερεύσεις των αλλοδαπών στην δυτική Κρήτη παρουσιάζονται την περίοδο 1984 – 1995 αυξημένες. Έτσι από τις 1.308.261 του 1984, τις 1.753.256 του 1988, τις 2.437.467 του 1992, τις 3.258.261 του 1994 πηγαίνουμε στις 3.422.168 του 1995. Δηλαδή το 1995 είχαμε 2.113.499 διανυκτερεύσεις περισσότερες σε σύγκριση με αυτές που είχαμε το 1984. Από τον πίνακα 13, προκύπτει ότι ο δείκτης διανυκτερεύσεων με βάση 100 το 1984 παρουσίασε άνοδο, φτάνοντας στο ψηλότερο σημείο του το 1995 με 261,50 (αύξηση 161,50%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 13
ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ

ΕΤΗ	ΔΙΑΝ/ΣΕΙΣ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΜΕ ΕΤΟΣ ΒΑΣΗΣ 1984 = 100	ΡΥΘΜΟΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ %	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜ/ΧΗΣ στις ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΔΙΑΝ/ΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ %
1984	1.308.669	100,00	-	18,13
1985	1.496.606	114,36	14,36	19,03
1986	1.506.156	115,09	0,73	19,22
1987	1.557.742	119,03	3,94	20,59
1988	1.753.256	133,97	14,94	21,26
1989	2.013.784	153,88	19,91	23,50
1990	2.480.419	189,54	35,66	25,68
1991	2.188.547	167,23	-22,31	26,34
1992	2.437.467	186,26	19,03	24,65
1993	3.012.484	230,19	43,93	29,95
1994	3.258.261	248,98	18,79	30,77
1995	3.422.168	261,50	12,52	34,40
1996	3.301.725	252,30	-9,20	32,78
1997	3.515.243	268,61	16,31	30,57
1998	3.773.258	288,33	19,72	31,89
1999	4.298.313	328,45	40,12	32,77
2000	4.038.322	308,58	-19,87	32,41
2001	4.403.723	336,50	27,92	35,00
2002	4.177.845	319,24	-17,26	34,22
2003	4.462.282	340,98	21,74	36,07
2004	5.406.071	413,09	72,11	41,10
2005	4.413.147	337,22	-75,87	35,33

Ο ίσιος πίνακας μας δίνει και τα εξής χρήσιμα συμπεράσματα: α) ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής των διανυκτερεύσεων την περίοδο 1984 – 1995 ήταν 9,6%, β) σχεδόν στο σύνολο τους, οι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής είναι θετικοί, με εξαίρεση το 1991 (-11,77%), γ) οι ετήσιες ποσοστιαίες μεταβολές δεν αυξάνονται στον ίδιο ρυθμό.

Το ποσοστό που αντιστοιχεί στους αλλοδαπούς τουρίστες, όσον αφορά τη συμμετοχή τους στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης κατά την περίοδο 1984 – 1995, παρουσίασε μια συνεχή αύξηση. Έτσι το 1984 ήταν της τάξης του 18,13%, το 1987 20,59%, το 1990 25,68%, το 1994 30,77% και το 1995 34,40%. Μέσα σε αυτήν την περίοδο δηλαδή, είχαμε μια αύξηση της τάξεως του 16,27%, καθιστώντας έτσι σημαντικό το ποσοστό με το οποίο συμμετέχουν οι αλλοδαποί τουρίστες στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης.

7.5 Τουριστική κίνηση ημεδαπών στη Δυτική Κρήτη

7.5.1. Αφίξεις

Σύμφωνα με τον πίνακα 14, τις 76.566 αφίξεις ημεδαπών στην Δυτική Κρήτη το 1984, ακολούθησε μια πτώση που κορυφώθηκε το 1986 με 66.765 και το 1987 με 67.765. Την επόμενη πενταετία οι αφίξεις των ημεδαπών τουριστών κυμάνθηκαν με μικρές αυξομειώσεις γύρω στις 75.488. Στην συνέχεια με εξαίρεση το 1994, οι αφίξεις σταθεροποιήθηκαν περίπου στις 92.713.

ΠΙΝΑΚΑΣ 14

Αφίξεις

ΕΤΗ	ΑΦΙΞΕΙΣ ΗΜΕΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΜΕ ΕΤΟΣ ΒΑΣΗΣ 1984 = 100	ΡΥΘΜΟΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ %	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜ/ΧΗΣ στις ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΑΦΙΞΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ %
1984	76.566	100,00	-	6,82
1985	70.681	92,31	-7,69	5,96
1986	66.765	87,20	-5,11	6,00
1987	67.765	88,51	1,31	6,26
1988	74.178	96,88	8,37	6,45
1989	75.731	98,91	2,03	6,56
1990	74.355	97,11	-1,8	5,79
1991	76.472	99,88	2,77	6,68
1992	76.705	100,18	0,30	5,63
1993	92.746	121,13	20,95	6,80
1994	80.262	104,83	-16,30	5,74
1995	92.679	121,04	16,21	7,01
1996	111.612	147,70	26,66	8,13
1997	121.976	159,30	11,60	7,88
1998	245.124	320,14	160,84	15,17
1999	120.781	157,74	-162,40	6,92
2000	111.820	146,04	-11,70	6,65
2001	139.687	182,43	36,39	8,19
2002	130.899	170,96	-11,47	8,05
2003	138.043	180,29	9,33	8,35
2004	157.396	205,56	25,27	8,38
2005	159.706	208,58	3,02	9,23

Όσον αφορά τον δείκτη αφίξεων με έτος βάσης 1984 = 100, αυτός παρουσίασε πολλές διακυμάνσεις μέχρι να ανέλθει τελικά το 1995 στο 121,04 (αύξηση 21,04%), με μεγαλύτερο δείκτη το 1993 που ήταν 121,13 (αύξηση 21,13%). Το ποσοστό με το οποίο συμμετέχουν οι ημεδαποί τουρίστες στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης για την περίοδο 1984 – 1989 ήταν 6,34%. Την πενταετία που ακολουθούσε το ποσοστό αυτό άλλοτε έπεφτε και άλλοτε ανέβαινε, έτσι ο μέσος όρος που κυμάνθηκε τελικά το ποσοστό για την περίοδο αυτή ήταν 6,13%. Το 1995 όμως βλέπουμε ότι τελικά οι ημεδαποί τουρίστες αύξησαν το ποσοστό με το οποίο συμμετέχουν στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης έστω και λίγο, αφού ανήλθε στο 7,01%.

Από τον πίνακα 14 προκύπτουν και τα εξής συμπεράσματα: α) ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής της κατηγορίας αυτής των τουριστών για την περίοδο 1984 – 1995 ήταν 2,2%, β) οι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής παρουσιάζουν κυκλικές διακυμάνσεις, με κατώτατα σημεία το 1985 (-7,69%), το 1986 (-5,54%), το 1990 (-1,82%), το 1994 (-13,46%), και ανώτατα σημεία το 1988 (9,46%), το 1993 (20,91%) και το 1995 (15,47%).

7.5.2. Διανυκτερεύσεις

Οι Διανυκτερεύσεις των ημεδαπών τουριστών στην Δυτική Κρήτη, παρουσίασαν αυξομειώσεις την περίοδο 1984 – 1995. έτσι από τις 191.601 του 1984 φτάσαμε στις 167.492 του 1986. Στην συνέχεια αυξήθηκαν πάνω από τις 200.000, αλλά με διακυμάνσεις. Έτσι το 1989 είχαμε 209.624 διανυκτερεύσεις ενώ το 1995 είχαμε 262.354. Τις περισσότερες διανυκτερεύσεις όμως τις είχαμε το 1993 με 266.445. Σύμφωνα με τον πίνακα 15, ο δείκτης διανυκτερεύσεων με έτος βάσης 1984 = 100 σημειώνοντας άλλοτε αύξηση και άλλοτε μείωση, ανήλθε τελικά το 1995 στο 136,93 (αύξηση 36,93%) με μεγαλύτερο δείκτη όμως το 1993 με 139,06 (αύξηση 39,06%).

ΠΙΝΑΚΑΣ 15
ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΙΣ

ΕΤΗ	ΔΙΑΝ/ΣΕΙΣ ΗΜΕΔΑΠΩΝ ΤΟΥΡΙΣΤΩΝ ΔΥΤΙΚΗΣ ΚΡΗΤΗΣ	ΔΕΙΚΤΗΣ ΜΕ ΕΤΟΣ ΒΑΣΗΣ 1984 = 100	ΡΥΘΜΟΣ ΜΕΤΑΒΟΛΗΣ %	ΠΟΣΟΣΤΟ ΣΥΜ/ΧΗΣ στις ΣΥΝΟΛΙΚΕΣ ΔΙΑΝ/ΣΕΙΣ ΚΡΗΤΗΣ %
1984	191.601	100,00	-	2,65
1985	173.128	90,36	-9,64	2,20
1986	167.492	87,42	-2,94	2,14
1987	175.891	91,80	4,38	2,32
1988	196.401	102,51	10,71	2,38
1989	209.624	109,41	6,9	2,45
1990	195.531	102,05	-7,36	2,02
1991	229.122	119,58	17,53	2,76
1992	218.064	113,81	-5,77	2,20
1993	266.445	139,06	25,25	2,65
1994	222.191	115,97	-23,09	2,10
1995	262.354	136,93	20,96	2,64
1996	339.455	177,17	40,24	3,37
1997	365.126	185,87	8,7	3,17
1998	373.192	194,78	8,91	3,15
1999	379.460	198,05	3,27	2,89
2000	351.677	183,55	-14,5	2,82
2001	428.872	223,84	40,29	3,40
2002	396.905	207,15	-16,69	3,25
2003	428.249	223,51	16,36	3,46
2004	482.061	251,59	28,08	3,66
2005	502.918	262,48	10,89	4,02

Επίσης από τον πίνακα 15 διαπιστώνουμε και τα εξής: α) ότι ο μέσος ετήσιος ρυθμός μεταβολής των ημεδαπών διανυκτερεύσεων για την περίοδο 1984 – 1995 είναι 3,6%, β) οι ετήσιοι ρυθμοί μεταβολής παρουσιάζουν σημαντικές κυκλικές διακυμάνσεις. Τα κατώτερα σημεία είναι το 1985 (-9,64%), το 1990 (-6,72%), το 1994 (-16,61%), ενώ τα ανώτερα σημεία είναι το 1991 (17,18%), το 1993 (22,19%) και το 1995 (18,08%), γ) το ποσοστό συμμετοχής των ημεδαπών τουριστών στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης για την περίοδο 1984 – 1995 παρέμεινε σχεδόν σταθερό. Έτσι ενώ το 1984 ήταν 2,65% το 1995 ήταν 2,64%. Το μέσο ποσοστό για την προαναφερθέντα περίοδο είναι 2,38%.

8. Ξενοδοχειακό δυναμικό Δυτικής Κρήτης

Η εξέλιξη του ξενοδοχειακού δυναμικού της Δυτικής Κρήτης για τη χρονική περίοδο 1984 – 1993 είναι η εξής: το 1984 η δυτική Κρήτη είχε 194 τουριστικές μονάδες και 10.415 κλίνες ενώ το 1985 υπήρχαν 219 μονάδες και 11.741 κλίνες. Το 1988 οι τουριστικές μονάδες αυξήθηκαν κατά 100, φτάνοντας στις 319 ενώ υπήρχαν και 17.178 κλίνες. Τον επόμενο χρόνο

η αύξηση συνεχίστηκε αφού υπήρχαν 383 τουριστικές μονάδες και 21.890 κλίνες. Την τελευταία διετία ενισχύθηκε ακόμα περισσότερο το ξενοδοχειακό δυναμικό της Δυτικής Κρήτης, έχοντας το 1992 480 τουριστικές μονάδες και 28.301 κλίνες ενώ το 1993 υπήρχαν 512 τουριστικές μονάδες και 31.234 κλίνες. Παρατηρούμε δηλαδή ότι το 1993 είχαν δημιουργηθεί 318 τουριστικές μονάδες περισσότερες σε σχέση με αυτές που υπήρχαν το 1984, υπήρξε επομένως αύξηση 163,9%. Το ίδιο συνέβη και με τις κλίνες αφού το 1993 υπήρξαν 20.819 περισσότερες από το 1984, σημειώνοντας αύξηση της τάξης του 199,9%.

Αυτό το ξενοδοχειακό δυναμικό κατανεμήθηκε στους 2 νομούς της δυτικής Κρήτης ως εξής: το 1984 οι τουριστικές μονάδες που υπήρχαν στο Ρέθυμνο ήταν 93 και οι κλίνες 10.415. Αντίστοιχα στα Χανιά το ίδιο έτος υπήρχαν 101 τουριστικές μονάδες και 4.644 κλίνες. Το 1985 οι τουριστικές μονάδες του Ρεθύμνου ήταν 104 με 6.545 κλίνες και των Χανίων 115 με 5.196 κλίνες. Το 1988 στο Ρέθυμνο υπήρχαν 153 μονάδες και 9.891 κλίνες και στα Χανιά 166 μονάδες και 7.287 κλίνες, το 1989 υπήρξαν 199 μονάδες και 8.981 κλίνες στο Ρέθυμνο και 184 μονάδες με 12.909 κλίνες στα Χανιά. Το 1992, οι τουριστικές μονάδες στο Ρέθυμνο ήταν 219 και οι κλίνες 15.310 ενώ στα Χανιά οι τουριστικές μονάδες ήταν 261 και οι κλίνες 12.991. Τέλος το 1993, στο Ρέθυμνο υπήρξαν 230 μονάδες με 18.022 κλίνες και στα Χανιά 282 μονάδες με 14.212 κλίνες. Αν εκφράσουμε στατιστικά τους αριθμούς αυτούς, διαπιστώνουμε ότι στο Ρέθυμνο, οι μεν τουριστικές μονάδες το 1993 αυξήθηκαν κατά 212,3%. Στα Χανιά οι τουριστικές μονάδες το 1993 σε σχέση με το 1984, αυξήθηκαν κατά 179,2% ενώ οι κλίνες παρουσίασαν επίσης αύξηση της τάξης του 206%.

Το 1984 οι τουριστικές μονάδες του Ρεθύμνου αποτελούν το 47,9% του συνόλου της Δυτικής Κρήτης, ενώ την ίδια χρονιά στα Χανιά το αντίστοιχο ποσοστό είναι 52,1%. Το 1985 οι μονάδες του Ρεθύμνου αποτελούν το 47,5% και των Χανίων το 52,5%. Επίσης το 1988 οι μονάδες του Ρεθύμνου αποτελούν το 47,9% και των Χανίων το 52,1% του συνόλου των μονάδων στη δυτική Κρήτη. Ομοίως το 1989 οι μονάδες του Ρεθύμνου αποτελούσαν το 51,9% του συνόλου της δυτικής Κρήτης και των Χανίων το 48,1%, το 1992 το ποσοστό του Ρεθύμνου ήταν 45,6% και στα Χανιά το 54,4% και το 1993 οι τουριστικές μονάδες του Ρεθύμνου αποτελούσαν το 44,9% του συνόλου των μονάδων της Δυτικής Κρήτης και των Χανίων επί του συνόλου των μονάδων της Δυτικής Κρήτης και των Χανίων το 55,1%. Αντίστοιχα τα ποσοστά των κλινών του Ρεθύμνου και των Χανίων επί του συνόλου των κλινών της δυτικής Κρήτης είναι τα εξής: το 1984 55,4% και 44,6%, το 1985 55,7% και 44,3%, το 1988 57,5% και 42,5%, το 1989 41% και 59%, το 1992 54% και 46%, το 1993 54,4% και 45,6%.

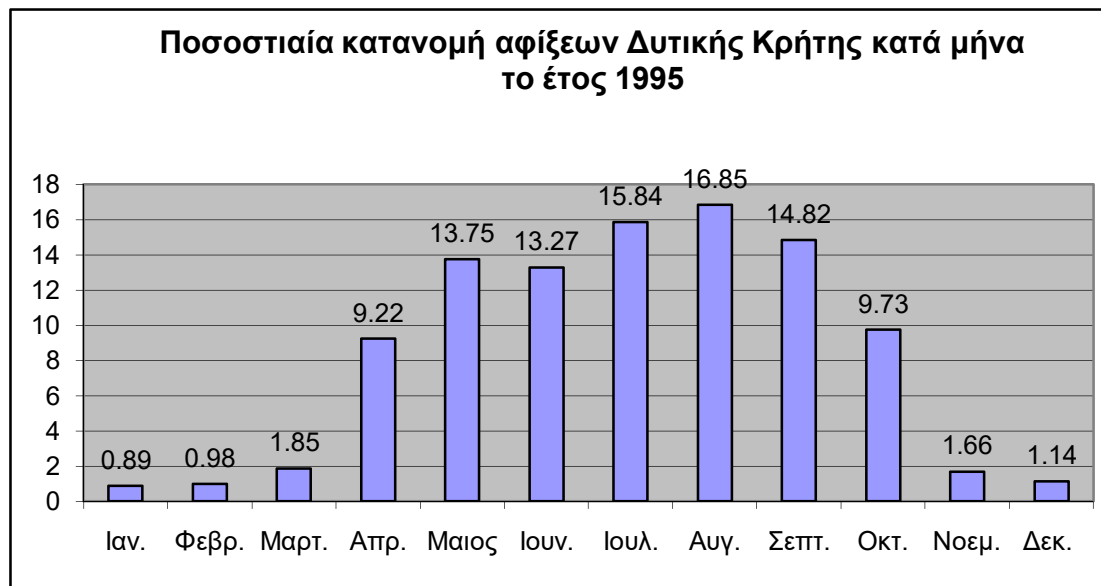
Παρατηρούμε λοιπόν ότι το ξενοδοχειακό δυναμικό στην Δυτική Κρήτη έχει ανοδική πορεία, αφού δημιουργούνται όλο και πιο πολλές μονάδες, οι οποίες με την σειρά τους έχουν πιο μεγάλο αριθμό κλινών και επομένως την δυνατότητα να φιλοξενούν περισσότερες τουρίστες από πριν, αυξάνοντας τα έσοδα που προέρχονται από τον τουρισμό.

9. Εποχικότητα τουρισμού Δυτικής Κρήτης

Η εποχικότητα είναι ένα από τα βασικά χαρακτηριστικά του Κρητικού Τουρισμού. Η παραγωγική ικανότητα της ξενοδοχειακής βιομηχανίας παραμένει αδρανής για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα του έτους, με αποτέλεσμα να μη γίνεται αξιοποίηση του υπάρχοντος κεφαλαιουχικού και ανθρώπινου δυναμικού της περιοχής. Ως βασική αιτία του διαρθρωτικού αυτού προβλήματος είναι ότι ο τουρισμός της δυτικής Κρήτης κατά το μεγαλύτερο ποσοστό καλύπτει τις ανάγκες τουριστών, οι οποίοι επισκέπτονται την περιοχή για τη θάλασσα και τον ήλιο της.

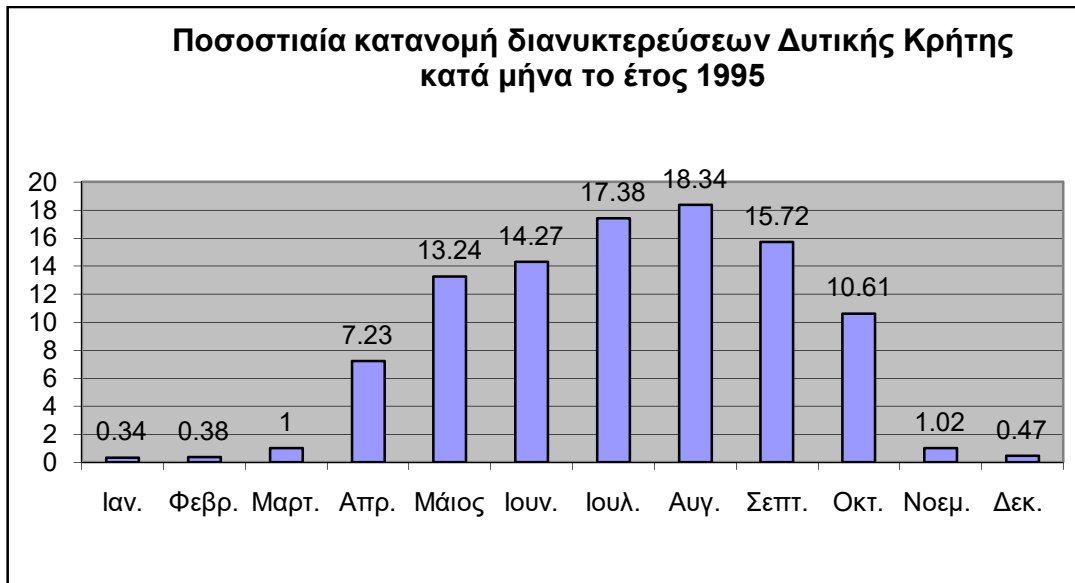
Από τον πίνακα 26 διαπιστώνουμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό των αφίξεων αντιστοιχεί στους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο. Τους συγκεκριμένους μήνες η ποσοστιαία κατανομή των αφίξεων ήταν 15,84% τον Ιούλιο και 16,85% τον Αύγουστο. Αντίθετα τον Ιανουάριο έχουμε το μικρότερο ποσοστό, που είναι της τάξεως του 0,895. Η τουριστική περίοδος στην δυτική Κρήτη προσεγγιστικά καλύπτει 7 περίπου μήνες, από τον Απρίλιο μέχρι τον Οκτώβριο, καθόσον την περίοδο αυτή πραγματοποιείται το 93,48% των αφίξεων. Η ερμηνεία που μπορεί να δοθεί, είναι το ότι αυτούς τους μήνες ο ήλιος είναι πιο ζεστός και η θάλασσα προσφέρεται στους τουρίστες, προκειμένου να χαρούν τις ομορφιές της.

ΠΙΝΑΚΑΣ 26

Σχετικά με τις διανυκτερεύσεις, μπορούμε να πούμε ότι ακολουθούν την ίδια πορεία με τις αφίξεις. Έτσι από τον πίνακα 27 προκύπτει, ότι και εδώ τους μήνες Ιούλιο και Αύγουστο πραγματοποιείται ο μεγαλύτερος αριθμός διανυκτερεύσεων με 17,385 και 18,34% αντίστοιχα. Αντίθετα το μικρότερο ποσοστό διανυκτερεύσεων στην δυτική Κρήτη είναι τους μήνες Ιανουάριο με 0,34% και Φεβρουάριο με 0,38%. Τέλος θα πρέπει να αναφερθεί ότι κατά την χρονική περίοδο Απριλίου – Οκτωβρίου πραγματοποιείται το 96,79% των διανυκτερεύσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 27

10. Σύνοψη Κεφαλαίου

Από τα στοιχεία που παρουσιάστηκαν, είναι εύκολο να διαπιστώσουμε ότι ο τουρισμός, τόσο στην Δυτική Κρήτη όσο και γενικότερα στην Κρήτη, έχει ανοδική πορεία κατά την περίοδο 1984 – 1996 και αποτελεί ένα σταθερό πόρο για την περαιτέρω ανάπτυξη της μεγαλονήσου.

Συνοψίζοντας τα στοιχεία αυτά για τους 2 νομούς της Δυτικής Κρήτης προκύπτουν τα εξής δεδομένα: α) το 1996 είχαμε 78.083 αφίξεις περισσότερες στο Ρέθυμνο και στα Χανιά 151.367, πάντα σε σχέση με τις αντίστοιχες του 1984, β) και στους 2 νομούς το ποσοστό συμμετοχής τους στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης αυξήθηκε. Αυτό μπορεί να διαπιστωθεί και από το γεγονός ότι μαζί οι 2 νομοί είχαν το 26,12% των αφίξεων στην Κρήτη το 1984, ενώ το 1996 κατέχουν πλέον το 38,095 των αφίξεων, γ) το 1996 είχαμε 912.548 διανυκτερεύσεις περισσότερες στο Ρέθυμνο σε σχέση με το 1984, και στα Χανιά είχαμε 1.228.362 περισσότερες διανυκτερεύσεις, δ) όπως στις αφίξεις έτσι και στις διανυκτερεύσεις, το ποσοστό συμμετοχής στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης αυξήθηκε και στους 2 νομούς ανήλθε στο 36,16% έναντι 20,79% του 1984.

Σχετικά με την τουριστική κίνηση των αλλοδαπών τουριστών στην δυτική Κρήτη την περίοδο 1984 – 1995, μπορούμε να πούμε ότι οι αφίξεις αυξήθηκαν κατά 88,5% αφού το 1995 είχαμε 191.781 περισσότερους αλλοδαπούς σε σύγκριση με το 1984. επίσης πρέπει να αναφερθεί ότι το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών τουριστών στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης αυξήθηκε κατά 11,61%. Ομοίως το 1995 είχαμε 2.113.499 πιο πολλές διανυκτερεύσεις σε σχέση με αυτές που είχαμε το 1984, υπήρξε δηλαδή αύξηση της τάξης του 161,5%. Ακόμα το ποσοστό συμμετοχής των αλλοδαπών τουριστών στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης, αυξήθηκε κατά 16,72%. Η μέση διάρκεια των αλλοδαπών τουριστών, σχετικά με την παραμονή τους στην Δυτική Κρήτη αυξήθηκε κατά 2,34 ημέρες.

Αναλυτικά η τουριστική κίνηση των αλλοδαπών κατά ήπειρο προέλευσης στη δυτική Κρήτη την περίοδο 1984 – 1995 παρουσιάζει ως εξής: οι Αφίξεις και οι διανυκτερεύσεις των ευρωπαϊών και ασιατών τουριστών στην Δυτική Κρήτη σημείωσαν αύξηση. Ειδικά οι Ευρωπαίοι αύξησαν κατά 97,96% τις αφίξεις, αφού ήρθαν 193.844 πιο πολύ, και είχαν

2.108.340 πιο πολλές διανυκτερεύσεις, αύξηση δηλαδή της τάξης του 168,30%. Ενώ οι Ασιάτες είχαν αύξηση μόνο κατά 1723 αφίξεις και 12.733 διανυκτερεύσεις. Αντίθετα οι Αμερικανοί, Αφρικανοί και οι τουρίστες από την Αυστραλία – Νέα Ζηλανδία παρουσίασαν μείωση τόσο στις αφίξεις όσο και στις διανυκτερεύσεις. Συγκεκριμένα οι αφίξεις από την Αμερική μειώθηκαν κατά 2517 και οι διανυκτερεύσεις κατά 3.113, οι αφίξεις από την Αφρική μειώθηκαν κατά 196 και οι διανυκτερεύσεις κατά 238, και οι αφίξεις των Αυστραλών – Νεοζηλανδών μειώθηκαν κατά 842 και οι 2.169. η μέση διάρκεια παραμονής στην δυτική Κρήτη την περίοδο 1984 – 1995 αυξήθηκε. Εξάιρεση αποτέλεσαν οι Αυστραλοί – Νεοζηλανδοί που η παραμονή τους μειώθηκε κατά 0,12 ημέρες. Έτσι η μεγαλύτερη αύξηση στην διάρκεια παραμονής ήταν για τους Ασιάτες τουρίστες με 2,76 ημέρες, ακολούθησαν οι Ευρωπαίοι με 2,25 ημέρες, μετά οι Αφρικανοί με 1,9 ημέρες και τέλος οι Αμερικανοί τουρίστες με 0,35 ημέρες.

Για την τουριστική κίνηση των ημεδαπών τουριστών στη Δυτική Κρήτη την περίοδο 1984 – 1995, διαπιστώνουμε ότι οι αφίξεις αυξήθηκαν κατά 21,04% αφού το 1995 είχαμε 16.113 περισσότερες ημεδαπούς σε σχέση με το 1984. Το ποσοστό συμμετοχής των ημεδαπών στις συνολικές αφίξεις της Κρήτης αυξήθηκε κατά 0,19%. Επίσης το 1995 είχαμε 70.753 περισσότερες διανυκτερεύσεις σε σχέση με το 1984, υπήρξε δηλαδή αύξηση των διανυκτερεύσεων κατά 36,93%. Ακόμα το ποσοστό συμμετοχής των ημεδαπών τουριστών στις συνολικές διανυκτερεύσεις της Κρήτης μειώθηκε κατά 0,01%, σε αντίθεση με την μέση διάρκεια παραμονής που αυξήθηκε κατά 0,33%.

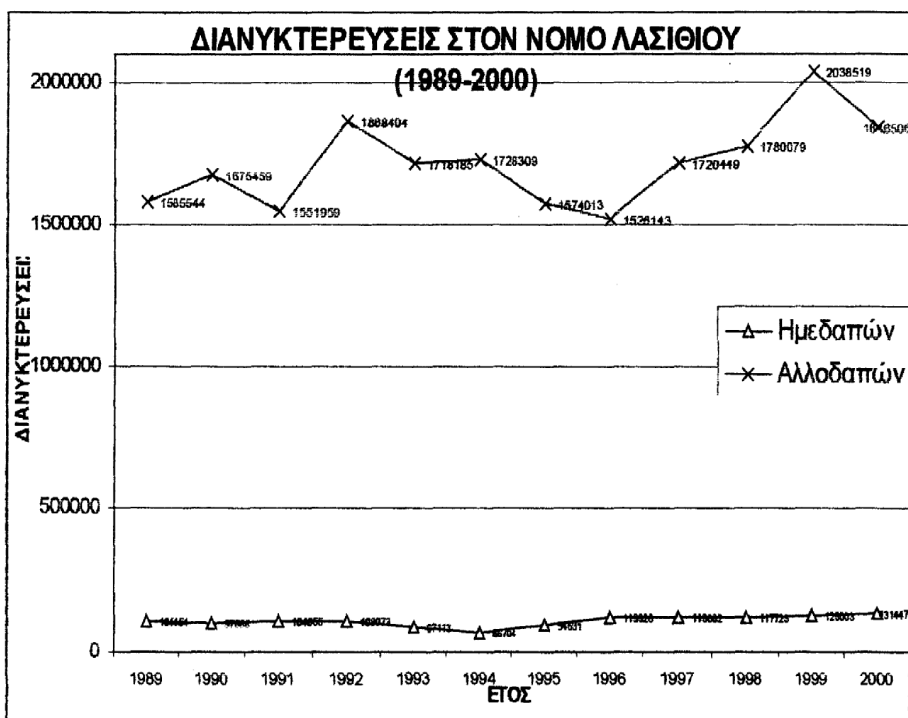
11.Τουριστικά δεδομένα του Νομού Λασιθίου

Ο τουρισμός συνεισφέρει σημαντικά στο εισόδημα και την απασχόληση του νομού Λασιθίου. Το 1996 ο τριτογενής τομέας (που περιλαμβάνει κυρίως τον τουρισμό) έφθασε να συνεισφέρει το 68% του ΑΕΠ του νομού (έναντι 58% του 1989).

Η κατάσταση φαίνεται πιο καθαρά βλέποντας ότι κατά τα έτη που υπήρχε κορύφωση των τουριστικών διανυκτερεύσεων ο νομός έχει και το μεγαλύτερο εισόδημα σχετικά με το μέσο της χώρας (121% το 1992 –93) την περασμένη δεκαετία. Οι αυξομειώσεις του διεθνούς και εθνικού τουρισμού επηρεάζουν άμεσα την οικονομική κατάσταση του νομού σε όλα τα επίπεδα της υψηλότητας συμμετοχής του στο εισόδημα των κατοίκων. Σύμφωνα με τα στοιχεία του ΕΟΤ και ΕΣΥΕ (βλέπε πίνακα διανυκτερεύσεων παρακάτω), πραγματοποιούνται περίπου 2 εκατ. Διανυκτερεύσεις αλλοδαπών και ημεδαπών το χρόνο, στις οποίες οι ημεδαπές είναι λιγότερες από 105 (131.450 διανυκτερεύσεις το 2000). Όπως φαίνεται και από το διάγραμμα που ακολουθεί, την τελευταία δεκαετία ο τουρισμός στο νομό έχει φτάσει σε σημείο κορεσμού (σταθεροποίησης) και ακολουθεί τις ετήσιες διακυμάνσεις του ελληνικού και διεθνούς τουρισμού.

ΑΡΙΘΜΟΣ ΔΙΑΝΥΚΤΕΡΕΥΣΕΩΝ ΑΛΛΟΔΑΠΩΝ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ (πηγή ΕΣΥΕ, ΕΟΤ, νομαρχία Λασιθίου)						
Νομός	1996	1997	1998	1999	2000	2001
Χανίων	1539287	1663484	1780763	2058706	1982430	
Ρεθύμνης	1762438	1851765	1992442	2239607	2055892	
Ηρακλείου	4413647	5382964	5437006	5913645	5756873	
Λασιθίου	1526143	1720449	1780079	2038519	1846506	
ΣΥΝΟΛΟ ΚΡΗΤΗΣ	9241515	10618662	10990290	12250477	11641701	11671913
ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	35497834	39991655	42565008	45803360	46636293	46573553
ΠΟΣΟΣΤΟ ΝΟΜΩΝ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΚΡΗΤΗΣ						
Χανίων	16.66%	15.67%	16.20%	16.81%	17.03%	
Ρεθύμνης	19.07%	17.44%	18.13%	18.28%	17.66%	
Ηρακλείου	47.76%	50.69%	49.47%	48.27%	49.45%	
Λασιθίου	16.51%	16.20%	16.20%	16.64%	15.86%	
ΠΟΣΟΣΤΟ ΚΡΗΤΗΣ ΣΤΟ ΣΥΝΟΛΟ ΕΛΛΑΔΟΣ	26.03%	26.55%	25.82%	26.75%	24.96%	25.06%

Σε επίπεδο Κρήτης ο νομός Λασιθίου, αν και ήταν πρωτοπόρος της τουριστικής ανάπτυξης, τα τελευταία χρόνια όπως φαίνεται στον πίνακα με τις διανυκτερεύσεις την εξαετία 1996 – 2000 έχει πέσει στην τελευταία θέση στην Κρήτη (ακριβέστερα είναι περίπου στην ίδια θέση με Ρέθυμνο και Χανιά). Η κατάσταση αυτή αναμένεται να παγιωθεί προς το χειρότερο με δεδομένη την γρηγορότερη ανάπτυξη της Δυτικής Κρήτης στον τουριστικό τομέα που προσφέρει «νεότερο» τουριστικό προϊόν. Στην δυσμενή αυτή κατάσταση συμβάλλουν και οι εθνικοί κανονισμοί «κορεσμένης τουριστικά περιοχής» για τμήμα του νομού Λασιθίου.

Σε επίπεδο Κρήτης το τουριστικό προϊόν είναι αρκετά ομοιογενές (παρόμοιες παραλίες, φυσικό περιβάλλον, αξιοθέατα, αρχαιολογικοί χώροι) και είναι δύσκολο να βρεθούν στοιχεία έντονης διαφοροποίησης του τοπικού προϊόντος, ώστε να βελτιωθεί η ανταγωνιστική θέση του Νομού Λασιθίου σε επίπεδο Κρήτης. Το σημαντικότερο πλεονέκτημα του νομού είναι η ύπαρξη μεγαλύτερου αριθμού κλινών πολυτελείας, που αν και από τους υπόλοιπους νομούς σταδιακά καλύπτεται η διαφορά, παραμένει το Λασιθί (κυρίως χάρη στην Ελούντα) ο πιο πολυτελής τουριστικός προορισμός της Κρήτης (πηγή: έρευνα ICAP για τον τουρισμό της Κρήτης για λογαριασμό ξενοδόχων Ηρακλείου, 1997).

Σε επίπεδο marketing η προαναφερόμενη κατάσταση ουσιαστικά αποτελεί συνεχή απώλεια «μεριδίου αγοράς» του Λασιθιώτικου τουρισμού στο σύνολο του Κρητικού τουρισμού. Επίσης και ο Κρητικός τουρισμός έχασε μερίδιο σε επίπεδο χώρας αφού έπεσε από 26% το 1996 σε 25% το 2001 (αυτό το 1% αντιστοιχεί σε 466.000 διανυκτερεύσεις).

Για την συγκράτηση του μεριδίου αγοράς του νομού Λασιθίου στον τουρισμό της χώρας και της Κρήτης, η ενδεδειγμένη λύση από πλευράς τεχνικών marketing είναι:

- ✓ Η ενεργοποίηση του νομού στις αναπτυσσόμενες νέες μορφές εναλλακτικού τουρισμού όπως φυσιολατρικός, ορειβατικός, γευσιγνωστικός, αγροτουρισμός.
- ✓ Η ανάπτυξη και εφαρμογή συστήματος αφοσίωσης (loyalty) των επισκεπτών (τουριστών), γνωστό ως σύστημα Customer Relationship Management (CRM).

12. Παροχή Υπηρεσιών

Δεν υπάρχουν πια τόσοι πολλοί επισκέπτες που να καλύπτουν την προσφορά όλων των επιχειρηματιών του Νομού Λασιθίου. Ποικίλα όμως είναι και τα συναισθήματα. Μέσα από μια άμεση επαφή με την τουριστική κίνηση του Ιουλίου - Αυγούστου 2006 διακρίναμε μεταξύ άλλων και (μάλιστα χωρίς να μπαίνουμε σε λεπτομέρειες) μεταξύ άλλων: τον αυτεπαγγέλματισμό (από ορισμένους) αλλά και τα πάμπολλα παραδείγματα ταλαιπωρίας,

χωρίς να θέλουμε να μπαίνουμε σε λεπτομέρειες. Πέρα λοιπόν από τα χαμόγελα, τον ήλιο, τη θάλασσα του Νομού εύλογη υπήρχε και η αναζήτηση και του ποιοτικού service. Η κατάσταση που θα προσπαθήσουμε να περιγράψουμε θέτει ερωτηματικά που πρέπει να απαντώνται με αναζητήσεις λύσεων και αποτελεσματικών μεθόδων και εδώ η συνεργασία και η συμβουλή των ιθυνόντων κρίνεται άκρως απαραίτητη.

Αλλά ας μη δημιουργηθούν παρεξηγήσεις γύρω από τις προθέσεις μας. Ο σκοπός μας δεν είναι να δυσφημίζουμε απλά να επιστημόνουμε ότι ένας Νομός όπως ο Νομός Λασιθίου οφείλει να βελτιώσει τις υπηρεσίες του.

Η αντιμετώπιση του μέλλοντος έχει γίνει για τον τουρισμό του Νομού μας άμεση επιταγή του παρόντος. Δεν θέλουμε να συνεχιστεί η εντυπωσιακή τουριστική μας σύμπτωση αλλά είμαστε υποχρεωμένοι να προτείνουμε την προσαρμογή στην διεθνή τουριστική πραγματικότητα. Για την προσαρμογή αυτή χρειάζεται συνεργασία όλων.

Και είναι αυτός ο μεγαλύτερος κίνδυνος που διαφαίνεται στον ορίζοντα-το σπέρμα της αυτοκαταστροφής που κουβαλάει μέσα της αυτού του είδους ανάπτυξη τουρισμού στο Νομό μας: όσο πιο δημοφιλής και κερδοφόρος γίνεται, εμπορικοποιείται τόσο, ώστε να χάνει και την ποιότητα και προσελκυστικότητα που ακριβώς αρχικά δημιούργησαν τις τουριστικές ροές.

Οι απόψεις που εκφράζονται σε επίπεδο τουριστικής πολιτικής από τους αρμόδιους φορείς, ότι οι περιορισμένοι τουριστικοί πόροι είναι ανεξάντλητοι και η στήριξη της λογικής του προγραμματισμού τους, στο ότι οι αριθμοί των τουριστών θα αυξάνονται επ' αόριστον, μόνο και μόνο επειδή ο τουρισμός έχει δείξει σημεία υψηλού ρυθμού ανάπτυξης τα τελευταία χρόνια είναι επικίνδυνες.

.....
Δεν είναι καθόλου αυτονόητο ότι η στήριξη των επιλογών στις προτιμήσεις του τοπικού πληθυσμού, όπως φαίνεται να γίνεται συχνά, δεδομένου και του τρόπου λήψης των σχετικών αποφάσεων, αποτελεί και την καλλίτερη λύση από την άποψη της δημιουργίας θέσεων απασχόλησης και παραγωγικών δραστηριοτήτων. Συχνά οι τοπικοί παράγοντες ασκούν πιέσεις για τη στροφή των πόρων σε έργα και παρεμβάσεις που εντυπωσιάζουν, τα οποία σύμφωνα με το συρμό κρίνονται σημαντικά, των οποίων όμως η συμβολή στην δημιουργία παραγωγικών θέσεων απασχόλησης και εισοδημάτων είναι αμφίβολη. Άλλωστε δίνουν μεγαλύτερη προτεραιότητα στην βελτίωση των συνθηκών ζωής του τοπικού πληθυσμού, ανταποκρινόμενοι σε αιτήματα της τοπικής κοινωνίας, με τρόπους όμως που δεν συμβάλλουν στη δημιουργία νέων θέσεων απασχόλησης. Το πρώτο είναι ως ένα σημείο αναπόφευκτο και το δεύτερο θεμιτό. Αν όμως με τον τρόπο αυτό ξοδεύονται οι πόροι χωρίς τη δημιουργία θέσεων παραγωγικής απασχόλησης και εισοδημάτων, το τελικό αποτέλεσμα δεν μπορεί παρά να αποβαίνει αρνητικά ακόμη και από την άποψη της ποιότητας της ζωής του τοπικού πληθυσμού.

Σε αρκετές περιπτώσεις, ο παραγωγικός ιστός έχει εξασθενήσει και οι προοπτικές είναι τόσο δυσμενείς ώστε μπορεί να χρειάζεται να τεθεί σε δεύτερη μοίρα η αίσθηση της ανάγκης από τον τοπικό πληθυσμό και σε πρώτη η αποτελεσματικότητα στην κατανομή των πόρων με στόχο τη δημιουργία θέσεων παραγωγικής απασχόλησης και παραγωγικών δραστηριοτήτων.

Τίποτε δεν θα συμβάλει τόσο στην ανάπτυξη των νησιών και ιδιαίτερα των μικρότερων αλλά και όσων από τα μεγαλύτερα φθίνουν οικονομικά από μίαν αλλαγή τακτικής στη κατανομή των πόρων προς την κατεύθυνση μιας αυστηρότερης εξέτασης των αναπτυξιακών επιπτώσεων κάθε έργου η παρέμβασης και της προτίμησης εκείνων από τις οποίες μπορεί κανείς θεμελιωμένα να αναμένει αναπτυξιακό αποτέλεσμα με την έννοια της δημιουργίας θέσεων παραγωγικής απασχόλησης και εισοδημάτων. Η διοχέτευση πόρων σε έργα ή

παρεμβάσεις που ουσιαστικά προκρίνονται με βάση τις προτιμήσεις των τοπικών πληθυσμών ή των τοπικών παραγόντων και σε σχέση με τα οποία διατυπώνεται αόριστα και δίχως τεκμηρίωση η προσδοκία ότι κατά κάποιο τρόπο θα συμβάλουν στην ανάπτυξη, βρίσκεται σε αναντιστοιχία με την πράγματι επείγουσα ανάγκη να τεθεί σε εφαρμογή μια αποτελεσματική αναπτυξιακή πολιτική.

Η πολιτική πρέπει να διαφοροποιείται ανάλογα με τις συνθήκες που επικρατούν σε κάθε Νομό.

Τα αξιόθεατα του Νομού αποτελούν μια ανθρωπογεωγραφική ενότητα και η αναπτυξιακή πολιτική γι' αυτά πρέπει, στις γενικές της γραμμές, να αποτελεί ένα οργανικό σύνολο.

Οι προτάσεις Πολιτικής και η ευθύνη για την ανάπτυξη των περιοχών του Νομού δεν αφορούν μόνο το κράτος. Απευθύνονται και προς όλους τους άλλους φορείς του δημοσίου αλλά και του ιδιωτικού τομέα που δραστηριοποιούνται σε κάθε τουριστικό πρότυπο. Ο ρόλος του κεντρικού κράτους είναι ανάγκη να είναι αποφασιστικός για τις περιπτώσεις εκείνες όπου ο οικονομικός και δημογραφικός μαρasmus είναι έκδηλος και οι τάσεις και οι προοπτικές δυσμενείς. Στις περιπτώσεις αυτές οι τοπικές κοινωνίες διαθέτουν μικρό μόνο μέρος των δυνάμεων που απαιτούνται για το δύσκολο έργο. Τόσο όμως στις περιπτώσεις αυτές αλλά ακόμη περισσότερο στα υπόλοιπα οι δυνάμεις του τοπικού πληθυσμού των οποίων είναι πολύ αξιολογότερες, η ανάπτυξη είναι υπόθεση όλων και ο ρόλος του ιδιωτικού τομέα και της τοπικής αυτοδιοίκησης πρέπει να γίνεται όλο και ουσιαστικότερος.

Είναι ανάγκη οι τοπικές κοινωνίες στην επιρροή που ασκούν στο δημόσιο τομέα και στην κατανομή των πόρων να αναπτύξουν αντιστάσεις στην προβολή αιτημάτων για μεταβιβάσεις και ενισχύσεις και να στρέψουν την προσοχή τους στην ανάπτυξη, με την έννοια της δημιουργίας παραγωγικών θέσεων απασχόλησης και εισοδημάτων.

Κρίνοντας ως προς τον βαθμό συγκεντροποίησης, αυτός κρίνεται ως ιδιαίτερα υψηλός, καθώς τα μεγάλα τουριστικά κέντρα είναι εκείνα που παρουσιάζουν την αύξηση, σε αντίθεση με τα μικρά ορεινά χωριά τα οποία σχετικά αποδυναμώνονται.

Σχετικά με την ποιοτική σύνθεση του πληθυσμού, το σύνολο σχεδόν της αύξησης αφορούσε τις ημιαστικές ομάδες, σε αντίθεση με τον λοιπό αγροτικό και αστικό πληθυσμό οι οποίοι παραμένουν διαχρονικά σταθεροί. Αναφορικά με την εξέλιξη των στατιστικών στοιχείων της απασχόλησης, αυτά παρουσιάζουν ενδείξεις σταθερότητας κατά τα τελευταία έτη. Διαρθρωτικά παρατηρούμε ότι το μεγαλύτερο ποσοστό απορροφάται σε δραστηριότητες των κλάδων των υπηρεσιών. Από αυτές ο μεγαλύτερος κλάδος απασχόλησης δεν είναι άλλος από τα ξενοδοχεία και εστιατόρια ο οποίος ακολουθείται από το χονδρικό και λιανικό εμπόριο και κατόπιν αυτών από τις κατασκευές. Ουσιαστικά ο πρωτογενής τομέας της οικονομίας, δηλαδή η γεωργία, και κτηνοτροφία καταλαμβάνουν ένα μικρό σχετικά κομμάτι από την πίτα της συνολικής απασχόλησης. Αξίζει να αναφέρουμε ότι ειδικά για τον πρωτογενή τομέα παρουσιάζει σημαντική τάση μείωσης της απασχόλησης κατά τα τελευταία έτη, γεγονός που σηματοδοτεί την μείωση της σημασίας του στην οικονομική δραστηριότητα του Νομού. Λογικά λοιπόν η αγορά εργασίας ακολουθεί το επικρατών μοντέλο ανάπτυξης, το οποίο στηρίζεται στην τουριστική αγορά και τις συναφείς δραστηριότητες. Ενδεικτικό είναι το διάγραμμα που ακολουθεί.

Εξαιτίας της μεγάλης συμβολής του τουρισμού στο σχηματισμό του Α.Ε.Π. στην μείωση της ανεργίας και της υποαπασχόλησης έστω και εποχιακά και κυρίως στην εξισορρόπηση του ισοζυγίου εξωτερικών πληρωμών, θα πρέπει να παίρνει θέση στα προγράμματα οικονομικής ανάπτυξης αμέσως μετά τη γεωργία, την βιομηχανία και το εμπόριο, υποδηλώνοντας έτσι τον ρόλο του σαν παράγοντας, που εκτός άλλων, βοηθάει ουσιαστικά τους βασικούς κλάδους της παραγωγικής δραστηριότητας, δηλαδή τη γεωργία με

την ευρύτερη έννοια του όρου και τη βιομηχανία, στην κοινή προσπάθεια για την προώθηση και επίτευξη της οικονομικής ανάπτυξης και προόδου.

Συμπεραίνεται, τελικά, ότι ο ρόλος του δημόσιου τομέα πρέπει να είναι ενθαρρυντικός, καθοδηγητικός, και προβλεπτικός και να αποβλέπει στην ποιοτική αναβάθμιση του τουριστικού τομέα αξιοποιώντας νέες δυνατότητες και ικανότητες. Η περιφερειακή διάσταση στο θέμα με έμφαση στις πολύ λιγότερο ανεπτυγμένες, τουριστικά, περιοχές πρέπει να είναι εμφανής.

Ολόκληρη η πολιτική των δημόσιων αλλά και των ιδιωτικών επενδύσεων πρέπει να οριοθετηθεί με βάση την διαμόρφωση των σύγχρονων συνθηκών για να έχει θετικά αποτελέσματα. Για την αντιμετώπιση των δύο παραπάνω προβλημάτων τόσο η κρατική πολιτική όσο και η ιδιωτική πρωτοβουλία προσανατολίστηκε και προσανατολίζεται ακόμη σε νέες μορφές τουρισμού, που είναι αποδοτικότερες οικονομικά, λιγότερο συνδεδεμένες με τη περίοδο των θερινών διακοπών και τους Μ.Τ.Ο. Έργα υποδομής και ανωδομής, οργανωτικά μέτρα, ειδικά προγράμματα προβολής των νέων μορφών τουρισμού είναι και θα είναι σημαντικά βήματα στον δρόμο για την εγκαθίδρυση των νέων αυτών μορφών τουρισμού και για την αντιμετώπιση των δύο παραπάνω προβλημάτων.

Το συμπέρασμα αυτό είναι εξαιρετικά σημαντικό καθώς το χαμηλό επίπεδο εκπαίδευσης αυτόματα σημαίνει χαμηλό ανθρώπινο κεφάλαιο. Ως άμεσο αποτέλεσμα μιας τέτοιας κατάστασης είναι το γεγονός ότι δύναται να λειτουργήσει αρνητικά στο μέλλον καθώς στον κλάδο των υπηρεσιών, ο ιδιαίτερα έντονος ανταγωνισμός απαιτεί συγκριτικά πλεονεκτήματα τα οποία προέρχονται κυρίως από την ποιότητα του ανθρώπινου δυναμικού.

Από την άλλη μεριά οφείλουμε να τονίσουμε ότι και αυτή καθαυτή η διαδικασία εκσυγχρονισμού και ενίσχυσης μιας οικονομικής δραστηριότητας στηρίζεται στο έπακρο στο εξειδικευμένο εργατικό δυναμικό το οποίο κατέχει τις απαραίτητες επαγγελματικές ικανότητες και αντίστοιχες τεχνικές δεξιότητες. Όλα τα παραπάνω αποτελούν δίχως άλλο το αποτέλεσμα μιας αποτελεσματικής και σύμφωνα με τις τοπικές ανάγκες οργάνωση της επαγγελματικής, τεχνικής και ανώτερης εκπαίδευσης.

Αναφορικά με το καθεστώς κορεσμού είναι δυνατόν να αρθεί ή να τροποποιηθεί μέσω του θεσμοθετημένου χωροταξικού και πολεοδομικού σχεδιασμού και σε αρκετές κορεσμένες περιοχές το καθεστώς αυτό έχει τροποποιηθεί μέσω μεταγενέστερου σχεδιασμού.

Το αποτέλεσμα της επιβολής θεσμικών εμποδίων εισόδου στον ξενοδοχειακό κλάδο ήταν τα εξής: να προστατεύονται αδιακρίτως καλές και κακές επιχειρήσεις, να μην επιτρέπεται η δημιουργία καλύτερων από τις υφιστάμενες μονάδων, να εμποδίζεται η φυσική ανανέωση και αναβάθμιση των επιχειρήσεων του κλάδου, να υπάρχουν ποιοτικά και ποσοτικά υποδεέστερες μονάδες τόσο από αυτές που απαιτεί το επίπεδο του ελληνικού τουρισμού, όσο και κατώτερες των δυνατοτήτων των ελληνικών επιχειρήσεων, να υποβαθμίζεται τελικά το τουριστικό προϊόν αφού η χαμηλότερη ποιότητα διαμορφώνει και υποβαθμισμένη κατανάλωση.

Υπάρχει βέβαια περίπτωση όπου η τουριστική ανάπτυξη δεν μπορεί να επεκταθεί πλέον χωρικά. Σημείο κορεσμού για την τουριστική ανάπτυξη μιάς περιοχής δημιουργείται όταν ο αριθμός επισκεπτών ή ο όγκος των κατασκευών προσεγγίζει επίπεδα στα οποία προκαλείται αλλοίωση του φυσικού, πολιτισμικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος. Αυτό σημαίνει ότι πριν χαρακτηριστεί μια περιοχή «κορεσμένη» πρέπει να προηγείται συγκεκριμένη μελέτη για την συγκεκριμένη «τουριστική ενότητα», (π.χ. παραλία, ευαίσθητο φυσικό περιβάλλον, παραδοσιακός οικισμός, αγροτική περιοχή κ.λ.π.)

Ειδικά για το Νομό Λασιθίου το πρόβλημα του κορεσμού με το κριτήριο αλλοίωσης του φυσικού και ανθρωπογενούς περιβάλλοντος υφίσταται μόνο για συγκεκριμένες περιοχές, όχι

όμως λόγω ξενοδοχείων. Πρόβλημα αλλοίωσης του τουριστικού περιβάλλοντος της Κρήτης από τα ξενοδοχεία δεν υφίσταται και πολύ περισσότερο δεν υφίσταται στην ευρύτερη περιοχή του Νομού.

Σε μία σύγχρονη οικονομία, αυτό που χρειάζεται κρατική προστασία είναι το φυσικό και ανθρωπογενές περιβάλλον και όχι οι επιχειρήσεις του κλάδου που θέλουν να περιορίσουν τον ελεύθερο ανταγωνισμό και να «κλειδώσουν» τα μερίδια της αγοράς. Όσον αφορά στις «κορεσμένες» τουριστικές περιοχές, οι Μελέτες Τουριστικής Ανάπτυξης προσεγγίζουν με επιστημονικά κριτήρια τη «**φέρουσα ικανότητα**» των αντίστοιχων περιοχών.

13. Προτάσεις Πολιτικής

Προκειμένου να διατυπώσουμε μία πρόταση στρατηγικής αναδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας στο Νομό Λασιθίου είναι απαραίτητο να λάβουμε υπόψη τις υφιστάμενες **κοινωνικοοικονομικές συνθήκες** καθώς και την **αβεβαιότητα** που προβάλλεται από την διεθνοποίηση της οικονομικής δραστηριότητας, τουλάχιστον στην Ενωμένη Ευρώπη αλλά και την υφιστάμενη έντονη εσωτερική μετανάστευση.

Εκ πρώτης άποψης ο Νομός Λασιθίου παρουσιάζει ένα από τα μικρότερα ποσοστά ανεργίας από το υπόλοιπο της Ελληνικής επικράτειας. Το γεγονός αυτό αποτελεί ενδεικτικό της μικρής παρουσίας του εν λόγω προβλήματος χωρίς όμως να εκμηδενίζει τον κίνδυνο ανατροπής της υφιστάμενης κατάστασης εφόσον το παρόν ανταγωνιστικό πλαίσιο ανατραπεί και η φύση της οικονομικής συγκυρίας μεταβληθεί αρνητικά. Η συνολική αβεβαιότητα προκύπτει από το γεγονός και μόνο ότι ο τουρισμός και τα ξενοδοχεία παίζουν πρωταρχικό ρόλο στο μοντέλο ανάπτυξης της οικονομίας του Νομού Λασιθίου. Από την άλλη μεριά η παρατηρούμενη οικονομική υστέρηση ορισμένων ακριτικών περιοχών παρουσιάζεται να αντιμετωπίζεται σύμφωνα με την εμπειρία ανάπτυξης του πρωτογενή τομέα.

Όστόσο η τουριστική βιομηχανία αποτελεί οικονομική δραστηριότητα ιδιαίτερα ανοικτή στους κινδύνους της αγοράς με σημαντική μεταβλητότητα ανά έτος. Απρόβλεπτοι παράγοντες, όπως: πόλεμοι στην περιοχή μας, εκρήξεις βομβών στην Τουρκία, ταξιδιωτικές οδηγίες, προβλήματα πολιτικής φύσεως κ.οκ. δύνανται να αποτελέσουν δυνάμεις ανατροπής των υφιστάμενων καταστάσεων και να επηρεάσουν το βιοτικό επίπεδο στο συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο.

Στα πλαίσια της συγκεκριμένης μελέτης επιδιώξαμε να περιγράψουμε τα βασικά διαρθρωτικά χαρακτηριστικά της αγοράς εργασίας με έμφαση σε θέματα όπως η ηλικία του εργατικού δυναμικού, το μορφωτικό του επίπεδο και η συμβολή του γυναικείου εργατικού δυναμικού, πάντα ανά παραγωγικό κλάδο. Έτσι λοιπόν κρίνοντας την κάθε μια ενότητα ξεχωριστά έχουμε να προτείνουμε τις ακόλουθες στρατηγικές διόρθωσης του προβλήματος και ενίσχυσης των δομών ανάπτυξης της αγοράς εργασίας.

Ουσιαστικά το σημαντικότερο πρόβλημα, σχετικά με τα παραπάνω θέματα είναι η ανισόρροπη ανάπτυξή τους ανά περιοχή στο Νομό Λασιθίου. Κύρια αιτία για το συγκεκριμένο πρόβλημα δεν είναι άλλη από την ανομοιογενή παραγωγική διαδικασία στον εν λόγω γεωγραφικό χώρο, τόσο με ποιοτικά όσο και με ποσοτικά κριτήρια. Από τον Νομό Λασιθίου αναμφισβήτητα κατέχουν τα πρωτεία της τουριστικής ανάπτυξης και για τον λόγο αυτό παρουσιάζουν τα μεγαλύτερα πληθυσμιακά μεγέθη.

Η δεδομένη αυτή ανισορροπία μπορεί να αποτελέσει την βάση για τη σύννομη ανάπτυξη των μικρότερων νησιών μέσω της βελτίωσης των υποδομών και την δημιουργία ενός συνολικού πακέτου τουριστικής αξιοποίησης.

Για την επίτευξη του παραπάνω στόχου αποτελεί ανάγκη η παράλληλη ανάπτυξη του συνόλου των κλάδων των υπηρεσιών έτσι ώστε να βελτιώνεται η τοπική ανταγωνιστικότητα της τουριστικής βιομηχανίας. Τέτοιοι κλάδοι είναι οι μεταφορές, κυρίως μέσω του εκσυγχρονισμού και αύξησης του αριθμού των σκαφών, οι τηλεπικοινωνίες, οι τραπεζικές υπηρεσίες και η διεύρυνση των εμπορικών δικτύων ακόμα και στις πιο απομακρυσμένες περιοχές. Εξαιτίας όμως της ιδιαίτερης ανάγκης των συγκεκριμένων κλάδων σε ανθρώπινο κεφάλαιο απαιτείται και η αντίστοιχη μέριμνα για απορρόφηση καταρτισμένου εργατικού δυναμικού πέρα της βασικής και μέσης εκπαίδευσης. Για την καλύτερη εξυπηρέτηση του συγκεκριμένου στόχου προτείνουμε την δημιουργία τοπικών εκπαιδευτικών κέντρων, τεχνικού χαρακτήρα.

Όσον αφορά τους λοιπούς κλάδους, ιδιαίτερη βαρύτητα πρέπει να δοθεί στον πρωτογενή τομέα, εξαιτίας του μεγάλου ποσοστού που καλύπτει επί του συνολικού πληθυσμού και επομένως της μεγάλης του συνεισφοράς στο οικογενειακό εισόδημα. Εντούτοις, η χάραξη ενός αναπτυξιακού προγράμματος με κύριο άξονα τις υπηρεσίες, μπορεί μακροπρόθεσμα να προκαλέσει συρρίκνωση του αγροτικού τομέα με τις αντίστοιχες επιπτώσεις στον ενεργό πληθυσμό. Για να προληφθεί μια τέτοια προοπτική είναι σημαντικό να διερευνηθεί ποιες από τις τοπικές πρωτογενείς δραστηριότητες διαθέτουν τα μεγαλύτερα συγκριτικά πλεονεκτήματα. Έτσι, αν και ο στόχος ενός τουριστικά επικεντρωμένου αναπτυξιακού προγράμματος παραμένει, με αυτό τον τρόπο διασφαλίζεται η καλύτερη αξιοποίηση του αγροτικού πληθυσμού προς δραστηριότητες πιο ανταγωνιστικές.

Η εκπαίδευση τέλος αποτελεί ένα σημαντικό κεφάλαιο για την ανάπτυξη της τοπικής αγοράς εργασίας. Όπως έχει ήδη τονιστεί, το εκπαιδευτικό επίπεδο του τοπικού εργατικού δυναμικού είναι αρκετά χαμηλό όχι τόσο σε σύγκριση με τον λοιπό Ελλαδικό χώρο όσο σε σχέση με τις ανάγκες που απαιτεί η παροχή τουριστικών και λοιπών υπηρεσιών σε ανταγωνιστικό επίπεδο. Για τον σκοπό αυτό προτείνεται η οργάνωση ενός σχεδίου σύνδεσης των αναγκών σε καταρτισμένο προσωπικό με την τοπική "τεχνική" εκπαίδευση. Με αυτό τον τρόπο δύναται να βελτιωθεί το επίπεδο του ανθρώπινου κεφαλαίου της τοπικής αγοράς εργασίας με θετικές επιπτώσεις στην ανταγωνιστικότητα των τοπικών επιχειρήσεων.

Επιπρόσθετα ο νομός Λασιθίου θα πρέπει να κινηθεί προς την κατεύθυνση υλοποίησης νέων πρωτοβουλιών οι οποίες θα του δώσουν της ευκαιρία αναζωογόνησης του οικονομικού και κοινωνικού ιστού. Ο τομέας των υπηρεσιών θα πρέπει να τύχει ιδιαίτερης προσοχής κυρίως μέσω του εκσυγχρονισμού της παραγωγικής διαδικασίας σ' αυτόν. Ο εκσυγχρονισμός όμως αυτός είναι πολύ πιθανόν ότι θα διογκώσει τα προβλήματα απορρόφησης εργατικού δυναμικού.

Ένας ιδιαίτερος χώρος που θα μπορεί να τύχει ειδικής προσοχής είναι ο χώρος της εκπαίδευσης και ειδικά της τριτοβάθμιας. Ο χώρος αυτός είναι ιδιαίτερα παραμελημένος κυρίως λόγω της άνθησης της οικονομικής ζωής. Σήμερα ο Νομός Λασιθίου υπάγεται στον χώρο ευθύνης του ΤΕΙ Αγίου Νικολάου και του Τμήματος Ιεράπετρας, τα οποία όμως οφείλουν να ενσωματωθούν στους μεσοπρόθεσμους σχεδιασμούς της Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης του Νομού. Είναι χαρακτηριστικό ότι κανένα από τα νέα Πανεπιστημιακά Τμήματα σήμερα που σχεδιάζονται δεν προβλέπεται να εγκατασταθεί στο Λασιθί. Σημειώνεται ότι υπάρχουν πολύ πλούσιες παλιές εγκαταστάσεις που μπορούν να αξιοποιηθούν εάν αποφασιζόταν η ανάπτυξη σημαντικών εγκαταστάσεων τριτοβάθμιας εκπαίδευσης. Ήδη τοπικοί φορείς και εκπρόσωποί τους έχουν εξετάσει παρόμοια ενδεχόμενα. Αυτή όμως η προοπτική απαιτεί ιδιαίτερη ανάλυση.

Τελικές Σημειώσεις

- David A. Fennell (2001), Οικοτουρισμός, Αθήνα, σελ. 36,
- Clawson, M. και Knetsch, J.L., (1966), Economics of Outdoor Recreation, Baltimor : Johns Hopkins University Press.
- Mitchell, L. S. (1984), "Tourism research in the United States : a geographical perspective", GeoJournal 9 (1) : 5-15.
- Jansen-Verdeke, M.. και Dietvorst A., (1987), "Leisure, recreation, tourism : a geographic view on integration", Annals of Tourism Research 14 (3):361-375
- Leiper, N., (1981), "Towards a cohesive curriculum in tourism: the case for a distinct discipline", Annals of Tourism Research 8 (1): 69-84.
- Mathieson, A. και Wall, G. (1982), "Tourism: Economic, Physical and Social Impacts", London, Longman.
- Mill, R. C., και Morrison, A.M. (1985), "The Ecotourism System", Engelwood Cliffs, NJ:Prentice – Hall.
- Europäische Kommission, Beschaeftigung und Tourismus Halungsmaximen fuer ssnahmen., Luxemburg, Seite 1, 1997.
- Herbrt Hoffmann, Freizeit und Tourismus auf dem Wege ins naechster Jahrhundert, Frankfurt, seite 100, 1988
- Jost Krippendorf, The holiday makers understanding the impact of leisure ,England ,p. 88-93, 1987
- Παναγιώτης Παυλόπουλος (1999) Θέματα Οικονομικής και Τουριστικής Πολιτικής «Ποιότητα Ελληνικού Τουριστικού Προϊόντος» Εκδ. Ινστιτούτο Τουριστικών Ερευνών και Προβλέψεων, Αθήνα, σελ. 29.
- Jan Van Harsseel (1994), Tourism an Exploration, Prentice Hall, International Editions, p, p.169
- Roy Youell (1998), Tourism: An Introduction, Longman, U.K. page 2
- Λιάσκος Αναστ. (2005), Επιστημονική ημερίδα για Αγροτουρισμό στη Χαλκίδα, (17/9 Ξενοδ. Λούση), εισαγωγική ομιλία για τη σημαντικότητα της Τουριστικής Βιομηχανίας. & Published by the World Tourism Organization Madrid, Spain [WTO 1998] Clobal Tourism Forecasts to the Year 2000 and Beyond Regional Forecasting Studies Series Europe.
- Stephen Williams (1998), "Tourist Geography", Relationship between leisure, recreation and tourism, New Fetter Lane, London, page 14, figure 1.1.
- Παν. Κομίλης-Ν. Βαγιωνής (1999), Τουριστικός Σχεδιασμός "Ουπεριβαλλοντικές επιπτώσεις του τουρισμού" Εκδ. Προπομπός, Αθήνα, σελ. 134.
- Πριανιάκη ΕΙ. (1995), Διδακτικές Σημειώσεις, στο Τμήμα Τουριστικών Επιχειρήσεων, Ηράκλειο.
- Παύλος Παύλου (1993) Ξενοδοχειακό Μάρκετινγκ, σελ. 23-25
- Roy Youell (1998), Tourism: An Introduction, Longman, U.K. page 2
- Adeel Athiyaman (1995). The interface of tourism and strategy research: an analysis, Tourism Management, Vol. 16. No 6, pp. 447-448, Great Britain.
- John Edigton & M.A. Edigton (1986) Ecology Recreation and Tourism, Centre for Environmental Studies, University of Wales, Cardiff, U.K. p.1.
- Τόμος Υπουργείου Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (1995)
- Bruno Hinterwirth (1978), Lehr- und Arbeitsbuch fuer das Service, Oesterreichischer Bundesverlag fuer Unterricht, Wissenschaft und Kunst, seite 180, Wien
- Edgar E. Schaetzing (1985), Management in Hotellerie und Gastronomie, Deutscher Bundesverlag, seite 330, Frankfurt am Main
- Βασίλειος Ρούπας ( ), «Αρχές Τουρισμού», Εκδ. ΟΕΔΒ, Αθήνα, σελ. 17-19
- Έξαρχος Γ.- Καραγιάννης Στ., (2004), Αγροτουρισμός, Εκδ. Κ.Τ.Ε. Κρήτης, Ηράκλειο
- www.selakano.net (2005)
- «Theologies et Tourism» Εισήγηση του Καρδινάλιου Paolo Morella εις το Συνέδριο «για τις πνευματικές αξίες του Τουρισμού», Ρώμη 1967-«Reflections Patristiques sur la Pastorale du Tourisme» εισήγηση του Μητροπολίτη Καλαβρίας Αμιλιανού Τιμάδη, Αντιπροσώπου του Οικουμενικού Πατριαρχείου στο ίδιο Συνέδριο.
- Φραιδάκη Μαρία (2004), Οικοτουρισμός-Μεταπτυχιακή Διπλωματική Εργασία, Πανεπιστήμιο Οικιακής Οικονομίας Αθηνών
- Ειδικός οδηγός του Δήμου Ιεράπετρας (2001) σελ. 20

Βιβλιογραφία

- Αργυροπούλου Γ. - Καραγιάννης Στ. (2001), *Η εποχικότητα του τουρισμού στην Κρήτη και οι τρόποι άμβλυνσής της. Η περίπτωση του Νομού Ηρακλείου Κρήτης* (β' μέρος), *Review of Decentralization Local Government and Regional Development*, *Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional*, Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης, Τ. 24, σελ. 54-64
- Βλιάμος Σπ. - Καραγιάννης Στ. (2000), *Οικοτουρισμός και Αυτοδιοίκηση: Μια πρόταση*, «Το βήμα των Κοινωνικών Επιστημών» Τ. 28, σ. 199-215
- Βλιάμος Σπ. - Καραγιάννης Στ. (2000), *Η λίμνη του Δύστου στην Εύβοια. Μια έρευνα πεδίου*, Π. ΕΡΕΥΝΩΝΤΑΣ, Τ. 5, σ. 34-35, Αθήνα
- Βλ. Τόμο Υπουργείου Περιβάλλοντος Χωροταξίας και Δημοσίων Έργων (1995), *Η Ελλάδα Οικολογικό και Πολιτιστικό Απόθεμα, Δεδομένα – Δράσεις - Προγράμματα*, σελ.301
- Βλ. Ε. Μανωλογλου- Πάρης Τσάρτας-Μάρκου Α.- Παπλιάκου Β (1998), *Ο Τουρισμός ως παράγοντας Κοινωνικής Αλλαγής*, Εκδ. Ινστιτούτο Αστικής και Αγροτικής και Κοινωνιολογίας- Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, σελ.195
- Βλ. Π.Τσάρτας-Κ. Θεωδορόπουλος-Ρ. Καλοκάρδου-Ε. Μανωλογλου- Παππας-Ν. Φακιολάς(1995), *Οι κοινωνικές Επιπτώσεις του Τουρισμού στους Νομούς Κερκύρας και Λασιθίου*, Εκδ. Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα, σελ. 32
- Roiss – Steindl (1988., *Die Angebotsplitik umfasst alle Massnahmen zur Kundengerechten Gestaltung*, *Marketing Wien* (Seite 50)
- Krippendorf – Zimmer – Glauber Frankfurt
- Karagiannis St. and (2005), *Development of Activities Friendly to the Eco-Tourism*, *Journal of Finance and Informatics*, Vol 1, pg. 12-23
- Karagiannis St. (2004), *Development of Activities Friendly to the Eco-Tourism. The Region of Samaria Gorge*. Official Journal of the Balkan Environmental Association. Vol. 4. No 4, pp. 874-884
- Καραγιάννης Στ. (2004), *Productivity and Managerial Efficiency in Hotel Industry. Crete as A case study*. *Tourist Scientific Review-Semestrial Journal*. Τουριστική Επιστημονική Επιθεώρηση, υπό την Αιγίδα της Ακαδημίας Τουριστικών Ερευνών & Μελετών Τεύχος 2, Αθήνα, σ.167-181.
- Karagiannis St.-Apostolou A. (2004), *Accomplishments in Tourism Management in Creta Island*. *Buletinul Stiintific al Universitatii "Politehnica" din Timisoara Romania*. Tom 49 (63) Fasciola 1,2. Management. Engineering Economic. Transportation Engineering.
- Karagiannis St.-Tsoukatos E. (2003), *Spinaloga Heritage as an Alternative Tourist Product: The Case of the Spinaloga Islet in Crete*. *Anatolia, an International Journal of Tourism and Hospitality Research*, Vol.14, No 2, , pg. 161-167
- Τσουκάτος Ε. - Καραγιάννης Στ. (2003), *Potential uses of linear programming in small enterprises – The case of allocating advertising expenses of a small service company in Crete*. *Archives of Economic History*, Vol. XV, No 1, , pg.179-194
- Καραγιάννης Στ. - Τσουκάτος Ε. (2003), *Πτυχές Marketing-Management στις τουριστικές επιχειρήσεις*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 47 (131), σ. 15-20
- Καραγιάννης Στ.-Παπαηλίας Θ. (2003), *Ο Μουσειακός Τουρισμός ως μοχλός ορθολογικής τουριστικής ανάπτυξης: Η περίπτωση του μουσείου Ν. Καζαντζάκη*, *Tourist Scientific Review – Semestrial Journal* της Ακαδημίας Τουριστικών Ερευνών και Μελετών. εκδ. Interbooks, Τεύχος 1, Τόμος 1, σ. 25-38
- Καραγιάννης Στ.-Παπαηλίας Θ. (2003), *Ο τουριστικός κατακλιτισμός στην Κρήτη και οι συνέπειές του*, “Ειδικά Θέματα” Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση του Ι.Τ.Ε - Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Τεύχος 1, Τόμος 4, σ. 7-27
- Παπαηλίας Θ.-Καραγιάννης Σ.-Μαυράκης Μ. (2003), *Οι ιδιαιτερότητες της τουριστικής αγοράς και η ανάλυση νεκρού σημείου ως μέθοδος τιμολόγησης*, *Applied Research Review - Επιστημονική Επετηρίδα Εφαρμοσμένης Έρευνας*, Vol. VIII, No 1, σ. 243-269
- Karagiannis S-Papailias T. (2002), *The Influence of Tourist development on the social ethics of local communities of Hersonisos Municipality, on the island of Crete, Greece*, *Archives of Economic Historie*, Volume XIX, No 2, σ. 147-166
- Καραγιάννης Στ. και άλλοι, (2003), *Βασικές αρχές Management μιας τουριστικής επιχείρησης*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 38 (123), σ. 43-47
- Karagiannis St. (2003), *Natur und Kultur Griechenlands als unerscoepfliche Grundlagen des Zukunftsfähigen Tourismus*, *Tourism, Review of AIST- International Association of Scientific Experts in tourism*, Vol. 58, No 1., pg. 41-47
- Καραγιάννης Στ. – Τσουκάτος Ε. (2003), *Μηχανισμοί Διασφάλισης Ποιότητας στα Τμήματα Υποδοχής Ξενοδοχείων – Η περίπτωση της Κρήτης – Μια πρώτη Διερεύνηση*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 46 (130), σ. 50-53
- Καραγιάννης Στ. – Παπαηλίας Θ. - Παπαδιοδώρου Γ. (2002), *Αίτια χαμηλής παραγωγικότητας Μικρών Ξενοδοχειακών Μονάδων και παράγοντες βελτίωσής της: Η περίπτωση της Κρήτης*, “Ειδικά Θέματα”, Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση του Ι.Τ.Ε - Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Τεύχος 2-3, Τόμος 3, σ. 57-75
- Καραγιάννης Στ. (2002), *Οι Τουριστικές Επιχειρήσεις και οι Θέσεις του Ansof*, “Ειδικά Θέματα”, Τριμηνιαία Επιστημονική Έκδοση του Ι.Τ.Ε - Υπουργείου Εθνικής Παιδείας και Θρησκευμάτων, Τεύχος1, Τόμος 3, σ. 29-44

- Καραγιάννης Στ. - Ποθουλάκη Γ. (2002), *Ναυαγοσωστική και Τουρισμός. Μία προσέγγιση στο Νομό Χανίων*, Ελλωτία, Ετήσια Έκδοση, Τόμος 9, σ. 309-328, Χανιά
- Καραγιάννης Στ. (2002), *Το φαράγγι της Σαμαριάς. Μια έρευνα πάνω στα προβλήματα της ευρύτερης περιοχής και στις προοπτικές για οικοτουριστική ανάπτυξη*, Π.ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 128 (113), σ. 41-45
- Καραγιάννης Στ. (2002), *Το εγκόλπιο ενός manager στον τουρισμό: Μια ανάλυση οδηγιών για τη σωστή λειτουργία και το έργο της διεύθυνσης μιας ξενοδοχειακής επιχείρησης*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 26 (111), σ. 35-40
- Καραγιάννης Στ. (2002), *Πρωτότυπες αγροτουριστικές και πολιτιστικές δραστηριότητες στην Κρήτη*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 25 (110), σ. 23-29
- Καραγιάννης Στ. (2001), *Οι προοπτικές του ξενοδοχειακού Marketing και η συνεισφορά των Hotel manager. Η περίπτωση της Κρήτης*, Διοικητική Ενημέρωση, Τετραμ. Επιθεώρηση Διοικητικής Επιστήμης, Τ. 21, σ. 104-114
- Καραγιάννης Στ. (2001), *Τουρισμός και Τοπική Αυτοδιοίκηση. Η περίπτωση της Κρήτης*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 21 (106), σελ. 33-41, Αθήνα
- Καραγιάννης Στ. - Φραιδάκη Μ. κ.αλ. (2001), *Η συμβολή του golf στη βέλτιστη τουριστική ανάπτυξη μιας περιοχής. Η περίπτωση του golf Αφάντου Ρόδου*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 18 (103), σ. 37-47, Αθήνα
- Καραγιάννης Στ. *Η έννοια της παραγωγικότητας στη ξενοδοχειακή βιομηχανία*, εκδόσεις Παπαζήση, σ. 199-216
- Καραγιάννης Στ. - Παπαδοσηφάκη Χ. (2001), *Προτάσεις για το μέλλον του τουρισμού στην Κρήτη. Μια έρευνα πεδίου*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 15 (100), σ. 64-67, Αθήνα
- Καραγιάννης Στ. -Λαμπράκης Κ. (2000), *Οι διεθνώς προστατευόμενες φυσικές περιοχές. Η σημασία της προώθησης αυτού του προτύπου για την Κρήτη. Το φαράγγι της Σαμαριάς*, Κρητολογικά Γράμματα, Ετήσια Έκδοση, Τ. 15-16, σ. 381-401, Ρέθυμνο
- Καραγιάννης Στ. - Μαυρικάκης Α. (2000), *Ορεινός τουρισμός: Ευκαιρίες και απειλές. Η περίπτωση του οροπεδίου του Λασιθίου*, Κρητολογικά Γράμματα» Ετήσια Έκδοση, Τ. 15-16, σ. 403-417, Ρέθυμνο
- Καραγιάννης Στ – Αργυροπούλου Γ. (2001), *Η εποχικότητα του τουρισμού στην Κρήτη και τρόποι άμβλυνσής της. Η περίπτωση του Νομού Ηρακλείου Κρήτης (α΄ μέρος)*, Δημοσιεύτηκε στο περιοδικό *Review of Decentralization Local Government and Regional Development, Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional*, Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τ. 23, σ. 45-51
- Καραγιάννης Στ. (2000), *Ορεινός τουρισμός: Ευκαιρίες και απειλές. Η περίπτωση του οροπεδίου του Λασιθίου (β΄ μέρος)*, *Review of Decentralization Local Government and Regional Development, Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional*, Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τ. 21, σελ. 64-69
- Βλιάμος Σπ. - Καραγιάννης Στ. (2000), *Οικοτουρισμός και Αυτοδιοίκηση: Μια πρόταση*, «Το βήμα των Κοινωνικών Επιστημών» Τ. 28, σ. 199-215
- Καραγιάννης Στ. (2000), *Δυνατότητες και προοπτικές για τουριστική επιχειρηματικότητα στην Κρήτη (α΄ μέρος)*, *Review of Decentralization Local Government and Regional Development, Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional*, Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τ. 20, σ. 101-105
- Καραγιάννης Στ. (2000), *Στελέχη τουριστικών επιχειρήσεων – Οι διαστάσεις της ηγετικής συμπεριφοράς. Μια εμπειρική έρευνα*, Διοικητική Ενημέρωση, Τετραμ. Επιθεώρηση Διοικητικής Επιστήμης, τεύχος 18, σ. 69-78
- Καραγιάννης Στ. (2000), *Μια διερεύνηση για περαιτέρω τουριστική ανάπτυξη σε κορεσμένες για τη χώρα μας τουριστικές περιοχές με βασικό κριτήριο προσδιορισμού τη βελτίωση και τη συνεισφορά στο περιβάλλον*, Δίμ. Επιθεώρηση «Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση», Τ. (125), σ. 37-39,
- Βλιάμος Σπ. - Καραγιάννης Στ. (2000), *Η συμβολή της οικοτουριστικής διαχείρισης στην τοπική ανάπτυξη. Η περίπτωση του αισθητικού δάσους της Στενής στην Εύβοια*, *Review of Decentralization Local Government and Regional Development, Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional*, Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τ. 19, σ. 22-34
- Καραγιάννης Στ. (2000), *Οι φυσικοί και πολιτιστικοί πόροι της Κρήτης ως μοχλός τουριστικής ανάπτυξης*, Π. ΕΡΕΥΝΑ, Αρ. Φ. 12 (97), σ. 53-62
- Βλιάμος Σπ. - Καραγιάννης Στ. (1999), *Οι επιδράσεις του τουρισμού στο φυσικό περιβάλλον και η θετική συμβολή των μελετών περιβαλλοντικών επιστώσεων στο τουριστικό μέλλον της Ελλάδας*, *Review of Decentralization Local Government and Regional Development, Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional* Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τ. 18, σ. 30-39
- Καραγιάννης Στ. (1999), *Τουρισμός: Η άλλη όψη της περιφερειακής ανάπτυξης. Μια εμπειρική καταγραφή των αρνητικών συνεπειών του τουρισμού σε αναπτυσσόμενες περιοχές (β΄ μέρος)*, *Review of Decentralization Local Government and Regional Development, Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional*, Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης Τ. 17, σ. 68-69
- Καραγιάννης Στ. (1999) *Αγροτουρισμός – Αγροτουριστικοί συνεταιρισμοί και προοπτικές. Μια πρώτη διερεύνηση στο Νομό Χανίων*, «Ελλωτία» Ετήσια Έκδοση, Τόμος 8, σελ. 159-175, Χανιά
- Καραγιάννης Στ. (1999) *Ανάγκη για συνεργασία της τουριστικής τεχνολογικής εκπαίδευσης με την τουριστική επιχείρηση*, Δίμ. Επιθεώρηση «Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση», Τ. 3 (121), σ. 53-61, Αθήνα
- Καραγιάννης Στ. (1999), *Τουρισμός: η άλλη όψη της περιφερειακής ανάπτυξης. Μια εμπειρική καταγραφή των αρνητικών συνεπειών του τουρισμού στις αναπτυσσόμενες περιοχές (α΄ μέρος)*, *Review of Decentralization Local*

Government and Regional Development, Revue de Decentralization d' administration Locale et de Development Regional, Επιθεώρηση Αποκέντρωσης Τοπικής Αυτοδιοίκησης και Περιφερειακής Ανάπτυξης. Τ. 16, σ. 81-84

- Καραγιάννης Στ. (1999), *Εναλλακτικές λύσεις – προτάσεις για τουριστική ανάπτυξη της Νήσου Λέρου*, Δίμ. Επιθεώρηση «Τοπική Αυτοδιοίκηση – Αποκέντρωση», Τ. 5 (123), σ. 50-52
- Karagiannis St. (1999) *Ökologie und Tourismus am Beispiel Kreta, Athener Zeitung, Die einzige deutschsprachige Zeitung Griechenlands und Zyperns*
- Karagiannis St. (1992), *Europa im Aufwind - 1992/Tourismus ohne grenzen*, Ost-West Forum, Wien-Austria
- Karagiannis St. (1990), *Qualität, Professionalität & Public Relations*, (Hotel Management & Marketing in Griechenland- Ost-West Forum. Wien, Jul - 2 Jahrgang No 3 Wien-Austria
- Καραγιάννης Στ. (2002), *Στάση και βασικοί κανόνες για την υποδειγματική συμπεριφορά του προσωπικού μιας τουριστικής επιχείρησης. Στόχος ο ικανοποιημένος πελάτης*, Π. Χρήμα και Τουρισμός, Τ. 68, Αθήνα,
- Καραγιάννης Στ. (2000), *Η Κρήτη του τουρισμού και του πολιτισμού*, Π. Χρήμα και Τουρισμός, Αθήνα, Τεύχος 56
- Καραγιάννης Στ. (2000), *Ο τουρισμός και η τοπική αυτοδιοίκηση*, Π. Δημόσιος Τομέας, Αθήνα, τ. 168
- Καραγιάννης Στ. (1997), *Στρατηγικές ανάπτυξης για επιχειρήσεις του τριτογενή τομέα (ιδιαίτερα στις επισιτιστικές)*, Π. Ευβοϊκό Εναλλάξ, Τ.10 Χαλκίδα
- Καραγιάννης Στ. (2002), *Οι μικρές τουριστικές επιχειρήσεις της Κρήτης. Εφαρμογή του τουριστικού marketing*, Επ. "Βήματα στην Ανάπτυξη", Τεύχος - Αφιέρωμα Marketing
- Καραγιάννης Στ. (1990), *Τουριστικός ενεστώτας και μάρκετινγκ*, Π. Express, Ρόδος
- Καραγιάννης Στ. (1989), *Οι απαιτήσεις του τουριστικού μέλλοντος και η ανάγκη βελτίωσης της τουριστικής προσφοράς από ικανά και σωστά στελέχη*, π. Hotel Equip, Τ. 3^ο. Αθήνα,
- Καραγιάννης Στ. (1985), *Δραστηριότητες στον τουρισμό*, Π. Textes Français, Tourisme, Economie. Ειδικό Αφιέρωμα, Θεσσαλονίκη
- Φραιδάκη Μαίρη (2003), Διπλ. Εργασία: *Η συμβολή του οικοτουρισμού στην τοπική ανάπτυξη. Η περίπτωση της Ελλάδας*. Χαροκόπειο Πανεπιστήμιο. Αθήνα